

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών

Τμήμα Ψυχολογίας

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών στη Σχολική Ψυχολογία

Κατεύθυνση: «Εφαρμογές της Ψυχολογίας στη Σχολική Κοινότητα»

*Διερεύνηση των σχέσεων του εφηβικού άγχους με τις γονικές πρακτικές
ανατροφής και την παροχή αυτονομίας*

Διπλωματική Εργασία

Αυγερινοπούλου Χριστίνα

A.M. 201508

Επόπτης καθηγητής: Σπυρίδων Τάνταρος

Αθήνα 2017

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα έρευνα μελέτησε τα συμπτώματα του προδιαθεσιακού και του περιστασιακού άγχους, που εμφανίζουν οι έφηβοι σε σχέση με τις γονικές πρακτικές διαπαιδαγώγησης και την αντιλαμβανόμενη αυτονομία που παρέχεται σε αυτούς από τους γονείς. Το δείγμα αποτέλεσαν 177 μαθητές δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, ελληνικής καταγωγής, που φοιτούσαν στην β' και γ' Λυκείου σε σχολεία της Αττικής.

Χρησιμοποιήθηκαν τα εξής μέσα συλλογής δεδομένων: α) ερωτηματολόγιο δημογραφικών στοιχείων, β) Spielberger State Trait Anxiety Inventory Gr. (STAI) (Λιάκος & Γιαννίτση, 1984. Spielberger, Gorush, & Lyshene, 1970), γ) το ερωτηματολόγιο EMBU-C (revised for children and adolescents) Egna Minnen Beträffande Uppfostran, (Perris, Jacobsson, Linndström, Knorrning, & Perris, 1980. Κοκκέβη & Στεφανή, 1988), δ) το ερωτηματολόγιο παροχής αυτονομίας (Autonomy Granting Scale) (Sessa & Steinberg 1991, όπως αναφέρεται στο Bush, Peterson, Cobas, & Supple, 2002).

Τα ευρήματα έδειξαν πως υπάρχει συσχέτιση μεταξύ του άγχους προδιάθεσης και κατάστασης με τις γονικές διαστάσεις της υπερπροστασίας, της απόρριψης και της αγχώδους ανατροφής. Η συναισθηματική ζεστασιά συνδέθηκε αρνητικά με την εκδήλωση συμπτωμάτων στις δύο διαστάσεις του άγχους. Επιπλέον, παρατηρήθηκαν διαφορές στην εκδήλωση του άγχους ως προς το φύλο, με τα κορίτσια να σημειώνουν υψηλότερα ποσοστά προδιαθεσιακού και περιστασιακού άγχους. Ωστόσο, ως προς την παροχή αυτονομίας από τους γονείς δεν προέκυψαν στατιστικά σημαντικές διαφορές από την επίδραση του φύλου. Επίσης, ο ρόλος του πατέρα φαίνεται να συνδέεται περισσότερο με το άγχος των παιδιών στην εφηβεία, αν και οι έφηβοι αντιλαμβάνονται σε μεγαλύτερο βαθμό την μητέρα τους ως υπερπροστατευτική. Παράλληλα, ως προς τις δύο ηλικιακές ομάδες των συμμετεχόντων παρατηρήθηκαν στατιστικά σημαντικές

διαφορές μόνο ως προς τη διάσταση της αγχώδους ανατροφής από τον πατέρα με τους συμμετέχοντες στην ηλικία των 16 ετών να εμφανίζουν χαμηλότερα επίπεδα συγκριτικά με την ομάδα των παιδιών ηλικίας 17 ετών. Επιπλέον, το μορφωτικό επίπεδο των γονέων δεν φαίνεται να διαφοροποιεί τα αποτελέσματα για την εκδήλωση του άγχους και την παροχή της αυτονομίας. Τέλος, η παροχή αυτονομίας βρέθηκε πως προβλέπεται από την υπερπροστασία και την απόρριψη εκ μέρους των γονέων.

Λέξεις – κλειδιά: εφηβεία, προδιαθεσιακό άγχος, περιστασιακό άγχος, οικογένεια, αυτονομία, ανατροφή

Ευχαριστίες

Αρχικά, θα ήθελα να ευχαριστήσω όσους συμμετείχαν στην έρευνα. Συγκεκριμένα, ευχαριστώ τους διευθυντές των σχολείων και τους μαθητές για τη συμμετοχή τους, οι οποίοι συνέβαλαν στην ολοκλήρωση της παρούσας έρευνας. Ευχαριστώ ιδιαίτερα τον επόπτη και καθηγητή μου Σπυρίδωνα Τάνταρο για την συνεργασία και την πολύτιμη καθοδήγηση που μου προσέφερε αλλά και για το γεγονός ότι με ενέπνευσε μέσα από την εμπειρία του να ασχοληθώ με θέματα που αφορούν το θεσμό της οικογένειας.

Ευχαριστώ επίσης όλους τους δικούς μου ανθρώπους, τους φίλους και την οικογένεια μου που πιστεύουν σε μένα, με ενθαρρύνουν καθημερινά και με ανέχτηκαν σε αυτήν την δύσκολη και απαιτητική περίοδο. Χωρίς αυτούς το κίνητρο και η πίστη μου δε θα ήταν η ίδια. Ακόμη, ευχαριστώ όσους με ένα χαμόγελο και μία κουβέντα μου έδωσαν δύναμη και υπενθύμιζαν πως το βλέμμα μου πρέπει να παραμένει ψηλά και πως τα εμπόδια είναι για να τα ξεπερνάμε. Τέλος, η παρούσα διπλωματική εργασία είναι αφιερωμένη στον πατέρα μου, ο οποίος αποτελεί πάντα ένα πολύτιμο σημείο αναφοράς για όλη μου τη ζωή.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Κατάλογος γραφημάτων και πινάκων.....	7
Πρόλογος.....	8

A. ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

Η περίοδος της εφηβείας.....	11
Άγχος.....	15
Οικογένεια.....	17
Τύπος γονέα - τρόποι διαπαιδαγώγησης.....	18
Γονικές πρακτικές ανατροφής και άγχος.....	22
Αγχώδης ανατροφή: Αιτιολογικά μοντέλα του άγχους.....	27
Διαφυλικές διαφορές και άγχος.....	36
Ο ρόλος της μητέρας.....	36
Ο ρόλος του πατέρα.....	38
Αυτονομία και άγχος: Η σχέση με τους γονείς.....	40
Φύλο γονέα και αυτονομία.....	45
Διαφυλικές διαφορές και αυτονομία.....	46
Κοινωνικοοικονομικό επίπεδο.....	47
Ερευνητικά ερωτήματα.....	48

B. ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

ΜΕΘΟΔΟΣ

Συμμετέχοντες.....	49
Μέσα συλλογής δεδομένων.....	51
Διαδικασία συλλογής δεδομένων.....	53

ΕΥΡΗΜΑΤΑ

Περιγραφικοί Δείκτες.....	55
Διαφορές ως προς την επίδραση φύλου στο άγχος, την αυτονομία και τις διαστάσεις της γονικής λειτουργίας.....	56
Διαφορές ως προς το επίπεδο εκπαίδευσης γονέων.....	58
Διαφορές στην αυτονομία και στις διαστάσεις γονικής λειτουργίας ως προς τους δύο γονείς.....	59
Δείκτες συνάφειας μεταξύ δεικτών.....	61
Στατιστική πρόβλεψη άγχους προδιάθεσης και κατάστασης.....	63
Στατιστική πρόβλεψη αυτονομίας σύμφωνα με τις διαστάσεις γονικής λειτουργίας.....	65
Διαφορές ως προς την ηλικία.....	67
ΣΥΖΗΤΗΣΗ.....	68
Περιορισμοί της έρευνας.....	79
Επίλογος.....	83
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	84

Κατάλογος γραφημάτων και πινάκων

Γράφημα 1. Δείγμα της έρευνας αναφορικά με το φύλο των συμμετεχόντων.....	49
Γράφημα 2. Ποσοστιαίες αναλογίες δείγματος ως προς την ηλικία	50
Πίνακας 1. Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις αριθμός προτάσεων και δείκτες εσωτερικής συνέπειας.....	56
Πίνακας 2. Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις και t κριτήριο διαφορών ως προς το φύλο.....	57
Πίνακας 3. Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις και t κριτήριο διαφορών ως προς το επίπεδο εκπαίδευσης της μητέρας.....	58
Πίνακας 4. Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις και t κριτήριο διαφορών ως προς το επίπεδο εκπαίδευσης του πατέρα.....	59
Πίνακας 5. Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις αυτονομίας και δεικτών γονικής λειτουργίας.....	60
Πίνακας 6. Δείκτες συνάφειας Pearson r μεταξύ των διαστάσεων του άγχους, της αυτονομίας και των διαστάσεων γονικής λειτουργίας.....	62
Πίνακας 7. Ανάλυση παλινδρόμησης για τη στατιστική πρόβλεψη του άγχους από δημογραφικούς και γονικούς παράγοντες.....	64
Πίνακας 8. Ανάλυση παλινδρόμησης για τη στατιστική πρόβλεψη αυτονομίας από τις διαστάσεις γονικής λειτουργίας ξεχωριστά για τον κάθε γονέα.....	66
Πίνακας 9. Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις για το άγχος, την αυτονομία και τις διαστάσεις γονικής λειτουργίας σχετικά με την ηλικία των συμμετεχόντων.....	67

Πρόλογος

Ο σκοπός της παρούσας έρευνας είναι να μελετήσει τη σχέση του εφηβικού άγχους με τις γονικές πρακτικές διαπαιδαγώγησης και την παροχή αυτονομίας. Συγκεκριμένα, μελετώνται οι συνδέσεις μεταξύ των γονικών πρακτικών ανατροφής με το άγχος προδιάθεσης και το άγχος κατάστασης των εφήβων. Επιπρόσθετα, μελετάται η σχέση μεταξύ της εκχωρούμενης αυτονομίας και των διαστάσεων της γονικής λειτουργίας. Επίσης, επισημαίνονται τα ευρήματα ως προς τις διαφυλικές διαφορές των εφήβων και των γονέων, ως προς τις δύο κατηγορίες του άγχους και την εκχωρούμενη αυτονομία.

Η εφηβεία συνιστά μία αξιοσημείωτη περίοδο στη ζωή του ατόμου, η οποία διακρίνεται για τις αλλαγές και τον επαναπροσδιορισμό των σχέσεων σχεδόν σε κάθε τομέα της ζωής (Lerner & Steinberg, 2000). Οι περισσότερες αλλαγές αφορούν την βιολογική, κοινωνική και γνωστική ανάπτυξη, την διαμόρφωση ταυτότητας, τη μετάβαση στο σχολείο και τις σχέσεις με τους γονείς και τους συνομηλίκους (Hill, Bromell, Tyson, & Flint, 2007). Ως απόρροια όλων αυτών των αλλαγών, οι ερευνητές έχουν δώσει μεγάλη σημασία στην περίοδο της εφηβείας, και ιδιαίτερα στη σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ γονέων και εφήβων (Gallagher & Cartwright-Hatton, 2008).

Η επίδραση της γονικής φροντίδας στην ανάπτυξη της προσωπικότητας του εφήβου αποτελεί ένα συχνό ερώτημα στην οικογενειακή έρευνα (Shearer, Crouter, & McHale, 2005), καθώς η οικογένεια αποτελεί μία από τις πιο σημαντικές πηγές υποστήριξης στην ζωή των εφήβων και μεταβιβάζει δεξιότητες που σχετίζονται με την καλύτερη ψυχοκοινωνική τους προσαρμογή (Richter, Krecklow, & Eisemann, 2002). Μολονότι παρατηρούνται αλλαγές στα μοτίβα αλληλεπίδρασης με τους εφήβους, η σχέση με τους γονείς παραμένει σημαντική για την κοινωνική και συναισθηματική

ανάπτυξη του ατόμου (Collins & Steinberg, 2006. Smentana, Campione-Bar, & Metzger, 2006).

Σύμφωνα με την ανασκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας για την οικογένεια, παρατηρούνται διαφορετικά αιτιολογικά μοντέλα που ερμηνεύουν την εκδήλωση του άγχους στην παιδική και εφηβική περίοδο (Gallagher & Cartwright-Hatton, 2008). Παλαιότερες έρευνες, έχουν δώσει έμφαση στους γονικούς τρόπους διαπαιδαγώγησης και στην εκδήλωση συμπτωμάτων άγχους (Ginsburg, Siqueland, Masia-Warner, & Hedtke, 2005. Rapee, 1997. Wood, McLeod, Sigman, Hwang, & Chu, 2003). Συγκεκριμένα, πλήθος ερευνών υποστηρίζει τη σύνδεση του άγχους με την απόρριψη και την υπερπροστασία των γονέων (Dadds, Barrett, Rapee, & Ryan, 1996. Dumas, LaFreniere, & Serketich, 1995. Hudson & Rapee, 2002. Rapee, 1997. Siqueland, Kendall, & Steinberg, 1996. Whaley, Pinto, & Sigman, 1999). Συνεπώς, κρίνεται σημαντικό σε αυτήν την κρίσιμη περίοδο εξέλιξης στη ζωή του ατόμου, να αποσαφηνιστούν οι δυναμικές αλληλεπιδράσεις ανάμεσα στα μέλη της οικογένειας.

Επιπλέον, στη σχετική βιβλιογραφία, παρατηρούνται διαφυλικές διαφορές ως προς το άγχος που εκδηλώνουν οι έφηβοι. Έτσι, τα κορίτσια φαίνεται πως εκδηλώνουν περισσότερα προβλήματα εσωτερίκευσης και βιώνουν περισσότερο άγχος στην εφηβεία συγκριτικά με τα αγόρια (Lewinsohn, Gotlib, Lewinsohn, Seeley, & Allen, 1998). Ωστόσο, σημαντικό ρόλο διαδραματίζει και η ιδιοσυγκρασία του εφήβου (Leve, Kim, & Pears, 2005).

Επιπρόσθετα, η πλειοψηφία των ερευνών δεν αναφέρεται ξεχωριστά στο ρόλο της μητέρας και του πατέρα στην πρόκληση του άγχους (Bögels & Phares, 2008. Phares, Lopez, Fields, Kamboukos, & Duhig, 2005). Η παρούσα έρευνα εστιάζει στις πρακτικές διαπαιδαγώγησης για τον πατέρα και την μητέρα ξεχωριστά, όπως γίνονται αντιληπτές από τους εφήβους.

Παράλληλα, έχει ληφθεί υπόψη η παροχή αυτονομίας από τους γονείς μέσα από τις αυτοαναφορές των εφήβων, με σκοπό να δοθεί μία πληρέστερη εικόνα των οικογενειακών μοτίβων συμπεριφοράς. Η παροχή αυτονομίας στην εφηβεία αποτελεί ένα σημαντικό αναπτυξιακό επίτευγμα, στο οποίο καλούνται να ανταποκριθούν αποτελεσματικά, τόσο οι έφηβοι όσο και οι γονείς (McElhaney, Allen, Stephenson, & Hare, 2009. Supple, Ghazarian, Peterson, & Bush, 2009). Η έλλειψη παροχής αυτονομίας από τους γονείς έχει βρεθεί ότι συνδέεται με την εκδήλωση του άγχους (Holmbeck et al., 2000) και επιφέρει αρνητικές επιπτώσεις στην ψυχοκοινωνική προσαρμογή των εφήβων (Aunola, Stattin, & Nurmi, 2000. Baumrind, Larzelere, & Owens, 2010. Smentana et al., 2006). Παράλληλα, διερευνάται ο βαθμός στον οποίο η αυτονομία εκ μέρους των γονέων διαφέρει ανάλογα του φύλου των εφήβων, καθώς σε πολλές έρευνες υποστηρίζεται πως τα κορίτσια βιώνουν λιγότερες ευκαιρίες αυτονομίας (Bidjerano & Newman, 2010. Lanza, Huang, Murphy, & Hser, 2012). Αρχικά, θα παρουσιαστεί ανασκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας, σχετικά με τα παραπάνω θέματα και στη συνέχεια, θα τεθούν τα ερευνητικά ερωτήματα, σύμφωνα με τους σκοπούς της έρευνας. Έπειτα, θα παρουσιαστούν οι στατιστικές αναλύσεις που προέκυψαν από τη συσχέτιση των μεταβλητών, καθώς επίσης και αναλύσεις που θα εστιάζουν στην πρόβλεψη του άγχους προδιάθεσης και κατάστασης από δημογραφικούς και ψυχολογικούς δείκτες, καθώς επίσης και στην πρόβλεψη της αυτονομίας από τις διαστάσεις των πρακτικών ανατροφής ξεχωριστά για κάθε γονέα.

Στο τέλος, θα συζητηθούν τα ευρήματα της έρευνας σε σχέση με τη διεθνή βιβλιογραφία, τη φύση και τους περιορισμούς της έρευνας, καθώς και κάποιες περαιτέρω προτάσεις που προκύπτουν από τα αποτελέσματα της έρευνας.

A. ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

Η περίοδος της Εφηβείας

Κάθε περίοδος μετάβασης αποτελεί για την οικογένεια έναν χώρο στον οποίο πραγματοποιούνται αλλαγές, στις οποίες τόσο οι γονείς όσο και τα παιδιά προσπαθούν να προσαρμοστούν με έναν λειτουργικό τρόπο (Lerner & Steinberg, 2009). Μία τέτοια μεταβατική περίοδο αποτελεί η είσοδος των παιδιών στην εφηβεία. Το αναπτυξιακό στάδιο της εφηβείας αναφέρεται στην μετάβαση από την παιδική στην ενήλικη ζωή και αποτελεί μία κρίσιμη περίοδο με ραγδαίες μεταβολές σε ποικίλους τομείς της ζωής του ατόμου (Feldman, 2011).

Η περίοδος της εφηβείας έχει ταξινομηθεί σε τρία επιμέρους στάδια σύμφωνα με τις διάφορες ηλικιακές ομάδες: την πρώιμη εφηβική ηλικία (10-14 ετών), τη μέση εφηβεία (14-17 ετών) και την όψιμη εφηβεία (17-21 ετών) (Αναστασόπουλος, 1997). Ωστόσο, η διάρκεια της εφηβείας καθορίζεται και από πολιτισμικούς παράγοντες, γεγονός που καθιστά δύσκολη τον ακριβή χρονικό καθορισμό της (Herbert, 1999). Κατά τη διάρκεια της εφηβείας, τα παιδιά καλούνται να ανταποκριθούν σε ένα ευρύ φάσμα σωματικών και ψυχολογικών μεταβολών (Feldman, 2011. Shaffer & Kipp, 2013) και να αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά τα αναπτυξιακά επιτεύγματα. Ο όρος αναφέρεται στα κριτήρια επάρκειας, τα οποία ορίζει η κάθε κοινωνία σύμφωνα με τα χαρακτηριστικά της, ως προς τη λειτουργικότητα του ατόμου, το αναπτυξιακό στάδιο και το φύλο του παιδιού (Masten & Coatsworth, 1998). Σημαντικοί αναπτυξιακοί στόχοι της περιόδου είναι η δημιουργία στενών διαπροσωπικών σχέσεων με τους συνομηλίκους, η σταδιακή αυτονόμηση από την οικογένεια, καθώς επίσης και η εγκαθίδρυση μιας συγκροτημένης ταυτότητας (Shaffer & Kipp, 2013). Παράλληλα, οι έφηβοι πρέπει να διαχειριστούν την εσωτερική ένταση που προκύπτει από τις αλλαγές της ήβης, την πίεση που ασκείται από τους σημαντικούς άλλους στη ζωή τους και να

οικοδομήσουν μία νέα σχέση με το άλλο φύλο. Επιπλέον, οι έφηβοι περνούν ένα μεγάλο μέρος της ζωής τους στην επένδυση της ακαδημαϊκής τους επίδοσης, με αποτέλεσμα να έχουν καθημερινά ένα επιβαρυνμένο πρόγραμμα, το οποίο καλούνται να διαχειριστούν προσπαθώντας να ανταποκριθούν αποτελεσματικά στις ποικίλες απαιτήσεις της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (Μόττη - Στεφανίδη, 2005. Masten & Coatsworth, 1998). Ιδιαίτερο χαρακτηριστικό αυτής της περιόδου συνιστά το γεγονός πως ο έφηβος δεν είναι παθητικός δέκτης αυτών των αλλαγών, αλλά δρα ενεργά στη δημιουργία της δικής του ζωής. Συγκεκριμένα, η εφηβεία χαρακτηρίζεται από καινοτομία σε επίπεδο σκέψης, καθώς τα άτομα αντιλαμβάνονται τα γεγονότα της ζωής με έναν πιο αφηρημένο και σύνθετο τρόπο, λόγω της αυξημένης γνωστικής ανάπτυξης που συντελείται (Feldman, 2011). Επιπρόσθετα, η διαμόρφωση της ταυτότητας συντελείται μέσα από διαπροσωπικές σχέσεις που αναπτύσσει με τους σημαντικούς άλλους, τις επαγγελματικές αποφάσεις που καλείται να πάρει για το μέλλον και τις προσωπικές αξίες που έχει εσωτερικεύσει κατά τη διάρκεια της σχολικής ζωής (Vinay, 2003). Οι έφηβοι, κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, έχουν ανάγκη από ένα σταθερό περιβάλλον, καθώς είναι ευάλωτοι στις διάφορες μεταβολές με τις οποίες έρχονται αντιμέτωποι (Coccia, Darling, Rehm, Cui, & Sathe, 2012). Οι αλλαγές που επέρχονται αυτήν την περίοδο είναι εμφανείς στην ψυχολογική πραγματικότητα που διαμορφώνουν και στη σημασία που λαμβάνει η κοινωνική τους ζωή (Dumont et Plancherel, 2001).

Η στάση των γονέων σε αυτές τις αλλαγές είναι ζωτικής σημασίας για την ευημερία των εφήβων, καθώς συμβάλλει στην ομαλή ανάπτυξη και εξέλιξη τους και κατ' επέκταση στην μείωση της ψυχολογικής αναστάτωσης που προέρχεται από αυτές τις αλλαγές (Νικολαΐδου & Κύρου, 2008). Σύμφωνα με τους Cicchetti και Rogosch

(2002), οι άνθρωποι που απαρτίζουν το περιβάλλον ενός εφήβου έχουν καίριο ρόλο για την ομαλή μετάβασή του στην ενήλικη ζωή.

Συγκριτικά με την παιδική ηλικία, οι έφηβοι αλληλεπιδρούν με ένα πλήθος ατόμων, με τα οποία οι σχέσεις χαρακτηρίζονται ως πιο σύνθετες από τα προηγούμενα χρόνια. Η σχέση με τους γονείς τροποποιείται στο βαθμό που ο έφηβος κερδίζει αυτονομία μειώνοντας σταδιακά τον χρόνο που περνούσε μαζί τους και αφιερώνοντάς τον σε σχέσεις εκτός του οικογενειακού πλαισίου (Claes, 2003). Στο πλαίσιο των διαπροσωπικών σχέσεων, που αναπτύσσουν οι έφηβοι, συμπεριλαμβάνονται και οι σχέσεις με το άλλο φύλο, καθώς τα παιδιά που εισέρχονται στην περίοδο της εφηβείας, αφήνουν το στάδιο της διαφυλικής απομόνωσης, που χαρακτηρίζει την παιδική ηλικία, και συνδιαλέγονται όλο και περισσότερο με το άλλο φύλο (Feldman, 2011). Ως απόρροια αυτής της συνδιαλλαγής είναι η σύναψη ερωτικών σχέσεων, οι οποίες δημιουργούν θετικά συναισθήματα αλλά και αισθήματα ανησυχίας. Ειδικά, οι σχέσεις που δεν έχουν θετική έκβαση και χαρακτηρίζονται ως «προβληματικές», μπορούν να αποτελέσουν σημαντική πηγή άγχους για τη ζωή των εφήβων (La Greca, & Harrison, 2005). Συνεπώς, προβλήματα στις σχέσεις με τους συνομηλίκους ή αδυναμία δημιουργίας διαπροσωπικών σχέσεων, είναι πιθανό να αποτελέσουν σημαντική πηγή άγχους για τους εφήβους (Helsen, Vollebergh, & Meeus, 2000), αλλά και για πολλούς γονείς, οι οποίοι προσπαθούν να παρέμβουν στις στενές φιλίες των παιδιών τους, μέσα από την άσκηση αυξημένου ελέγχου (Noakes & Rinaldi, 2006).

Ένα ακόμη χαρακτηριστικό της σχέσης των εφήβων με τους γονείς τους είναι πως οι ρόλοι, που εκπληρώνει το κάθε μέλος της οικογένειας, επαναπροσδιορίζονται και τίθενται σε νέες βάσεις (Collins & Laursen, 2004. Wissink, Dekovic, & Meijer, 2006). Λόγω της γνωστικής ανάπτυξης που συντελείται, οι έφηβοι είναι σε θέση να αντιληφθούν τυχόν ασυνέπειες στη συμπεριφορά των γονέων τους, καθώς

αναπτύσσουν περισσότερα επιχειρήματα για τις στάσεις τους στη ζωή (Smentana, 1988. Feldman, 2011). Οι έφηβοι προσπαθούν να δημιουργήσουν πιο ώριμες και ισότιμες σχέσεις με τους γονείς τους περνώντας πολλές φορές από συγκρουσιακές αλληλεπιδράσεις που προκύπτουν μεταξύ τους (Branje, van Doorn, van der Valk, & Meeus, 2009). Οι συγκρούσεις αφορούν συνήθως θέματα αυτονομίας, καθώς οι έφηβοι αγωνίζονται να αντισταθούν στον έλεγχο των γονέων. Αξίζει να σημειωθεί, πως τα παλαιότερα χρόνια η εφηβεία θεωρούνταν ως μία περίοδος ταραχής και εσωτερικών συγκρούσεων, καθώς επίσης και μία θυελλώδης περίοδος ανάμεσα στα μέλη της οικογένειας. Ωστόσο, η άποψη αυτή έχει αναθεωρηθεί σε νεότερες μελέτες της εφηβείας, καθώς δεν πρόκειται για ένα καθολικό και αδιαμφισβήτητο φαινόμενο (Cicchetti & Rogosch, 2002. Feldman, 2011. Koops & Zuckerman, 2003. Steinberg & Silk, 2002). Παράλληλα, υπάρχουν ενδείξεις πως στη μέση εφηβεία μειώνονται τα αρνητικά συναισθήματα απέναντι στους γονείς (Smentana, 1995) και πως αν και επέρχονται αλλαγές και συγκρούσεις, στο τέλος οι γονείς και οι έφηβοι καταφέρνουν να τις διαχειριστούν αποτελεσματικά (Steinberg & Silk, 2002).

Ο Erikson (1994) χαρακτήρισε την εφηβεία ως την περίοδο που χρειάζεται να επιλυθεί μία σύγκρουση που επέρχεται σε αυτήν την φάση της ζωής του ατόμου: την διαμόρφωση της ταυτότητας έναντι της σύγχυσης της ταυτότητας. Στη διάρκεια αυτής της περιόδου, ο έφηβος προσπαθεί να σχηματίσει μία ενιαία αίσθηση του εαυτού, μέσα από τους πολλαπλούς ρόλους που κατέχει. Παράλληλα, στη θεωρία του Marcia, τονίζεται η ανάγκη για διερεύνηση του εαυτού, με απώτερο στόχο την διαμόρφωση της ταυτότητας (Dunkel, 2000). Επιπλέον, η εφηβεία χαρακτηρίζεται ως η περίοδος που τα παιδιά σταδιακά απομακρύνονται από τους γονείς και δίνουν έμφαση στην ανεξαρτοποίησή τους. Συνεπώς, γίνεται εμφανές πως προς κάθε αναπτυξιακό στόχο, τον οποίο οι έφηβοι καλούνται να κατακτήσουν, οι γονικές επιρροές είναι καίριας

σημασίας (Hill et al., 2007), καθώς ο τρόπος σύμφωνα με τον οποίο αντιλαμβάνονται οι έφηβοι τη ζωή, επηρεάζεται σε μεγάλο βαθμό από τους γονείς τους (Coccia et al., 2012).

Επιπρόσθετα, όταν η ισορροπία πλήττεται στον οικογενειακό χώρο, οι έφηβοι είναι πιθανόν να αδυνατούν να μεταβούν ομαλά στο αναπτυξιακό στάδιο που εισέρχονται, καθώς οι εμπειρίες με την οικογένεια αποτελούν ένα παράγοντα ζωτικής σημασίας για την ολόπλευρη ανάπτυξη της προσωπικότητάς τους (Sternberg, Baradaran, Abbott, Lamb, & Guterman, 2006). Το κοινωνικό περιβάλλον ενός εφήβου, μεγάλο μέρος του οποίου είναι η οικογένεια του, μπορεί να αποτελέσει σημαντικό παράγοντα επικινδυνότητας, όταν χαρακτηρίζεται από δυσλειτουργικά μοτίβα συμπεριφοράς ή είναι φυσικά ή συναισθηματικά κακοποιητική απέναντί του (Claes & Lacourse, 2001). Ως εκ τούτου, η ποιότητα των σχέσεων, που αναπτύσσουν οι έφηβοι με τους γονείς τους, μπορεί να αποτελέσει προγνωστικό παράγοντα για την υγεία και τη συμπεριφορά που υιοθετούν στη μετέπειτα ζωή τους (Hair, Moore, Garrett, Ling, & Cleveland, 2008). Παρόλο αυτά, εκτός από την οικογένεια και το ευρύτερο περιβάλλον των εφήβων, μεγάλη σημασία για την επίτευξη των αναπτυξιακών επιτευγμάτων έχει και η επιτυχής κατάκτηση των προηγούμενων αναπτυξιακών στόχων στην παιδική ηλικία (Roisman, Masten, Coatsworth, & Tellegen, 2004).

Άγχος

Το άγχος συνιστά ένα κοινό συναίσθημα ανησυχίας για τους ανθρώπους, καθώς όλοι το βιώνουν σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό (Eley & Gregory, 2004). Το μέγεθος της σοβαρότητας του άγχους σχετίζεται με την ηλικία έναρξης, τη συχνότητα, την ένταση και οι επιπτώσεις του μπορεί να γίνουν εμφανείς σε πολλούς τομείς της

καθημερινής ζωής (Silverman & Ollendick, 2008). Αν και το άγχος στην καθημερινότητα έχει συνδεθεί με την αρνητική χρήση της λέξης, πρόκειται για ένα συναίσθημα με προσαρμοστική λειτουργία, καθώς συνιστά ένα φυσιολογικό στοιχείο της ανθρώπινης ζωής, το οποίο θέτει το άτομο σε κατάσταση εγρήγορσης για να αντιμετωπίσει τις προκλήσεις του εξωτερικού κόσμου (Ανωγειάκης, Καραγιαννίδου, & Παπαλιάγκας, 2008. Κάκουρος & Μανιαδάκη, 2005, σ. 166). Ωστόσο, το άγχος μπορεί να λάβει παθολογικές διαστάσεις στη ζωή του ατόμου, αποτελώντας εμπόδιο στη λειτουργικότητά του, όταν η συχνότητα των συμπτωμάτων είναι διαρκής και δυσανάλογη της πραγματικότητας (APA, 1994). Το άγχος και οι επιπτώσεις του στη λειτουργικότητα των ανθρώπων διαφέρει από άτομο σε άτομο και από την ηλικία στην οποία βρίσκεται (Mroczek & Almeida, 2004), καθώς περιλαμβάνει μία προσωπική γνωστική αξιολόγηση των περιβαλλοντικών ερεθισμάτων (Seligman, Schulman, & Tryon, 2007). Γενικά, πρόκειται για μία πολυδιάστατη έννοια που συνδέεται με γνωστικούς και συμπεριφορικούς μηχανισμούς (Corr, 2011).

Ο Spielberger (1966), διέκρινε το άγχος σε δύο επιμέρους κατηγορίες: σε προδιαθεσιακό (άγχος προδιάθεσης) και σε περιστασιακό άγχος (άγχος κατάστασης). Το άγχος προδιάθεσης αναφέρεται σε μια γενική τάση του ατόμου να βιώνει ένα έντονο αίσθημα ανησυχίας, καθώς αντιλαμβάνεται συχνά τα γεγονότα ως απειλητικά. Η αντίληψη της απειλής και του κινδύνου είναι βασικό συστατικό για την πρόκληση άγχους. Παράλληλα, τα άτομα που παρουσιάζουν υψηλά επίπεδα άγχους προδιάθεσης, αντιδρούν συχνά σε μία δυσάρεστη κατάσταση με περιστασιακό άγχος.

Το περιστασιακό άγχος αναφέρεται σε μία άμεση συναισθηματική κατάσταση που χαρακτηρίζεται από ανησυχία και ένα υποκειμενικό αίσθημα έντασης. Πρόκειται για ένα αίσθημα ανησυχίας που εκδηλώνεται παροδικά ως αντίδραση σε ένα ερέθισμα του παρόντος και το οποίο συχνά συνοδεύεται από αυξημένη δραστηριότητα του

νευρικού συστήματος. Το άγχος κατάστασης ποικίλει σε ένταση, συχνότητα και ως στρεσογόνος συνθήκη έχει ποικίλες επιπτώσεις για το άτομο. Συγκεκριμένα, πολλές έρευνες έχουν τεκμηριώσει την επίδραση του άγχους στις γνωστικές διαδικασίες όπως στην προσοχή, στην μνήμη και στη λήψη αποφάσεων (Paulus, Feinstein, Simmons, & Stein, 2004). Γενικά, ως προς τη λήψη αποφάσεων, οι αγχώδεις άνθρωποι, είτε χαρακτηρίζονται από προδιαθεσιακό είτε από περιστασιακό άγχος, αποφεύγουν καταστάσεις που ενέχουν ρίσκο (Eisenberg, Baron, & Seligman, 1998. Wray & Stone, 2005). Στην παρούσα έρευνα εξετάζονται και οι δύο κατηγορίες του άγχους, σύμφωνα με τη θεωρία του Spielberger, όπως δηλώνονται από τις αυτοαναφορές των εφήβων.

Οικογένεια

Σε όλο τον κόσμο, η οικογένεια αντιπροσωπεύει ένα από τα πιο σημαντικά σημεία αναφοράς για τους εφήβους. Μολονότι παρατηρούνται πολιτισμικές διαφορές στις εμπειρίες των εφήβων, ανάλογα με το κοινωνικοπολιτισμικό περιβάλλον στο οποίο η οικογένεια λειτουργεί, η επιρροή της είναι ζωτικής σημασίας για τη ζωή του ατόμου (Georgas, Berry, Van de Vijver, Kagitçibasi, & Poortinga, 2006).

Σύμφωνα με την συστημική προσέγγιση, η οικογένεια αποτελεί ένα ανοιχτό σύστημα, της οποίας πρωταρχικός σκοπός είναι η διατήρηση της ομοιόστασης, δηλαδή η επίτευξη της ισορροπίας ανάμεσα στα μέλη του συστήματος. Έτσι, ο εαυτός θεωρείται ένας μέρος του οικογενειακού πλέγματος, το οποίο καθώς εξελίσσεται εμπλέκεται σε μετασχηματισμούς του σκέπτεσθαι και του σχετίζεσθαι (Dallos & Miel, 2011). Μέσα στο χώρο της οικογένειας αλληλεπιδρούν τα χαρακτηριστικά του κάθε ατόμου με τους ρόλους που υιοθετούν τα μέλη της. Σύμφωνα με τη συστημική προσέγγιση, η συμπεριφορά κάθε μέλους αποτελεί ένα σύμπτωμα μίας κατάστασης

που προκύπτει από την αλληλεπίδραση μεταξύ όλων των μελών (Τσαμπαρλή, 2005). Η θετική αλληλεπίδραση στη σχέση γονέα και εφήβου, συνιστά έναν από τους πιο σημαντικούς παράγοντες για την υγιή γνωστική, συναισθηματική και κοινωνική ανάπτυξη. Αυτή η σχέση καθορίζεται από τα γονικά στυλ, τα οποία συνίστανται από τις συμπεριφορές των γονέων και τις πρακτικές που υιοθετούν για την ανατροφή των παιδιών τους (Richter-Appelt, Schimmelmann, & Tiefensee, 2004). Στα πλαίσια αυτού του συλλογισμού, κάθε γονική διάσταση μπορεί να επιδράσει σημαντικά στην μετέπειτα ζωή του ατόμου (Χατζηχρήστου, Κατή, & Γεωργαντή, 2011). Η ύπαρξη των διάφορων γονικών διαστάσεων, οι οποίες εξετάζονται στην παρούσα έρευνα, αντικατοπτρίζουν τους τρόπους με τους οποίους οι γονείς εξασκούν το ρόλο τους, μέσα από τις πρακτικές ανατροφής που υιοθετούν.

Τύπος γονέα: τρόποι διαπαιδαγώγησης

Η γονική λειτουργία χαρακτηρίζεται ως ένα συνεχές κατά μήκος του οποίου στο ένα άκρο υπάρχει η παροχή συναισθηματικής ζεστασιάς και στο άλλο η απόρριψη και η παραμέληση (Rohner & Britner, 2002). Από τις πρωταρχικές έρευνες της Baumrind (1996) προέκυψαν δύο κύριοι άξονες - διαστάσεις της γονικότητας που επιδρούν στη συμπεριφορά του παιδιού: υπευθυνότητα - απαιτητικότητα. Στον όρο υπευθυνότητα συμπεριλαμβάνεται ο βαθμός στον οποίο οι γονείς ενισχύουν την προσωπική αυτονομία και την εγκαθίδρυση της ταυτότητας του ατόμου. Η διατήρηση της ατομικότητας περιέχει μία συγκεκριμένη στάση των γονέων, η οποία χαρακτηρίζεται από ζεστασιά, υποστήριξη και ασφάλεια, καθώς επίσης και από την ενθάρρυνση των γονέων για ανάπτυξη αυτονομίας και διάλογο. Η διάσταση της απαιτητικότητας αναφέρεται στην επιβολή ξεκάθαρων ορίων και κανόνων και η προσδοκία για συνέπεια στη συμπεριφορά του παιδιού με βάση το αναπτυξιακό του

στάδιο. Όπως διαφαίνεται, αρχίζει να αναδύεται μέσα από την διάσταση της υπευθυνότητας, μία επιπρόσθετη διάσταση, που ονομάζεται εκχώρηση αυτονομίας (Steinberg, Lanborn, Darling, Mounts & Dornbusch, 1994). Οι προαναφερθείσες διαστάσεις διαμορφώνουν συγκεκριμένα γονικά στυλ, τα οποία αντίστοιχα αντιπροσωπεύουν διαφορετικούς τύπους γονέων.

Το γονικό στυλ αναφέρεται στο είδος της φυσικής και συναισθηματικής φροντίδας, το οποίο παρέχεται από τους γονείς στα παιδιά τους. Γενικά, τα θεωρητικά μοντέλα συναθροίζονται στις ακόλουθες διαστάσεις: αποδοχή - ζεστασιά έναντι της απόρριψης και παροχή αυτονομίας έναντι της υπερπροστασίας / έλεγχος (Eisemann, 1997. Hill et al., 2007). Συγκεκριμένα, οι γονείς οι οποίοι είναι υποστηρικτικοί στις ανάγκες των παιδιών τους, μεταβιβάζουν επιτυχώς τα μηνύματα που θέλουν να επικοινωνήσουν. Έτσι, μέσα από τον διάλογο τα συμπεριφορικά προβλήματα των εφήβων προλαμβάνονται, μειώνονται ή εξαλείφονται (Smentana, Crean, & Daddis, 2002).

Αντίθετα, η υπερπροστασία και η απόρριψη εκ μέρους των γονέων, μπορεί να οδηγήσει σε έλλειψη εμπιστοσύνης, άγχος και σε αποκλίνουσες συμπεριφορές (Loeber, Farrington, Stouthamer-Loeber, & Van Kammen, 1998). Ο γονικός έλεγχος, ως μία μορφή συμπεριφορικού ελέγχου που συμπεριλαμβάνει την προσοχή, την παρακολούθηση των νέων στις δραστηριότητες και την σύναψη των διαπροσωπικών τους σχέσεων, συνιστά ένα απαραίτητο συστατικό της γονικής λειτουργίας (Laird, Pettit, Bates, & Dodge, 2003). Ωστόσο, ιδιαίτερα την περίοδο της εφηβείας, είναι σημαντικό οι γονείς να προσαρμόζουν τις πρακτικές τους στις αναδυόμενες ανάγκες των παιδιών τους και η στάση τους να χαρακτηρίζεται από ευελιξία ως προς την παραχώρηση αυτονομίας (Dishion & McMahon, 1998). Σύμφωνα με την Baumrind

(1966, 1971), υπάρχουν τρεις τύποι γονέων: ο αυταρχικός, ο διαλλακτικός και ο επιτρεπτικός.

Ο αυταρχικός γονέας, ασκεί μεγάλο έλεγχο στη ζωή του παιδιού και θεωρεί την ανυπακοή ως παρέκκλιση της συμπεριφοράς του από τους κανόνες που θέτει. Επιπλέον, η οικογένεια που συνίσταται από αυταρχικούς γονείς, θεωρεί πως η διαδικασία λήψης αποφάσεων είναι ανεξάρτητη από τις ανάγκες που επικοινωνεί το παιδί και απόλυτα καθοριζόμενη από τους κανόνες που η ίδια επιβάλλει. Συνεπώς, ένας αυταρχικός τύπος γονέα αναμένει, μέσα από την ισχύ του ρόλου του, μία παθητική στάση εκ μέρους του παιδιού. Στην εφηβική ηλικία, τα παιδιά, τα οποία υποβάλλονται σε αυταρχικούς τρόπους διαπαιδαγώγησης από τους γονείς τους, λαμβάνουν μεγάλη πίεση για υπακοή και χαμηλή γονική υποστήριξη, με αποτέλεσμα να εκδηλώνουν μεγάλα ποσοστά προδιαθεσιακού άγχους (Wolfradt, Hempel, & Miles, 2003). Επιπλέον, οι έφηβοι από αυταρχικούς γονείς δεν αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες και δεν αναπτύσσουν τις κατάλληλες κοινωνικές δεξιότητες για τη ζωή τους (Baumrind, 1996).

Αντίθετα, ο διαλλακτικός τύπος γονέα θέτει σαφή και ξεκάθαρα όρια, ενισχύει τον διάλογο ανάμεσα σε εκείνον και το παιδί, ενθαρρύνει την αυτονομία και εξηγεί πάντα τους λόγους, σύμφωνα με τους οποίους διαμορφώνονται οι κανόνες. Ο διαλλακτικός γονέας υιοθετεί έναν τρόπο διαπαιδαγώγησης, ο οποίος χαρακτηρίζεται από συναισθηματική ζεστασιά και υποστηρικτική στάση προς το παιδί του (Reitman, Rhode, Hupp, & Altobello, 2002). Επιπλέον, μέσα από τις πρακτικές ανατροφής που υιοθετεί, αφουγκράζεται τις ανάγκες του παιδιού, διατηρώντας σταθερή την γονική επίβλεψη. Οι γονείς οι οποίοι χρησιμοποιούν σαφή όρια συμπεριφοράς, είναι απαιτητικοί αλλά αποδέχονται τα παιδιά τους, δημιουργούν μία σχέση εγγύτητας μαζί τους και τα καθιστούν κοινωνικά υπεύθυνα (Sigel, McGillicuddy-DeLisi, & Goodnow, 2014). Σύμφωνα με τη σχετική βιβλιογραφία, τα παιδιά τα οποία προέρχονται από

διαλλακτικούς γονείς σημειώνουν χαμηλά επίπεδα άγχους και έχουν καλύτερη εξέλιξη σε πολλούς τομείς της ζωής τους (Feldman, 2011. Ginsburg & Schlossberg, 2002. Gonzalez, Holbein, & Quilter, 2002).

Στην Ελλάδα, οι Μπεζεβέγκης και Γεωργουλέας (2004) σε έρευνα που πραγματοποίησαν για τις αντιλήψεις που εκφράζουν οι έφηβοι για τη συμπεριφορά των γονέων τους, βρέθηκε πως στην πλειοψηφία τους, οι περισσότεροι έφηβοι αντιλαμβάνονται την οικογένεια τους ως διαλλακτική. Επιπρόσθετα, οι μητέρες αξιολογήθηκαν ως περισσότερο διαλλακτικές από τους πατέρες, αν και οι συγκρούσεις μαζί τους είναι πιο έντονες.

Ο επιτρεπτικός τύπος γονέα, διακρίνεται από χαμηλά επίπεδα ελέγχου στη ζωή του εφήβου, καθώς επίσης και χαμηλές προσδοκίες. Πρόκειται για ένα στυλ διαπαιδαγώγησης στο οποίο μπορεί να υπάρξει ο διάλογος και η δυνατότητα του παιδιού για ανάληψη πρωτοβουλιών, όμως η τήρηση του γονικού ελέγχου δεν υφίσταται σε υψηλά επίπεδα. Η ανεκτικότητα που διακρίνει τους επιτρεπτικούς τύπους γονέων, περιλαμβάνει πρακτικές που εμποδίζουν τα άτομα να αναπτύξουν την αυτοαποτελεσματικότητά τους και να ξεδιπλώσουν επαρκώς το δυναμικό τους (Lamborn, Mounts, Steinberg, & Dornbusch, 1991). Αν και η ανεκτικότητα στη στάση των γονέων μπορεί να επιφέρει σε κάποιο βαθμό ικανοποίηση στη ζωή των παιδιών, με το πέρασμα του χρόνου δημιουργεί μία επιβλαβή σχέση για την ψυχική ευημερία του ατόμου. Λίγα χρόνια αργότερα, ο επιτρεπτικός τύπος γονέα διαχωρίστηκε σε δύο επιμέρους ομάδες: τον παραχωρητικό και τον αδιάφορο - απορριπτικό γονέα. Ο παραχωρητικός τύπος γονέα χαρακτηρίζεται από διαλλακτικότητα, αλλά παρέχει στο παιδί μικρή ανατροφοδότηση για την συμπεριφορά του. Στην πραγματικότητα, οι παραχωρητικοί γονείς ικανοποιούν πλασματικές ανάγκες των παιδιών, καθώς αφήνουν τους εφήβους να λαμβάνουν μόνοι τους αποφάσεις, χωρίς ωστόσο να δώσουν την

υποστήριξη που χρειάζονται (Coccia et al., 2012). Τα παιδιά με παραχωρητικούς γονείς, παρουσιάζουν ποικιλία συναισθημάτων όπως αγάπη, σύγχυση, ενοχή, λύπη και άγχος, χωρίς ωστόσο να έχουν μάθει πώς να διαχειρίζονται τις καταστάσεις με τις οποίες έρχονται αντιμέτωποι ή να λαμβάνουν αποφάσεις σε σύγκριση με άλλους συνομηλίκους (Bredehoft, Mennicke, Potter, & Clarke, 1998). Επιπλέον, τα παιδιά με παραχωρητικούς γονείς δεν παίρνουν πρωτοβουλίες, σημειώνουν χαμηλά επίπεδα αυτοελέγχου, προσδοκούν από τους άλλους να είναι υπεύθυνοι για τη ζωή τους και εκδηλώνουν άγχος, καθώς λόγω της ελλιπούς οριοθέτησης, αναζητούν πάντα κάτι περισσότερο (Coccia et al., 2012).

Ο απορριπτικός τύπος γονέα χαρακτηρίζεται από ψυχρή στάση προς τις ανάγκες του παιδιού και δεν εκδηλώνει αισθήματα αγάπης και ενδιαφέροντος απέναντι του. Η στάση αυτή μπορεί να λάβει την μορφή παραμέλησης, η οποία θεωρείται μία μορφή ψυχολογικής κακομεταχείρισης (Feldman, 2011). Οι γονείς που αδιαφορούν για τις ανάγκες του παιδιού τους, δεν ενισχύουν την ανάπτυξη σημαντικών προσωπικών δεξιοτήτων και αποτυγχάνουν να επιβλέψουν την συμπεριφορά του (Aunola et al., 2000. Baumrind, 1991). Ο απορριπτικός / αδιάφορος τύπος γονέα μπορεί να αποτελέσει έναν σημαντικό παράγοντα επικινδυνότητας για την εκδήλωση άγχους ή κατάθλιψης στη ζωή του παιδιού (McGinn, Cukor, & Sanderson, 2005).

Γονικές πρακτικές ανατροφής και άγχος

Για την ποιότητα της οικογενειακής ζωής έχουν διαπιστωθεί ισχυροί συσχετισμοί με τις διεργασίες και τις γονικές πρακτικές, καθώς οι γονείς φαίνεται να διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην ψυχοκοινωνική ανάπτυξη των παιδιών τους (Steinberg, 2001). Η ποιότητα της σχέσης που αναπτύσσει ο έφηβος με τους γονείς

του συνδέεται άμεσα με τις γονικές πρακτικές που υιοθετούν (Smetana et al., 2002). Σύμφωνα με τη σχετική βιβλιογραφία, πολλές από τις γονικές πρακτικές ανατροφής θεωρούνται ως θετικές ή ως αρνητικές για την ψυχοκοινωνική προσαρμογή των εφήβων. Οι σύγχρονες έρευνες επισημαίνουν πως ο τρόπος ανατροφής των παιδιών, εκ μέρους των γονέων, μπορεί να αποτελέσει ένα σημαντικό παράγοντα επικινδυνότητας για τη ψυχική υγεία (Reiss et al., 1995. Eisemann, 1997. Enns, Cox, & Clara, 2002). Πιο συγκεκριμένα, υπάρχουν κάποιες γονικές πρακτικές ανατροφής, οι οποίες επηρεάζουν το αίσθημα υποκειμενικής ευεξίας και την αυτοεκτίμηση του ατόμου (Hansson & Björkman, 2007). Έτσι, γίνεται εμφανές πως οι εμπειρίες ανάμεσα στα παιδιά και τα άτομα που τα φροντίζουν φαίνεται να έχουν κυρίαρχο ρόλο για τα αισθήματα άγχους που εμφανίζουν (Eley et al., 2003).

Στην παρούσα έρευνα μελετώνται τέσσερις διαστάσεις της γονικής λειτουργίας οι οποίες αντανakλούν τον τρόπο διαπαιδαγώγησης των εφήβων. Συγκεκριμένα, εξετάζεται η συναισθηματική ζεστασιά, η απόρριψη, η υπερπροστασία και η αγχώδης ανατροφή.

Η συναισθηματική ζεστασιά αναφέρεται στην στοργή και την προσοχή των γονέων προς το παιδί. Οι γονείς που χαρακτηρίζονται από συναισθηματική ζεστασιά βοηθούν το παιδί σε σημαντικές δραστηριότητες, παρέχουν πνευματικά κίνητρα και στέκονται πλάι του κάθε στιγμή που το χρειάζεται. Συνεπώς, το άτομο αισθάνεται ικανό να δείξει εμπιστοσύνη στους γονείς του και να τους ζητήσει βοήθεια, βασιζόμενο στην αλληλεγγύη που έχει διαμορφωθεί ανάμεσά τους (Lerner & Steinberg, 2009). Παράλληλα, η συναισθηματική ζεστασιά αναφέρεται και στην γονική ενσυναίσθηση, δηλαδή την ικανότητα του γονέα να αναγνωρίζει και να βιώνει τα συναισθήματα του παιδιού του, στοιχείο ζωτικής σημασίας για την ψυχοκοινωνική του προσαρμογή (Brody, Murry, Kim, & Brown, 2002) που ελαχιστοποιεί τον κίνδυνο για την εμφάνιση

εσωτερικευμένων και εξωτερικευμένων προβλημάτων συμπεριφοράς στην εφηβεία (Smetana et al., 2002).

Η συναισθηματική ζεστασιά συνδέεται αρνητικά με συμπτώματα άγχους καθώς αναφέρεται σε ένα κλίμα αποδοχής, φυσικής και πνευματικής παρουσίας στις ανάγκες των παιδιών (Castro, Toro, Van der Ende, & Arrindell, 1993) και συμβάλλει σε μία θετική εικόνα του εαυτού (Deković & Meeus, 1997) που τα προστατεύει από την εκδήλωση συμπτωμάτων άγχους (Muris, Meesters, & van den Berg, 2003). Συνεπώς, γίνεται εμφανές πως η συναισθηματική υποστήριξη των παιδιών είναι καίριας σημασίας για την καλή ψυχική τους κατάσταση και αποτελεί έναν προστατευτικό παράγοντα για την ανάπτυξη της αυτοεκτίμησης (Laible, Carlo, & Roesch, 2004), για τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνονται τις διαπροσωπικές τους σχέσεις (Collins & Laursen, 2004), καθώς επίσης συνδέεται και με την ακαδημαϊκή τους επίδοση (Fletcher, Elder, & Mekos, 2000).

Η υπερπροστασία χαρακτηρίζεται ως ένα μοτίβο γονικών συμπεριφορών, το οποίο περιλαμβάνει υψηλά επίπεδα ελέγχου στην καθημερινότητα των παιδιών και διεισδυτικότητας στη λήψη αποφάσεων. Οι γονείς, που ασκούν υπέρμετρο έλεγχο στις ζωές των παιδιών τους, δεν δείχνουν την απαραίτητη εμπιστοσύνη στις ικανότητες τους να επιλύουν αυτόνομα τα προβλήματα με τα οποία έρχονται αντιμέτωποι (Bögels & Brechman-Toussaint, 2006). Συνεπώς, η υπερπροστασία, συνοδεύεται από υψηλά επίπεδα γονικού ελέγχου, αποθάρρυνση για την ανάπτυξη αυτονομίας και μπορεί να επιφέρει άγχος στη ζωή ενός παιδιού (Barlow, 2004. Borelli, Margolin, & Rasmussen, 2015. Chorpita, Albano, & Barlow, 1996. Chorpita, Brown, & Barlow, 1998. Dadds, 2002. Vasey & Dadds, 2001). Ο υπερβολικός έλεγχος έχει θεωρηθεί ως μία από τις γονικές πρακτικές ανατροφής, η οποία διαχωρίζεται από τις άλλες γονικές συμπεριφορές σε σημείο που περιορίζει σημαντικά την ελεύθερη έκφραση και αποδοχή

των συναισθημάτων των εφήβων. Πολλές φορές, η άσκηση υπερβολικού ελέγχου έχει προληπτική «χρoιά», καθώς προέρχεται από την ανάγκη των γονέων να προλάβουν δυσάρεστες καταστάσεις για τη ζωή των παιδιών τους (Borelli et al., 2015). Για την επίτευξη αυτού του σκοπού, οι γονείς ανταποκρίνονται αρνητικά σε συναισθήματα, επιθυμίες και συμπεριφορές, τα οποία δεν αποδέχονται ή είναι πιθανόν να υιοθετούν αυστηρές μεθόδους πειθαρχίας όπως φυσική τιμωρία ή αυστηρή κριτική (Laskey & Cartwright-Hatton, 2009).

Η υπερπροστασία εκ μέρους των γονέων μπορεί να μειώσει την αυτοαποτελεσματικότητα του εφήβου στο να αισθανθεί ικανός να αντιμετωπίσει το περιβάλλον του (Becker, Ginsburg, Domingues, & Tein, 2010. Bögels & Brechman-Toussaint, 2006. Hudson, Comer, & Kendall, 2008. McLeod, Wood, & Weisz, 2007), γεγονός που μπορεί να επιφέρει υψηλό άγχος (Borelli et al., 2015. Chorpita et al., 1998. McLeod et al., 2007). Συνεπώς, όταν ένας έφηβος νιώθει ότι γονείς του τον προστατεύουν διαρκώς, είναι πιθανόν να δημιουργήσει την αντίληψη πως ο κόσμος δεν είναι ασφαλής και ότι οι κίνδυνοι στους οποίους εκτίθεται είναι ποικίλοι (Borelli et al., 2015). Αντίθετα, όταν οι γονείς παρέχουν υψηλά επίπεδα αυτονομίας στους εφήβους, τους δίνουν τη δυνατότητα να έρχονται αντιμέτωποι με τους στρεσογόνους παράγοντες και να ενισχύσουν την δική τους ψυχική ανθεκτικότητα στα προβλήματα που προκύπτουν (Bogels & Brechman-Toussaint, 2006). Έτσι, οι γονείς, στην προσπάθεια τους να προστατεύσουν τα παιδιά τους από πιθανούς κινδύνους, ενισχύουν συμπεριφορές αποφυγής, οι οποίες τα απομακρύνουν από την αντιμετώπιση μίας δύσκολης κατάστασης (Rapee, 2002).

Η απόρριψη κατά τη διάρκεια της ανατροφής ενός παιδιού χαρακτηρίζεται από συμπεριφορές εχθρότητας, υποτίμησης, απουσία σκέψης και ενσυναίσθησης για τις ανάγκες του. Πολλές φορές συνδέεται με την άσκηση σωματικής τιμωρίας από τους

γονείς, στα πλαίσια επιβολής άκαμπτων κανόνων και συνιστά μία γονική πρακτική η οποία μπορεί να δημιουργήσει χαμηλή αυτοεκτίμηση και υψηλά επίπεδα άγχους τόσο την παιδική και εφηβική ηλικία, όσο και στην ενήλικη ζωή (Garber, Robinson, & Valentiner, 1997. Hay & Ashman, 2003. Gershoff, 2002). Επιπρόσθετα, η απόρριψη του γονέα μπορεί να δημιουργήσει μία αγχώδη προδιάθεση στη ζωή του παιδιού σε βαθμό που μπορεί να οδηγήσει ακόμη στην εμφάνιση αγχώδων διαταραχών (Rapee, 1997). Συγκεκριμένα, η απόρριψη υπονομεύει την αυτορρύθμιση του συναισθήματος, αυξάνοντας ως αποτέλεσμα την ευαισθησία στο άγχος (Gottman, Katz, & Hooven, 1997. McLeod et al., 2007). Ερευνητικά ευρήματα δείχνουν πως η απόρριψη ως στάση διαπαιδαγώγησης αποτελεί προβλεπτικό παράγοντα για την εμφάνιση εσωτερικευμένων προβλημάτων συμπεριφοράς, συμπεριλαμβανομένου και του άγχους (Nishikawa, Sundbom, & Hägglöf, 2010), καθώς επίσης και εξωτερικευμένα προβλήματα συμπεριφοράς (Baumrind, 1996).

Συμπερασματικά, στις χώρες του Δυτικού κόσμου, υπάρχει ισχυρή εμπειρική τεκμηρίωση πως χαμηλά επίπεδα συναισθηματικής ζεστασίας και υψηλά επίπεδα απόρριψης ή υπερπροστασίας από την οικογένεια συνδέονται με προβλήματα στη ψυχική υγεία των εφήβων (Bosco, Renk, Dinger, Epstein, & Phares, 2003. Muris et al., 2003. Oldehinkel, Veenstra, Ormel, De Winter, & Verhulst, 2006).

Στην παρούσα έρευνα μελετώνται οι αυτοαναφορές γηγενών εφήβων σχετικά με τα επίπεδα άγχους που εκδηλώνουν και τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνονται τις γονικές πρακτικές. Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί πως κάθε οικογένεια μεταβιβάζει αρχές σύμφωνα με το εκάστοτε πολιτισμικό πλαίσιο στο οποίο λειτουργεί και συνιστά τους φορείς αυτών των αρχών (Bornstein, Putnick & Lansford, 2011). Τα παιδιά στις Ανατολικές χώρες διδάσκονται από νωρίς στη ζωή τους την σημασία της πίστης, της υπακοής, και τις υποχρεώσεις τους προς την οικογένεια και την κοινωνία (Xiong,

Detzner, & Rettig, 2001). Ο αυταρχικός τύπος γονέα, φαίνεται να είναι ο πιο αποτελεσματικός τύπος γονικής διαπαιδαγώγησης στις συλλογικές κοινωνίες (Chao, 1994. Dwairy & Achoui, 2010). Επιπλέον, στις συλλογικές κοινωνίες ο γονικός έλεγχος είναι ιδιαίτερα αυξημένος, καθώς παρατηρείται μεγαλύτερη συνοχή και συνεξάρτηση (Dwairy & Achoui, 2010). Παράλληλα, ο υψηλός έλεγχος και η αυστηρότητα, θεωρούνται κοινωνικά αποδεκτοί μέθοδοι διαπαιδαγώγησης, οι οποίοι θεωρούνται κατάλληλοι για την ευημερία των παιδιών (Chao, 2001). Συνεπώς, φαίνεται πως σε ένα μεγάλο βαθμό ο πολιτισμός και η κουλτούρα της εκάστοτε κοινωνίας επηρεάζει τις γονικές συμπεριφορές και τη νοηματοδότηση των πρακτικών ανατροφής (Baumrind, 1996. Pels & De Haan, 2007).

Αγχώδης ανατροφή: Αιτιολογικά μοντέλα του άγχους

Πολλές από τις στρεσογόνες συνθήκες, που προκύπτουν ανάμεσα στα μέλη της οικογένειας, προέρχονται από τις αναπτυξιακές αλλαγές της εφηβείας, οι οποίες δημιουργούν ανακατατάξεις στη λειτουργία της οικογένειας (Collins & Laursen, 2004, Steinberg, 2001).

Η οικογένεια αποτελεί το πρώτο περιβάλλον στη ζωή ενός παιδιού κατά τη διάρκεια της ανάπτυξης του. Συνεπώς, ο βαθμός στον οποίο οι γονείς μοιράζονται εμπειρίες που χαρακτηρίζονται ως αγχογόνες, παίζει σημαντικό ρόλο για την ανάπτυξη και διατήρηση του άγχους στη ζωή του ατόμου (Fisak & Grills-Taquichel, 2007). Υπό το πρίσμα μιας ψυχοδυναμικής προσέγγισης της οικογένειας, δόθηκε έμφαση στην μεγάλη επίδραση που μπορεί να έχει η υπερπροστασία και η γονική παραμέληση στις ψυχολογικές ανάγκες του εφήβου. Συγκεκριμένα, η οικογένεια θεωρείται υπεύθυνη για την μετάβαση του ατόμου από μία σχέση εξάρτησης στην αυτονόμηση, η οποία

επιτυγχάνεται μέσα από την διατήρηση των μοναδικών στοιχείων της προσωπικότητας (Freud, 1969).

Η γονική συμπεριφορά διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην δημιουργία εσωτερικευμένων και εξωτερικευμένων προβλημάτων συμπεριφοράς (Smentana et al., 2002). Ένα από τα πιο συχνά εσωτερικευμένα προβλήματα συμπεριφοράς είναι η εκδήλωση άγχους (Zahn–Waxler, Klimes–Dougan, & Slattery, 2000) το οποίο, αν συσσωρευθεί σε μεγάλο βαθμό, πιθανόν να οδηγήσει το άτομο στην ανάπτυξη κάποιας αγχώδους διαταραχής (Wenar & Kerig, 2000). Οι αγχώδεις διαταραχές συνδέονται με μία ποικιλία προβλημάτων που σχετίζονται με την προσαρμογή των παιδιών και τα οποία αυξάνονται κατά το πέρασμα από τη παιδική ηλικία στην εφηβεία (Broeren, Muris, Diamantopoulou, & Baker, 2013. Duchesne, Larose, Vitaro, & Tremblay, 2010. Feng, Shaw, & Silk, 2008. Grills-Taquechel, Norton, & Ollendick, 2010).

Στη σχετική βιβλιογραφία αναφέρονται διάφορα αιτιολογικά μοντέλα του άγχους μέσα από τα οποία επισημαίνεται η ποιότητα της σχέσης που δημιουργείται ανάμεσα στο γονέα και το παιδί, ως ένας σημαντικός παράγοντας για την εκδήλωση συμπτωμάτων άγχους (Chorpita et al, 1998. Rapee, 2001). Γενικά, οι μηχανισμοί μέσα από τους οποίους οι γονείς μεταδίδουν την αγχώδη προδιάθεση ή διαταραχή δεν είναι εύκολο να προσδιοριστούν επαρκώς (Bögels & Brechman-Toussaint, 2006).

Αρχικά, ο πρώτος μηχανισμός που μπορεί να εξηγήσει την αλληλοεπικάλυψη του άγχους μεταξύ γονέων και παιδιών είναι η κληρονομικότητα (Eley, 2001). Πράγματι, οι γενετικές μελέτες για τη συμπεριφορά εκτιμούν πως μεγαλύτερο ποσοστό της τάξης του 50% του άγχους προδιάθεσης, όπως η συμπεριφορική αναστολή, η ευαισθησία στο άγχος, στον φόβο ή στην αρνητική αξιολόγηση, εξηγείται από κληρονομικούς παράγοντες (Robinson, Kagan, Reznick, & Corley, 1992. Stein, Jang, & Livesley, 2002). Ωστόσο, η θεωρία της αλληλεπίδρασης κληρονομικών και

περιβαλλοντικών επιδράσεων φαίνεται να είναι η πιο αντιπροσωπευτική για την εκδήλωση του άγχους, καθώς κάποια χαρακτηριστικά της οικογένειας δρουν σαν προστατευτικοί παράγοντες έναντι χαρακτηριστικών της ιδιοσυγκρασίας, που θέτουν τα παιδιά σε κίνδυνο για τις αγχώδεις διαταραχές (Fisak & Grills-Taquechel, 2007).

Ένας από τους κύριους αιτιολογικούς παράγοντες για την ανάπτυξη του άγχους, είναι η ανασφαλής προσκόλληση που αναπτύσσει το παιδί, από τα πρώτα χρόνια της ζωής, με τα άτομα φροντίδας (Markiewicz, Lawford, Doyle, & Haggart, 2006). Ο δεσμός προσκόλλησης είναι ένας πολύ βασικός παράγοντας για την αίσθηση ασφάλειας που αναπτύσσει το παιδί προς τους γονείς του. Οι πρώιμες εμπειρίες, αποτελούν έναν εσωτερικό χώρο στο ψυχισμό του παιδιού, μέσα στον οποίο αναπτύσσεται και οικοδομεί τον εαυτό του. Η αγχώδης προδιάθεση του παιδιού σχετίζεται με τις αντιλήψεις και τις εμπειρίες του για τη στοργή, τη φυσική και πνευματική παρουσία του γονέα (Ainsworth, 1979). Επομένως, οι διαστάσεις της γονικής λειτουργίας - ο ρόλος της απόρριψης, της συναισθηματικής ζεστασιάς, της υπερπροστασίας ή της αγχώδους ανατροφής - φαίνεται πως αποτελούν σημαντικούς παράγοντες από τα πρώτα χρόνια της ζωής για την εκδήλωση του άγχους (Bögels, van Oosten, Muris, & Smulders, 2001. Bögels & Brechman-Toussaint, 2006. Manassis, 2001).

Σύμφωνα με την ανασκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας, υπάρχουν ερευνητικά ευρήματα, τα οποία υποστηρίζουν πως, όταν στην οικογένεια υπάρχει ένας γονέας με κάποια αγχώδη διαταραχή, είναι πιθανόν να υιοθετεί αγχώδεις τρόπους διαπαιδαγώγησης, γεγονός που οδηγεί στη μεταβίβαση του άγχους (Ben - Noun, 1998. Crawford & Manassis, 2001. Manassis & Hood, 1998. Ginsburg & Schlossberg, 2002). Ανάλογα, οι γονείς των παιδιών που έχουν διαγνωσθεί με κάποια αγχώδη διαταραχή, παρουσιάζουν συμπτώματα άγχους (Ginsburg & Schlossberg, 2002). Αυτά τα

ευρήματα φανερώνουν πως το άγχος είναι μεταδοτικό στο οικογενειακό περιβάλλον. Πρόκειται για μία διαδικασία, η οποία θα μπορούσε να σηματοδοτεί την μετάδοση του άγχους από τον γονέα στο παιδί ή από το παιδί στον γονέα, ή την αμοιβαία σχέση μέσα από την αλληλεπίδρασή των μελών (Crawford & Manassis, 2001). Γενικά, η αγχώδης ανατροφή συντελείται μέσα από την μίμηση της συμπεριφοράς των γονέων, τις πληροφορίες που λαμβάνει από εκείνους και την ενίσχυση αγχώδων συμπεριφορών, όπως ενθάρρυνση για χρήση στρατηγικών αντιμετώπισης του άγχους που χαρακτηρίζονται ως παθητικές - αποφυγής (Fisak & Grills-Taquechel, 2007. Rapee, 2002). Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί πως τα παιδιά που έχουν έναν γονέα με αγχώδη διαταραχή δεν είναι απαραίτητο πως θα αναπτύξουν άγχος, καθώς σημαντικό ρόλο διαδραματίζει η ιδιοσυγκρασία του παιδιού, αλλά και οι ευρύτεροι περιβαλλοντικοί παράγοντες (Eley, 2001. Fisak & Grills-Taquechel, 2007. Rapee, 1997).

Παράλληλα, η έλλειψη συναισθηματικής ζεστασιάς και αποδοχής στην οικογένεια λειτουργεί με έναν επικριτικό και απορριπτικό τρόπο διαπαιδαγώγησης στη ζωή του παιδιού (Rapee, 1997. Wood et al., 2003). Συγκεκριμένα, όταν το παιδί μεγαλώνει σε ένα αρνητικό οικογενειακό κλίμα, επηρεάζονται οι πεποιθήσεις και οι αιτιακές αποδόσεις που κάνει για τον εαυτό του και τον κόσμο. Η συχνότητα και η ένταση της αρνητικής ανατροφοδότησης εκ μέρους των γονέων για τη συμπεριφορά του παιδιού, συμβάλλει στη δημιουργία μίας εχθρικής στάσης για τον κόσμο, ο οποίος γίνεται αντιληπτός ως εχθρικός και επικίνδυνος, καθώς επίσης και στη δημιουργία μίας εικόνας για τον εαυτό, η οποία δεν μπορεί να ανταπεξέλθει επαρκώς σε δύσκολες καταστάσεις (Krohne & Hock, 1991. Wood et al., 2003). Γενικά, υπάρχει ισχυρή εμπειρική τεκμηρίωση πως το άγχος σχετίζεται έντονα με την έλλειψη της συναισθηματικής ζεστασιάς και τις υπερπροστατευτικές συμπεριφορές κατά τη διάρκεια της διαπαιδαγώγησης του παιδιού (Rapee, 1997. Wood et al., 2003).

Όπως προαναφέρθηκε, το άγχος είναι μεταδοτικό στον ενδοοικογενειακό χώρο και μπορεί να αναπτυχθεί από την αλληλεπίδραση μεταξύ της γονικής διαπαιδαγώγησης και των χαρακτηριστικών του παιδιού (Dadds, 2002. Rapee, 2001). Ο Rapee (2001) πρότεινε ένα μοντέλο σύμφωνα με το οποίο μία αμοιβαία σχέση μεταξύ της γονικής συμπεριφοράς και του άγχους του παιδιού είναι υπεύθυνη για την ανάπτυξη και διατήρηση του άγχους. Σύμφωνα με αυτό το μοντέλο, τα παιδιά τα οποία έχουν μία προδιάθεση στο άγχος είναι πιθανόν να παρουσιάσουν υψηλά επίπεδα συναισθηματικότητας και ευαισθησίας. Παράλληλα, η ανταπόκριση του γονέα στην ευαισθησία του παιδιού, μπορεί να πάρει τη μορφή υπερπροστασίας. Ως εκ τούτου, ο γονέας στην προσπάθεια του να προστατεύσει το παιδί, είναι πιθανόν να του δημιουργήσει ακόμη περισσότερο άγχος. Συνεπώς, δημιουργείται ένας φαύλος κύκλος, σύμφωνα με τον οποίο οι δυσλειτουργικές συμπεριφορές επαναλαμβάνονται ατελέσφορα. Αυτά τα μοτίβα συμπεριφορών επιδρούν στην διαμόρφωση της αυτοαντίληψης για την αντιμετώπιση του άγχους. Στο μοντέλο υποστηρίζεται πως οι γονείς των παιδιών που έχουν άγχος, είναι πιθανό να βιώνουν ανάλογα αισθήματα άγχους για τον εαυτό τους, γεγονός που οδηγεί σε ένα παρεμβατικό γονικό στυλ διαπαιδαγώγησης. Έτσι, οι γονείς για να μειώσουν το άγχος που νιώθουν οι ίδιοι παρεμβαίνουν υπέρμετρα στη ζωή των παιδιών τους με πρόθεση να τα προστατεύσουν.

Η υπερπροστασία έχει συνδεθεί με τις αγχώδεις διαταραχές με πολλούς τρόπους. Αρχικά, με την αποθάρρυνση της ανάπτυξης πρωτοβουλιών δεν δίνεται η δυνατότητα για την ανάπτυξη των κοινωνικών δεξιοτήτων. Επιπλέον, το αυξημένο επίπεδο γονικού ελέγχου δημιουργεί σε μεγάλο βαθμό την πεποίθηση ότι ο κόσμος είναι απειλητικός, μειώνοντας ταυτόχρονα την αυτονομία του ατόμου, ώστε να μπορέσει να τον αντιμετωπίσει. Τα ίδια αποτελέσματα μπορεί να επιφέρει και η απόρριψη από τη μεριά των γονέων, καθώς κάθε προσπάθεια για την ανεξάρτητη

βούληση του συνδέεται με αισθήματα ντροπής και άγχους. Ωστόσο, τα ερευνητικά ευρήματα είναι αντιφατικά, καθώς η υπερπροστασία δεν συνδέεται πάντα με τις φοβίες των εφήβων, και αυτό ίσως βασίζεται στο γεγονός ότι δεν είναι εξολοκλήρου μία αρνητική διάσταση (Bögels & Brechman-Toussaint, 2006).

Η θεωρία της μίμησης προτύπου, σύμφωνα με την οποία υποστηρίζεται η άποψη ότι το άγχος μεταδίδεται από τους γονείς στο παιδί, προέρχεται από τη θεωρία της κοινωνικής μάθησης του Bandura (1988), κατά την οποία τα παιδιά μαθαίνουν το άγχος ή την αποφυγή των αγχογόνων καταστάσεων με έναν έμμεσο τρόπο. Συγκεκριμένα, οι γονείς μεταδίδουν το άγχος τους στα παιδιά με οπτικές ενδείξεις, όπως το να εκδηλώσουν τις φοβίες τους, όταν εκείνα είναι παρόντα. Επιπλέον, οι γονείς είναι πιθανόν να εκφράζουν με λεκτικό τρόπο το δικό τους άγχος, είτε επικοινωνώντας άμεσα μαζί τους, είτε στο ευρύτερο περιβάλλον. Επίσης, τα παιδιά είναι πιθανόν να παρατηρούν τους γονείς τους να χρησιμοποιούν παθητικές στρατηγικές αντιμετώπισης άγχους, όταν πρέπει να διαχειριστούν μία δύσκολη κατάσταση (Fisak & Grills-Taquechel, 2007). Όλα τα παραπάνω δίνουν τη δυνατότητα στα παιδιά να αναπαράγουν την ίδια συμπεριφορά. Οι Muris, Steernemar, Merckelbach και Meesters (1996) μελέτησαν τη συσχέτιση του άγχους των παιδιών με τη συμπεριφορά όπως αναφέρεται στις δηλώσεις των γονέων και διαπίστωσαν πως μία αμοιβαία σχέση προέκυψε μεταξύ της μίμησης προτύπου της μητέρας και της εκδήλωσης του άγχους. Ωστόσο, τα αποτελέσματα δεν ήταν παρόμοια ως προς την προτυποποίηση της συμπεριφοράς του πατέρα. Παρόλο αυτά, αξίζει να σημειωθεί πως τα αποτελέσματα υπόκεινται σε έναν βασικό περιορισμό της έρευνας, καθώς προέκυψαν από μία μόνο ερώτηση.

Σε πιο σύγχρονες μελέτες, που χρησιμοποιήθηκαν ερωτηματολόγια αυτοαναφοράς για τα παιδιά με περισσότερες ερωτήσεις για τις συμπεριφορές που

αντιλαμβάνονται ως αγχώδεις, βρέθηκαν στατιστικά σημαντικά αποτελέσματα για τη συσχέτιση του άγχους των παιδιών με το άγχος των γονέων (Grüner, Muris, & Merckelbach, 1999. Muris & Merckelbach, 1998. Muris, Meesters, Merckelbach, & Hulsenbeck, 2000. Roelofs, Meesters, ter Huurne, Bamelis, & Muris, 2006). Ωστόσο, η προτυποποίηση της συμπεριφοράς των γονέων είναι πιθανόν να επιτευχθεί και με άλλους τρόπους, πέραν της άμεσης παρατήρησης. Συγκεκριμένα, οι γονείς οι οποίοι έχουν άγχος, είναι πιθανόν να επιλέγουν την αποφυγή ως τρόπο διαχείρισης των καταστάσεων και να είναι απομονωμένοι από το ευρύτερο περιβάλλον, το οποίο θα μπορούσε να δώσει ευκαιρίες στο παιδί να αναπτύξει εναλλακτικές στρατηγικές αντιμετώπισης του άγχους, από εκείνες που ήδη έχουν μάθει από τους γονείς τους (Fisak & Grills-Taquichel, 2007).

Επιπρόσθετα, οι γονείς είναι πιθανόν να ενισχύουν τις αγχώδεις συμπεριφορές των παιδιών τους. Συγκεκριμένα, οι γονείς είναι πιθανόν να παροτρύνουν το παιδί τους να αποφεύγει αμφιλεγόμενες καταστάσεις που του δημιουργούν άγχος επηρεάζοντας σε μεγάλο βαθμό την κρίση τους για την αξιολόγηση της εκάστοτε κατάστασης (Chorpita et al., 1996. Cobham & Dadds, 1999. Dadds et al., 1996. Shortt, Barrett, Dadds, & Fox, 2001). Πιο συγκεκριμένα, σε αυτές τις μελέτες, ζητήθηκε από τα παιδιά να δώσουν τη δική τους ερμηνεία σε υποθετικές κοινωνικές καταστάσεις πριν και μετά από συζητήσεις που πραγματοποίησαν με τους γονείς τους, οι οποίοι εκδήλωναν συμπτώματα άγχους. Παρατηρήθηκε πως τα παιδιά, μετά τις συζητήσεις που έκαναν με τους γονείς τους, απαντούσαν με αποφευκτικό τρόπο, επιβεβαιώνοντας την υπόθεση πως η γονική επιρροή στις ερμηνείες των παιδιών ήταν έντονη. Λίγα χρόνια αργότερα αυτό το φαινόμενο ονομάστηκε «The FEAR effect» (Shortt et al., 2001).

Παράλληλα, οι γονείς στην προσπάθειά τους να ανακουφίσουν το παιδί τους από το άγχος, πιθανόν το διαιωνίζουν παρέχοντας τους εξωτερικά κίνητρα για να

διασφαλίσουν πως δεν πρόκειται να εμπλακούν σε ριψοκίνδυνες καταστάσεις. Ως προέκταση αυτού τα παιδιά «δεσμεύονται» στις συμπεριφορές που ενισχύονται, είτε για να αποφύγουν καταστάσεις που δεν προτιμούν, είτε για να βιώσουν μία θετική στάση από τους γονείς τους (Fisak & Grills-Taquechel, 2007. Rapee, 2002). Στα πλαίσια αυτού του συλλογισμού, ένας ακόμη μηχανισμός, ο οποίος συνδέεται με την ανάπτυξη του άγχους είναι η μετάδοση πληροφοριών που ανταλλάσσονται μέσα στην οικογένεια. Οι γονείς είναι πιθανόν να μεταφέρουν μηνύματα στα παιδιά τους, τα οποία εστιάζουν στον κίνδυνο που ενέχουν κάποιες καταστάσεις, με αποτέλεσμα να επηρεάζονται σημαντικά οι ερμηνείες των παιδιών για την αντιμετώπισή τους (Bögels & Brechman-Toussaint, 2006). Η οικογένεια συνιστά την πρώτη και πιο ισχυρή πηγή πληροφόρησης για τη ζωή του ατόμου. Συνεπώς, όταν κατά τη διάρκεια της αλληλεπίδρασής μεταξύ γονέων και παιδιών, κυριαρχεί ένα κλίμα ανησυχίας, τότε οι αντιδράσεις των παιδιών απέναντι στα γεγονότα, αν και έμμεσα επηρεασμένες, προκύπτουν αυθόρμητα (Field, Hamilton, Knowles, & Plews, 2003).

Επιπλέον, υπάρχει έντονη διχογνωμία για τον τρόπο, με τον οποίο οι ενδοοικογενειακές συγκρούσεις συνδέονται με τις αγχώδεις διαταραχές στην ενήλικη ζωή (Bögels & Brechman-Toussaint, 2006). Μεγαλύτερη έμφαση δίνεται στην οπτική του παιδιού, δηλαδή στον τρόπο που αντιλαμβάνεται και ερμηνεύει τις οικογενειακές διαμάχες (Cummings, 1994). Πρόσφατες έρευνες εντόπισαν συσχέτιση της εκδήλωσης συμπτωμάτων άγχους στα παιδιά και στην μαρτυρία ενδοοικογενειακών συγκρούσεων (Cummings, Goeke-Morey, Papp, & Dukewich, 2002. Cummings, 2003).

Στη σχετική βιβλιογραφία η κοινή στάση ανατροφής των γονέων προς το παιδί αποτελεί έναν προστατευτικό παράγοντα από την εκδήλωση συμπτωμάτων άγχους και συμβάλλει στην ομαλή ψυχοκοινωνική του προσαρμογή (Teubert & Pinquart, 2010).

Η κοινή στάση ανατροφής αναφέρεται στις συμπεριφορές που δείχνουν το βαθμό υποστήριξης του ενός γονέα προς τον άλλον, είτε ο γονέας είναι παρών, είτε απουσιάζει (Katz & Low, 2004). Έτσι, η συνεργασία στη γονικότητα αν και περιλαμβάνει διάφορες εκφάνσεις, έχει ως κύριο χαρακτηριστικό την αμοιβαία υποστήριξη μεταξύ των γονέων για την ανατροφή των παιδιών (Feinberg, 2003. Teubert & Pinquart, 2010). Ο τρόπος με τον οποίο η εκδήλωση του άγχους συνδέεται με τη συνέπεια της στάσης και των δύο γονέων είναι περισσότερο έμμεσος. Έρευνες δείχνουν ότι οι μητέρες που νιώθουν πως εισπράττουν υποστήριξη από το σύζυγό τους, αναπτύσσουν μία πιο ποιοτική σχέση με τα παιδιά, που χαρακτηρίζεται από συναισθηματική ζεστασιά και διάλογο (Amato & Rezac, 1994), ενώ εκείνες που δεν υποστηρίζονται συναισθηματικά από τον σύντροφό τους, ασκούν μεγαλύτερη πίεση στα παιδιά τους και τείνουν να είναι πιο επιθετικές μαζί τους (Brunelli, Wasserman, Rauh, Alvarado, & Caraballo, 1995). Αντίθετα, οι πατέρες που νιώθουν να υποστηρίζονται από τη σύζυγό τους είναι πιο ελεγκτικοί με τα παιδιά τους, ενώ εκείνοι που δεν λαμβάνουν στοργή και φροντίδα, είναι πιο πιθανόν να αποσυρθούν από την ανατροφή των παιδιών τους. Επιπλέον, η έλλειψη συνεργασίας μεταξύ των δύο γονέων μπορεί να δημιουργήσει μία αίσθηση ανασφάλειας και σύγχυσης στην αυτοεικόνα του (Bögels & Brechman-Toussaint, 2006. Dwairy, 2010).

Διαφυλικές διαφορές και άγχος

Στη σχετική βιβλιογραφία, πολλά ερευνητικά ευρήματα υποστηρίζουν την ύπαρξη διαφυλικών διαφορών στον τρόπο που επηρεάζουν οι γονικές πρακτικές ανατροφής τα παιδιά (Bosco et al., 2003. McKinney & Renk, 2008. Roelofs et al., 2006. Werner & Silbereisen, 2003). Συγκεκριμένα, τα κορίτσια φαίνεται να εμφανίζουν υψηλά επίπεδα άγχους από τις εμπειρίες που αποκομίζουν από την

οικογένεια (Seiffge-Krenke, 2011. Washburn-Ormachea, Hillman & Sawilowsky, 2004). Ευρύτερα οι αγχώδεις διαταραχές είναι πιο εμφανείς στα κορίτσια από την πρώιμη ηλικία και ακόμα πιο έντονες στην εφηβική περίοδο (Weiss & Last, 2001). Αυτό συμβαίνει ίσως λόγω της μεγαλύτερης ευαισθησίας που δείχνουν τα κορίτσια στις σχέσεις με τους γονείς τους, στο γεγονός πως είναι κοινωνικοποιημένες να είναι πιο συνεργάσιμες στις αλληλεπιδράσεις τους και να υφίστανται περισσότερο τον γονικό έλεγχο, συγκριτικά με τα αγόρια (Steinberg, 2001. Washburn- Ormachea et al., 2004). Επιπλέον, υπάρχουν ενδείξεις πως τα κορίτσια αγχώνονται περισσότερο από τα αγόρια ως αντίδραση στην υπερπροστασία ή την οικογενειακή απόρριψη, καθώς είναι περισσότερο συνδεδεμένα με το οικογενειακό κλίμα και τις απόψεις των γονέων τους (Berenson, Crawford, Cohen, & Brook, 2005). Σε άλλα ερευνητικά ευρήματα υποστηρίζεται πως τα αγόρια επηρεάζονται από τη μητέρα τους και εμφανίζουν εξωτερικευμένα προβλήματα συμπεριφοράς, ενώ τα κορίτσια επηρεάζονται με παρόμοιο τρόπο και από τους δύο γονείς, εμφανίζοντας εσωτερικευμένες μορφές συμπεριφοράς (Bosco et al., 2003). Παράλληλα, η αυτοαντίληψη των αγοριών στην εφηβεία έχει βρεθεί πως επηρεάζεται περισσότερο από την εκχωρούμενη αυτονομία από τους γονείς, ενώ για τα κορίτσια μεγαλύτερη επίδραση έχει η στοργή και η συνοχή τη οικογένειας (Deković & Meeus, 1997). Ωστόσο, οι διαφορές που έχουν επισημανθεί δεν κρίνονται πάντα στατιστικά σημαντικές (Muris et al., 2003).

Ο ρόλος της μητέρας

Ο ρόλος της μητέρας τόσο για τα αγόρια όσο και για τα κορίτσια, είναι ιδιαίτερα σημαντικός στην οικογένεια, καθώς θεωρείται το πρόσωπο που βρίσκεται πιο κοντά στα παιδιά, που ενθαρρύνει και ενισχύει τον διάλογο (Claes, 1998). Επιπλέον, υποστηρίζεται πως η σχέση μεταξύ μητέρας και παιδιού κατά τη διάρκεια της εφηβείας

έχει καθοριστικό ρόλο για τις διαπροσωπικές σχέσεις του στην ενήλικη ζωή (Markiewicz et al., 2006). Έρευνες δείχνουν πως οι μητέρες που έχουν οι ίδιες άγχος, τείνουν να υιοθετούν μία υπερπροστατευτική στάση απέναντι στα παιδιά τους και να μην είναι ευέλικτες στην εκχώρηση αυτονομίας (Rapee, 1997. Gar & Hudson, 2008). Αντίθετα, η μητέρα η οποία ανταποκρίνεται με συναισθηματική ζεστασιά στις ανάγκες του παιδιού μπορεί να συμβάλλει σε υψηλότερη ποιότητα ζωής και στην διαμόρφωση μίας λειτουργικής αλληλεπίδρασης στις διαπροσωπικές του σχέσεις (Zimmermann, Eisemann, & Fleck, 2008). Γενικά, ο δεσμός προσκόλλησης με τη μητέρα από τα πρώιμα χρόνια της ζωής του παιδιού, αλλά και η μετέπειτα σχέση μεταξύ τους, μπορεί να αποτελέσει έναν παράγοντα προστατευτικότητας ή επικινδυνότητας αντίστοιχα για την ανάπτυξη του άγχους στα παιδιά (Warren, Huston, Egeland, & Sroufe, 1997). Έρευνες δείχνουν πως οι μητέρες που έχουν κάποια αγχώδη διαταραχή τείνουν να είναι λιγότερο υποστηρικτικές, έντονα επικριτικές, καθώς επίσης δεν ενισχύουν την αυτονομία του παιδιού τους σε καταστάσεις επίλυσης προβλήματος (Whaley et al., 1999. Woodruff-Borden, Morrow, Bourland, & Cambron, 2002). Ωστόσο, αυτές οι επιδράσεις δεν είναι εμφανείς όταν δεν παρατηρούνται συγκρούσεις κατά την αλληλεπίδρασή τους (Turner, Beidel, Roberson-Nay, & Tervo, 2003). Σύμφωνα με τη σχετική βιβλιογραφία, οι αγχώδεις μητέρες υιοθετούν λιγότερο προσαρμοστικές στρατηγικές αντιμετώπισης άγχους και καθώς η μητέρα αποτελεί ένα πρότυπο προς μίμηση, τα παιδιά τείνουν να τις υιοθετούν στη δική τους ζωή (Buckley & Woodruff-Borden, 2006). Έτσι, υποστηρίζεται πως οι μητέρες που υιοθετούν μία στάση αγχώδους ανατροφής, συγκριτικά με τις μητέρες που δεν έχουν άγχος, επικεντρώνονται στους κινδύνους, εκφράζουν αμφιβολίες και δισταγμούς για την παραχώρηση της αυτονομίας. Επιπλέον, αυταρχικές συμπεριφορές διαπαιδαγώγησης από την μητέρα, συνδέονται με δυσκολίες στην ψυχοκοινωνική προσαρμογή του εφήβου (Ituráin, López-Goñi, Arteaga, Deusto, & Fernandez-Montalvo, 2017).

Παράλληλα, υποστηρίζεται πως το άγχος της μητέρας προέρχεται περισσότερο από τον τρόπο που θεωρεί ότι διαπαιδαγωγεί τα παιδιά της, το πώς δηλαδή αντιλαμβάνεται τον εαυτό της στην άσκηση του γονικού της ρόλου (Τάνταρος, 2012). Παρόμοια αποτελέσματα προκύπτουν και για τους πατέρες που έχουν άγχος (Muris et al., 1996). Γενικά, έρευνες υποστηρίζουν πως αν και οι μητέρες βρίσκονται πιο κοντά στα έφηβα παιδιά τους, λόγω του χρόνου που περνούν μαζί τους συγκριτικά με τον πατέρα, αυτή η επαφή λόγω της ευθύνης του ρόλου τους επιφέρει πολλές φορές ανησυχία και συγκρούσεις (Besevegkis & Giannitsas, 1996. Fuligni, 1998. Θεοχαράκη, 2000. Jackson, Cicognani, & Charman, 1996. Shearer et al., 2005).

Ο ρόλος του πατέρα

Η έρευνα για την επίδραση του πατέρα στην εξελικτική πορεία και ψυχοπαθολογία του παιδιού είναι περιορισμένη. Διαφορετικές πατρικές συμπεριφορές από εκείνες της μητέρας θα μπορούσαν να προάγουν το άγχος στη ζωή των παιδιών ή να τα προστατεύσουν από την εκδήλωση του άγχους. Συγκεκριμένα, όταν ένας γονέας δεν καταφέρνει να αντισταθμίσει μία δυσλειτουργική συμπεριφορά του άλλου γονέα, τότε το παιδί είναι πιθανόν να εκδηλώσει άγχος (Phares et al., 2005).

Ο ρόλος του πατέρα δεν έχει διερευνηθεί αρκετά (Bögels & Phares, 2008). Οι περισσότερες έρευνες έχουν δώσει έμφαση στη συσχέτιση του άγχους στην παιδική και εφηβική περίοδο, με τις γονικές πρακτικές ανατροφής της μητέρας. Αυτό συμβαίνει επειδή υπάρχει η άποψη πως οι μητέρες περνούν περισσότερο χρόνο με τα παιδιά τους και για αυτόν τον λόγο έχουν μεγαλύτερη επίδραση στη ζωή τους (Lamb, 2000. Shearer et al., 2005). Γενικά, τα γονικά μοντέλα διαπαιδαγώγησης τα οποία σχετίζονται με το άγχος των παιδιών δεν έχουν λάβει υπόψη τους διαφορετικούς ρόλους που κατέχει ο

πατέρας και η μητέρα μέσα στην οικογένεια και έχουν δώσει μεγάλη έμφαση στην επιρροή της μητέρας (Greco & Morris, 2002). Ωστόσο, πρόσφατα ερευνητικά ευρήματα έχουν συμπεριλάβει το ρόλο του πατέρα και την επίδρασή του στη ζωή του παιδιού (Greco & Morris, 2002. Hudson & Rapee, 2002). Σύμφωνα με την ανασκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας, υπάρχουν έρευνες οι οποίες έχουν συμπεριλάβει τις αντιλήψεις των παιδιών για τις γονικές πρακτικές ανατροφής και των δύο γονέων, υποστηρίζοντας πως οι τρόποι διαπαιδαγώγησης που εφαρμόζονται από τον πατέρα συνιστούν μεγαλύτερο προβλεπτικό παράγοντα για την εμφάνιση συμπτωμάτων άγχους κατά την διάρκεια της εφηβείας (Van-Brakel, Muris, Bögels, & Thomassen, 2006). Αντίθετα, άλλες έρευνες δεν έχουν εντοπίσει κάποια στατιστικά σημαντική συσχέτιση μεταξύ της πατρικής διαπαιδαγώγησης και της εκδήλωσης συμπτωμάτων άγχους στα παιδιά (Bögels & van Melick, 2004. Hudson & Rapee, 2002). Επιπλέον, περαιτέρω έρευνες υποστηρίζουν πως ο πατέρας έχει έναν σημαντικό ρόλο στην ψυχοσυναισθηματική ανάπτυξη του ατόμου, ο οποίος διαφέρει από τον ρόλο της μητέρας ανάλογα το αναπτυξιακό στάδιο των παιδιών (Bögels & Phares, 2008. Connell & Goodman, 2002). Σε μία μεταανάλυση, οι Connell και Goodman (2002), βρήκαν ότι η μητρική επιρροή είναι μεγαλύτερη κατά τη διάρκεια της πρώιμης και σχολικής ηλικίας, ενώ στην εφηβεία η επίδραση της πατρικής διαπαιδαγώγησης είναι ισχυρότερη από τα προηγούμενα χρόνια. Γενικά, ο ρόλος του πατέρα μπορεί να χαρακτηριστεί από την ενθάρρυνση της ανεξαρτησίας και από την βοήθεια που παρέχει στο παιδί να μεταβεί στην ενήλικη ζωή. Επιπλέον, ο ρόλος τους κρίνεται ιδιαίτερα σημαντικός ως πηγή υποστήριξης της συντρόφου τους - της μητέρας. Τέλος, η πατρική φιγούρα παραμένει σημαντική και στην ενήλικη ζωή του ατόμου (Cooper, Fearn, Willetts, Seabrook, & Parkinson, 2006. Grossman et al., 2002). Σχετικά με τα διαφορετικά γονικά στυλ, έρευνες δείχνουν πως οι πατέρες παιδιών που έχουν αυξημένα επίπεδα άγχους είναι περισσότερο ελεγκτικοί και λιγότερο υποστηρικτικοί

στο να κατευθύνουν το παιδί τους μέσα από συζήτηση και επιχειρήματα, με αποτέλεσμα η ανατροφή στα παιδιά τους να χαρακτηρίζεται ως ιδιαίτερα αγχώδης. Έρευνες στο τομέα της εξελικτικής ψυχοπαθολογίας υποστηρίζουν πως όταν ο πατέρας έχει ο ίδιος άγχος, δεν είναι συναισθηματικά ζεστός προς το παιδί, δεν ενθαρρύνει την αυτονομία του και μπορεί να αποτελέσει παράγοντα επικινδυνότητας για την εκδήλωση συμπτωμάτων άγχους στη ζωή του (Bögels & Phares, 2008).

Γενικά, η μεγάλη γονική επίβλεψη και των δύο γονέων συνδέονται με αυξημένο άγχος στη ζωή του παιδιού (Barrett, Fox, & Farrell, 2005). Η απόρριψη και από τους δύο γονείς έχει συσχετιστεί με υψηλά επίπεδα προδιαθεσιακού άγχους και χαμηλή αυτοεκτίμηση.

Αυτονομία και άγχος: η σχέση με τους γονείς

Η εκχωρούμενη από τους γονείς αυτονομία συνιστά ένα από τα πιο σημαντικά αναπτυξιακά επιτεύγματα κατά την περίοδο της εφηβείας (Μπεζεβέγκης & Γεωργουλέας, 2004. Supple et al., 2009). Η έννοια της αυτονομίας έχει συνδεθεί με πολλές έννοιες, όπως εξατομίκευση, διαφοροποίηση, ανεξαρτησία στη λήψη αποφάσεων (Beyers et al., 2003). Ο Steinberg (1990) όρισε την αυτονομία ως την ικανότητα του ατόμου να σκέφτεται, να νιώθει, να λαμβάνει αποφάσεις για τη ζωή του και να ενεργεί μόνο του, χωρίς να συμμορφώνεται σε αυτό που θέλουν οι άλλοι να του επιβάλλουν. Πρόκειται για μία διαδικασία, η οποία διαμορφώνεται μέσα στα πλαίσια των κοινωνικών αλληλεπιδράσεων και απαιτεί την κατάλληλη διαχείριση τόσο από την πλευρά των εφήβων, όσο και από την μεριά των γονέων (McElhaney et al., 2009. Supple et al., 2009). Σύμφωνα με τη σχετική ανασκόπηση της βιβλιογραφίας, η παροχή αυτονομίας οδηγεί στην καλύτερη ψυχοκοινωνική προσαρμογή του εφήβου και στην

ψυχική του ευεξία (Bidjerano & Newman, 2010. Skinner, Johnhon, & Snyder, 2005. Soenens, Vansteenkiste, & Sierens, 2009).

Οι έφηβοι κάνουν διαπραγματεύσεις με τους γονείς τους διεκδικώντας την αυτονομία τους, αλλά πολλές φορές οι γονείς δεν είναι έτοιμοι να διαχειριστούν το αίτημα τους για ανεξαρτησία, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται συγκρούσεις ανάμεσα τους (Masten, Burt, & Coatsworth, 2006. McElhaney et al., 2009. Motti – Stefanidi, Pavlopoulos, & Tantaros, 2011). Αξίζει να σημειωθεί πως η αυτονομία συνιστά ένα σημαντικό αναπτυξιακό επίτευγμα για τους εφήβους στις χώρες του δυτικού κόσμου, εν αντιθέσει με άλλες χώρες (Kagitcibasi, 2013).

Την περίοδο της εφηβείας, οι γονείς χάνουν ένα σημαντικό μέρος του ελέγχου τους. Οι έφηβοι προσπαθούν να γίνουν ανεξάρτητοι συγκριτικά με τα προηγούμενα αναπτυξιακά στάδια (Collins & Laursen, 2004). Έτσι, οι έφηβοι οικοδομούν ενεργά το μέλλον τους διαμορφώνοντας διαπροσωπικές σχέσεις με τους συνομηλίκους τους, οι οποίες τους κάνουν να νιώθουν ευτυχία. Η προσπάθεια των εφήβων να κερδίσουν αυτονομία από τους γονείς τους, σηματοδοτεί την διαδικασία συγκρότησης της ταυτότητας τους (Coslin, 2007). Ωστόσο, ο εαυτός δημιουργείται από τη σχέση με τους άλλους και ταυτόχρονα διαφοροποιείται. Η διαφοροποίηση του εαυτού από τους άλλους αναφέρεται ως μία αναπτυξιακή διαδικασία κατά την οποία το άτομο διαχωρίζεται από την ταυτότητα των γονέων του, ενώ παράλληλα παραμένει συναισθηματικό συνδεδεμένο μαζί του (Skowron, Stanley, & Shapiro, 2009). Ο Bowen (1993) θεώρησε την ψυχική υγεία άμεσα συνδεδεμένη με την αυτονόμηση του ατόμου. Πιο συγκεκριμένα, υποστηρίζεται πως οι άνθρωποι που είναι εξαρτημένοι από τους σημαντικούς άλλους, σημειώνουν αυξημένα επίπεδα άγχους, το οποίο δυσκολεύονται να διαχειριστούν αποτελεσματικά (Tuason & Friedlander, 2000). Εμπειρικές μελέτες αναφέρουν την αυτονομία ως έναν παράγοντα που συνδέεται με το

γονικό στυλ και τις σχέσεις που αναπτύσσουν οι γονείς με τους εφήβους (Μπεζεβέγκης & Γεωργουλέας, 2004). Συνεπώς, η αλληλεπίδραση γονέων και εφήβων για το ζήτημα της εκχωρούμενης αυτονομίας κρίνεται ιδιαίτερη σημαντική (Bariaud & Dumora, 2004). Ένα σημαντικό στοιχείο για τις σχέσεις μεταξύ των μελών της οικογένειας, είναι οι γονείς να δίνουν την ευκαιρία στους εφήβους να μιλούν και να συμμετέχουν ενεργά στη διαδικασία λήψης αποφάσεων σχετικά με θέματα που αφορούν τις επιλογές της ζωής τους (Fuligni & Eccles, 1993. Holmbeck, Paikoff, & Brooks-Gunn, 1995. Steinberg, 1990). Αντίθετη προς την παροχή της αυτονομίας είναι η άσκηση ψυχολογικού ελέγχου η οποία στηρίζεται στην έννοια της χειραγώγησης και της ψυχολογικής εξάρτησης και οδηγεί σε αισθήματα ενοχής και σε άγχος αποχωρισμού. Στον αντίποδα, ο γονικός συμπεριφορικός έλεγχος αποσκοπεί περισσότερο στη συμμόρφωση των ατόμων με τις κοινωνικές και πολιτισμικές προσδοκίες (Soenens, Vansteenkiste & Luyten, 2010), και αναφέρεται στους κανόνες που θέτουν οι γονείς για τα παιδιά τους και στην επίβλεψη των καθημερινών δραστηριοτήτων τους (Bumpus, Crouter, & McHale, 2001). Ως εκ τούτου η γονική ενθάρρυνση για τη συμμετοχή των εφήβων στη λήψη αποφάσεων προάγει την ατομικότητα του εφήβου δείχνοντας του ταυτόχρονα ότι και η δική του γνώμη είναι εξίσου σημαντική (Brody, Moore, & Gleib, 1994).

Στη βιβλιογραφία προσδιορίζονται οι ακόλουθες διαστάσεις για την εφηβική αυτονομία: συνοχή- απομάκρυνση- αποσύνδεση- αυτοδιαχείριση (Beyers et al., 2003). Στη μέση και όψιμη εφηβεία εμφανής είναι η διάσταση της συνοχής, η οποία δηλώνει τη σχέση εμπιστοσύνης ανάμεσα στον έφηβο και τους γονείς του. Επιπλέον, σημαντική είναι και η διάκριση μεταξύ συμπεριφορικής και συναισθηματικής αυτονομίας. Η συμπεριφορική αυτονομία ορίζεται ως η ικανότητα του ατόμου να ρυθμίζει τη συμπεριφορά του και να δρα ανεξάρτητα σύμφωνα με τις αποφάσεις που

έχει λάβει για τη ζωή του (Bosma et al., 1996. Noom, Deković, & Meeus, 2001). Η συναισθηματική αυτονομία αναφέρεται στα προσωπικά συναισθήματα του ατόμου, στον τερματισμό της εξάρτησης από τους γονείς και στην αναζήτηση συναισθηματικής υποστήριξης από το ευρύτερο περιβάλλον, πέραν της οικογένειας (Pinquart & Silbereisen, 2002). Έτσι, το συναισθηματικά αυτόνομο άτομο νιώθει και σκέφτεται αυτόνομα, χωρίς να επηρεάζεται από τον έλεγχο και τις προσδοκίες των γονέων, εστιάζοντας στους δικούς του προσωπικούς στόχους (Noom et al., 2001).

Σύμφωνα με έρευνες, οι αντιλήψεις των εφήβων για την παρεχόμενη αυτονομία από τους γονείς και την προσωπική ικανότητα για ανεξαρτησία, αποτελούν μηχανισμούς οι οποίοι διαμεσολαβούν για την εκδήλωση συμπτωμάτων άγχους (Barlow, 2004. Rapee, 2001). Το άγχος που ξεκινά από τα πρώτα χρόνια της ζωής ενός παιδιού έχει συσχετιστεί με χαμηλά επίπεδα εκχωρούμενης αυτονομίας και υψηλού προσλαμβανόμενου γονικού ελέγχου (Benoit- Allen et al., 2015. Chorpita & Barlow, 1998). Συνεπώς, η ελλιπής επικοινωνία μεταξύ των μελών της οικογένειας και η αποθάρρυνση της αυτονομίας έχει συνδεθεί με την εκδήλωση άγχους (Ginsburg, Siqueland et al., 2005. Hudson & Rapee, 2004. Mineka & Zinbarg, 2006. Peleg-Popko, 2002. Siqueland et al., 1996. Wood et al., 2003).

Οι γονείς, οι οποίοι δεν παρέχουν αυτονομία στα παιδιά τους, τείνουν να αποθαρρύνουν τις επιλογές τους και να μην επιζητούν τη γνώμη τους στη λήψη αποφάσεων (Clark & Ladd, 2000). Πρόκειται για ένα γονικό μοτίβο συμπεριφοράς, το οποίο ενθαρρύνει τους εφήβους να είναι εξαρτώμενοι από τα μέλη της οικογένειας και το οποίο δεν τους δίνει την ευκαιρία να διαχειριστούν ενεργητικά καταστάσεις της καθημερινής ζωής (Benoit - Allen et al., 2015). Η μη ενεργητική εμπλοκή του παιδιού στη λήψη αποφάσεων, είναι πιθανόν να επιφέρει συμπτώματα άγχους (Chorpita & Barlow, 1998). Αντίθετα, οι έφηβοι που δέχονται υποστήριξη από τους γονείς τους,

αναπτύσσουν ενεργητικές στρατηγικές αντιμετώπισης για τη διαχείριση αγχογόνων καταστάσεων (Nijhof & Engels, 2007).

Η υπερπροστασία είναι μία ευρύτερη γονική πρακτική, η οποία περιλαμβάνει χαμηλά επίπεδα αυτονομίας (Benoit- Allen et al., 2015), καθώς συνίσταται από τον διαρκή έλεγχο στις δραστηριότητες των παιδιών αλλά και σε υποδείξεις για τον τρόπο που νιώθουν, σκέφτονται και συμπεριφέρονται. Η γονική επίβλεψη μπορεί να ασκηθεί μέσω της εμπλοκής στα προσωπικά ζητήματα των εφήβων, γεγονός που δημιουργεί άγχος (Smetana, Metzger, Gettman, & Campione-Barr, 2006). Επιπλέον, οι έφηβοι με αυταρχικούς γονείς έχουν περιορισμένες ευκαιρίες για απόκτηση αυτονομίας, καθώς δεν τους δίνεται η ευκαιρία για αυτόνομη λήψη αποφάσεων ή για την εξερεύνηση καινούριων καταστάσεων (Leung & Kwan, 1998).

Ο Skinner και οι συνεργάτες του (2005) υποστηρίζουν πως η αποτελεσματικότητα της οικογενειακής δομής, διακρίνεται από την ανεξαρτησία που βιώνει το κάθε μέλος μέσα στο οικογενειακό σύνολο, χωρίς ωστόσο να απειλείται η σταθερότητα και η συνοχή μεταξύ των μελών που το απαρτίζουν. Επίσης, τονίζεται πως για την επίτευξη της οικογενειακής ισορροπίας είναι απαραίτητη η από κοινού λήψη αποφάσεων, η ενσυναίσθηση και οι σχέσεις εμπιστοσύνης που αναπτύσσουν οι γονείς με τα παιδιά τους. Όταν ένας έφηβος αισθάνεται αυτόνομος αναπτύσσει καλύτερη αίσθηση της εικόνας του εαυτού και των δικών του προσωπικών ορίων (Borelli et al., 2015). Γενικά, οι τύποι των γονέων που διακρίνονται για την ενθάρρυνση της αυτονομίας είναι ο διαλλακτικός και επιτρεπτικός, οι οποίοι συνδέονται με την καλύτερη ψυχοκοινωνική προσαρμογή του εφήβου, θετικό αυτοσυναίσθημα και πιο ενεργητική στάση στη ζωή του (Aunola et al., 2000. Baumrind et al., 2010).

Φύλο γονέα και αυτονομία

Τα ερευνητικά ευρήματα σχετικά με τη συσχέτιση της παροχής αυτονομίας και το φύλο του γονέα είναι περιορισμένα (Stolz, Barber, & Olsen, 2005). Στη σχετική βιβλιογραφία, υποστηρίζεται από έρευνες πως και οι δύο γονείς τα πρώτα χρόνια της εφηβείας αντιδρούν αρνητικά στην προσπάθεια των παιδιών τους να κερδίσουν αυτονομία. Έτσι, είναι πιο πιθανόν οι μικρότεροι έφηβοι να υποχωρούν στις επιθυμίες των γονέων τους (Smentana, 1991). Αντίθετα, φαίνεται πως οι μεγαλύτεροι έφηβοι εκφράζουν με επιχειρήματα τις απόψεις τους και είναι σε θέση να διεκδικήσουν πιο αποτελεσματικά την ανεξαρτησία τους από τους γονείς (Graber & Brooks-Gunn, 1999).

Οι δύο γονείς φαίνεται πως διαδραματίζουν διαφορετικούς ρόλους στις σχέσεις με τα παιδιά τους στην εφηβεία. Ως προς τον ρόλο της μητέρας έχει βρεθεί πως ο υψηλός ψυχολογικός έλεγχος εκ μέρους της, μπορεί να δημιουργήσει εξωτερικευμένα προβλήματα συμπεριφοράς, ενώ ο πατρικός έλεγχος επιφέρει περισσότερες συμπεριφορές εσωτερίκευσης (Hauser-Kunz, & Grych, 2013). Επιπρόσθετα, ο ρόλος του πατέρα φαίνεται να είναι πολύ σημαντικός την περίοδο της εφηβείας, καθώς σχετίζεται με καλύτερη ανάπτυξη της εικόνας του εαυτού και της αυτοεκτίμησης του ατόμου. Ακόμα και όταν δεν παρέχει υψηλή αυτονομία στη ζωή του παιδιού, υποστηρίζεται πως αν έχει αναπτύξει μία σχέση συναισθηματικής ζεστασιάς και υποστήριξης, τότε μπορεί να αντισταθμίσει τις αρνητικές επιπτώσεις της μη εκχωρούμενης αυτονομίας (Allen, Hauser, Bell, & O'Connor, 1994). Οι Soenens και Vansteenkiste (2010), σε μία έρευνα που πραγματοποίησαν, εντόπισαν μία ακόμη διαφορά ανάμεσα στην παροχή της αυτονομίας μεταξύ της μητέρας και του πατέρα. Συγκεκριμένα, βρέθηκε πως η παροχή αυτονομίας από την πλευρά του πατέρα συνέβαλε θετικά στην αυτορρύθμιση των εφήβων στο ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον,

ενώ η ενθάρρυνση της αυτονομίας από τη μητέρα είχε θετικά αποτελέσματα, ως προς την αυτορρύθμιση, στο άμεσο κοινωνικό περιβάλλον, όπως στο σχολείο και στις φίλίες που αναπτύσσουν.

Τέλος, σημαντικό ρόλο για την παροχή αυτονομίας στους εφήβους, συνιστούν και οι γονικές αντιλήψεις ανεξαρτήτως φύλου. Σε μία έρευνα που πραγματοποιήθηκε για τις αντιλήψεις των γονέων σχετικά με τα χαρακτηριστικά ενός ψυχολογικά επαρκούς εφήβου, οι γονείς απάντησαν πως δεν θεωρούν την αυτονομία ως μία σημαντική παράμετρο για την ψυχική του ευεξία (Μόττη- Στεφανίδη, 2003).

Διαφυλικές διαφορές και αυτονομία

Σύμφωνα με τη σχετική βιβλιογραφία, υποστηρίζεται πως υπάρχουν διαφυλικές διαφορές ως προς την εκχωρούμενη αυτονομία από τους γονείς, γεγονός που αποδίδεται στα κοινωνικά στερεότυπα σχετικά με το φύλο (Leaper & Friedman, 2007). Συνεπώς, οι γονείς τείνουν να δίνουν στα αγόρια περισσότερη αυτονομία συγκριτικά με τα κορίτσια (Bidjerano & Newman, 2010. Lanza et al., 2013). Τα ευρήματα μπορούν πιθανόν να αποδοθούν στις διαφορετικές πρακτικές κοινωνικοποίησης, καθώς ιδιαίτερα στις παραδοσιακές κοινωνίες τα κορίτσια θεωρούνται πιο ευάλωτα, και έχουν ανάγκη να αναπτύξουν σχέσεις εγγύτητας με τους σημαντικούς άλλους (Bidjerano & Newman, 2010). Επιπλέον, υποστηρίζεται πως οι γονείς θεωρούν λιγότερο ευαίσθητα τα αγόρια στους κινδύνους του εξωτερικού κόσμου (Bulcroft, Carmody, & Bulcroft, 1996). Συνεπώς, τα κορίτσια κατά την περίοδο της εφηβείας είναι πιθανόν να εκδηλώσουν περισσότερο άγχος, σε σχέση με τα αγόρια, ως προς την απόκτηση της αυτονομίας τους. Αντίθετα, σε άλλα ερευνητικά ευρήματα δεν εντοπίστηκαν παρά μόνο μικρές διαφορές ανάμεσα στα δύο φύλα στο θέμα της αυτονομίας (Steinberg &

Silverberg, 1986) ή ακόμη και ότι αυτές οι διαφορές εντοπίζονται μόνο σε συγκεκριμένους τομείς για τα αγόρια και τα κορίτσια (Bulcroft, et al., 1996). Συγκεκριμένα, ο Daddis (2011) σε μία έρευνα που πραγματοποίησε με συμμετέχοντες της πρώιμης, μέσης και όψιμης εφηβείας βρήκε ότι τα αγόρια εκδήλωναν περισσότερο αυτόνομες συμπεριφορές από τα κορίτσια, χωρίς όμως αυτό το εύρημα να αφορά ηθικά και παραδοσιακά θέματα της οικογένειας. Γενικά, πολλά ερευνητικά ευρήματα υποστηρίζουν πως ανεξάρτητα από το φύλο του εφήβου, η ανάγκη για αυτονομία συνδέεται με την ψυχική υγεία και η περιορισμένη παροχή αυτονομίας συνδέεται με περισσότερο άγχος και καταθλιπτική διάθεση (Bidjerano & Newman, 2010. Finkenauer, Engels, & Baumeister, 2005. Stoltz et al., 2005).

Κοινωνικοοικονομικό Επίπεδο

Το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο χαρακτηρίζεται από το μορφωτικό επίπεδο των γονέων, την επαγγελματική απασχόληση και τις διαθέσιμες υλικές πηγές. Σύμφωνα με την σχετική βιβλιογραφία, το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο επηρεάζει τους τρόπους γονικής ανατροφής (Hoff, Laursen, & Tardif, 2002). Έτσι, κατά την περίοδο της εφηβείας, οι γονείς με υψηλότερο κοινωνικοοικονομικό επίπεδο είναι πιο πιθανόν να ενθαρρύνουν την αυτονομία των παιδιών τους. Πιο συγκεκριμένα, οι γονείς με ανώτερο μορφωτικό επίπεδο είναι πιο πιθανόν να ενθαρρύνουν την από κοινού λήψη αποφάσεων, να συζητούν με επιχειρήματα την αναγκαιότητα της οριοθέτησης και του σαφή καθορισμού των ρόλων, να χρησιμοποιούν λιγότερο αυταρχικούς τρόπους ανατροφής και να είναι περισσότερο διαλλακτικοί (Pinderhughes, Dodge, Bates, Pettit, & Zelli, 2000). Τέλος, υπάρχουν έρευνες που υποστηρίζουν πως το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο μπορεί να αποτελέσει πηγή άγχους για τη ζωή των παιδιών (Μπεζεβέγκης, 2001. Muris, Schmidt, Engelbrecht, & Perold, 2002).

Ερευνητικά ερωτήματα

Στόχος της παρούσας έρευνας ήταν να διερευνήσει αν κάποιες διαστάσεις της γονικής λειτουργίας συνδέονται με την εκδήλωση συμπτωμάτων άγχους προδιάθεσης και κατάστασης στην περίοδο της εφηβείας. Επιπλέον, έχει μελετηθεί αν η εκχωρούμενη αυτονομία από τους γονείς σχετίζεται με τις διαστάσεις της γονικής λειτουργίας. Η έρευνα στοχεύει να απαντήσει στα ακόλουθα ερωτήματα:

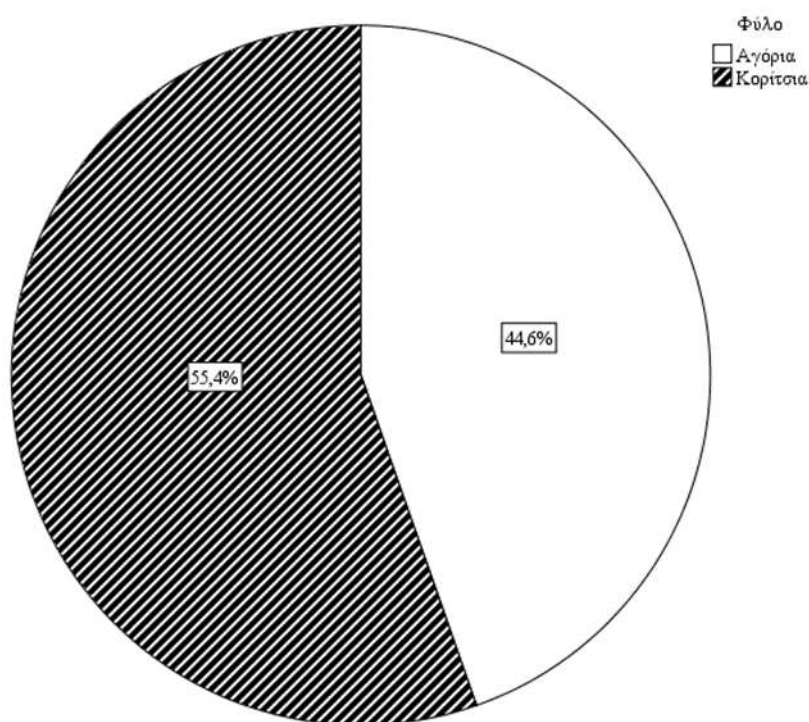
- 1) Ποιες από τις δύο διαστάσεις του άγχους (προδιαθεσιακό - περιστασιακό) είναι περισσότερο εμφανής κατά την περίοδο της εφηβείας; Ποιες διαστάσεις της γονικής λειτουργίας σχετίζονται με το προδιαθεσιακό και περιστασιακό άγχος;
- 2) Παρατηρούνται διαφυλικές διαφορές στο άγχος μεταξύ των εφήβων; Επίσης διερευνάται αν το φύλο επηρεάζει την παροχή αυτονομίας από τους γονείς και τις πρακτικές ανατροφής που υιοθετούν.
- 3) Παρατηρούνται διαφορές μεταξύ μητέρας και πατέρα στην παροχή αυτονομίας και στους προσλαμβανόμενους από τους εφήβους τρόπους διαπαιδαγώγησης;
- 4) Το μορφωτικό επίπεδο των γονέων επιδρά στην εκδήλωση του άγχους (προδιαθεσιακό - περιστασιακό), στην παροχή αυτονομίας και στις γονικές πρακτικές ανατροφής;
- 5) Παρατηρούνται διαφορές μεταξύ των δύο ηλικιακών ομάδων σχετικά με την εκδήλωση του άγχους, την εκχωρούμενη αυτονομία και τη γονική ανατροφή;
- 6) Τέλος, διερευνάται η προβλεπτική ισχύ του άγχους προδιάθεσης και κατάστασης σε σχέση με τους ψυχολογικούς και περιγραφικούς δείκτες της έρευνας, καθώς επίσης και η στατιστική πρόβλεψη της αυτονομίας από τις τέσσερες διαστάσεις της γονικής λειτουργίας

Β' ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

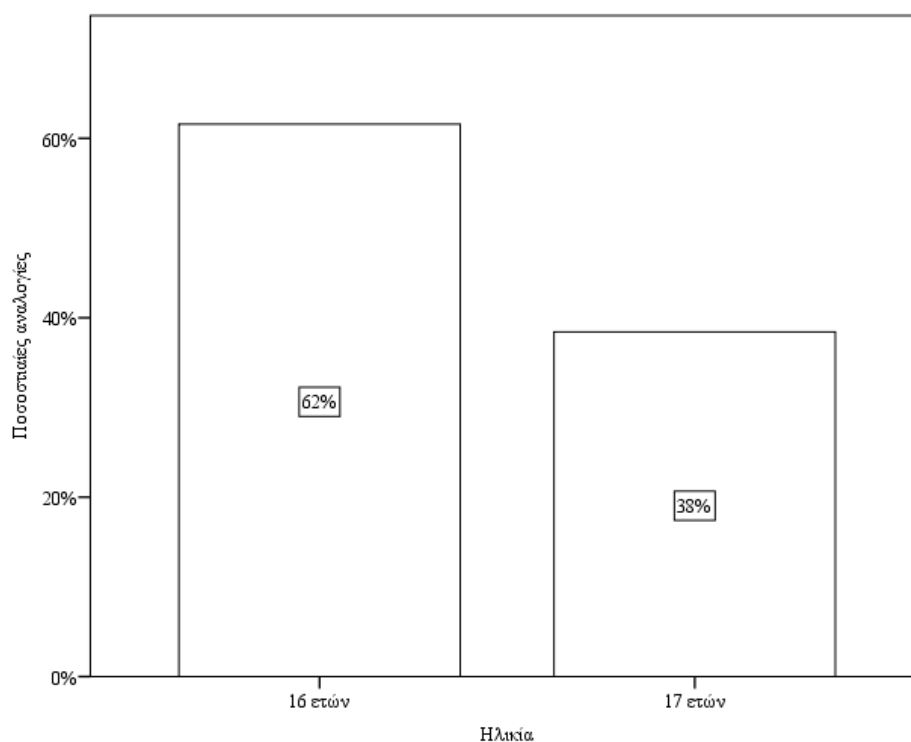
Μέθοδος

Συμμετέχοντες

Το δείγμα της έρευνας αποτελούν 177 μαθητές Β' και Γ' Λυκείου. Ως προς την εθνικότητα όλοι οι μαθητές έχουν ελληνική καταγωγή. Αναφορικά με το φύλο το δείγμα της παρούσας μελέτης αποτελείται από 79 (44,6%) αγόρια και από 98 (55,4%) κορίτσια (βλ. Γράφημα 1).

Ως προς την ηλικιακή ομάδα των συμμετεχόντων μαθητών 109 (61,6%) ήταν 16 ετών και 68 (38,4%) ήταν 17 ετών (βλ. Γράφημα 2).

Γράφημα 2. Ποσοστιαίες αναλογίες δείγματος ως προς την ηλικία.

Αναφορικά με την περιοχή διαμονής τα περισσότερα παιδιά προέρχονταν από την περιοχή του Μενιδίου 105 (59,3%), την περιοχή της Πετρούπολης 48 (27,1%) και από άλλες περιοχές της Αθήνας, αλλά κυρίως τα δυτικά προάστεια της Αθήνας.

Ως προς το επίπεδο εκπαίδευσης σε 111 (63,1%) μαθητές η μητέρα τους είχε ολοκληρώσει το λύκειο και σε 65 (36,9%) ήταν απόφοιτες πανεπιστημιακής εκπαίδευσης. Ως προς το επίπεδο εκπαίδευσης σε 97 (55,1%) μαθητές, ο πατέρας τους είχε ολοκληρώσει το λύκειο και σε 79 (44,9%) ήταν απόφοιτος πανεπιστημιακής εκπαίδευσης.

Μέσα συλλογής δεδομένων

Ερωτηματολόγιο δημογραφικών στοιχείων: Πρόκειται για ένα αυτοσχέδιο ερωτηματολόγιο, στο οποίο ζητήθηκε από τα παιδιά να συμπληρώσουν το φύλο, την ηλικία, καθώς επίσης το μορφωτικό επίπεδο των γονέων και την περιοχή στην οποία ζουν.

Προδιαθεσιακό και περιστασιακό άγχος: Το ερωτηματολόγιο Άγχους του Spielberger (State-Trait Anxiety Inventory, STAI) (1970) είναι μια από τις πλέον γνωστές και ευρέως χρησιμοποιούμενες κλίμακες για την μέτρηση του άγχους και χρησιμοποιήθηκε για την μέτρηση του περιστασιακού άγχους (state) που προκαλείται από αγχογόνες καταστάσεις και για την μέτρηση του προδιαθεσιακού άγχους (trait) ως χαρακτηριστικό της κατάστασης. Οι κλίμακες άγχους STAI έχουν μεταφραστεί και προσαρμοστεί στα ελληνικά αρχικά από τους Λιάκο και Γιαννίτη (1984) και αργότερα από τους Αναγνωστοπούλου και Κιοσέογλου (2002). Σε αυτή την έρευνα χρησιμοποιήθηκε η ελληνική έκδοση των Λιάκου- Γιαννίτη.

Η κλίμακα μέτρησης του περιστασιακού άγχους αποτελείται από 20 φράσεις που οι άνθρωποι χρησιμοποιούν για να περιγράψουν το υποκειμενικό αίσθημα έντασης, αναστάτωσης, νευρικότητας, φόβου που μπορεί να αισθάνονται τη στιγμή που συμπληρώνουν το ερωτηματολόγιο. Ένα δείγμα από το προϊόν της κλίμακας είναι: «Αισθάνομαι ήρεμος/η», «Αισθάνομαι ασφαλής».

Η κλίμακα μέτρησης του προδιαθεσιακού άγχους αποτελείται από 20 φράσεις που οι άνθρωποι συνηθίζουν να χρησιμοποιούν για να περιγράψουν τον εαυτό τους και το άγχος που αισθάνονται γενικά. Ένα δείγμα από το προϊόν της δεύτερης ενότητας της κλίμακας είναι: «Είμαι ένας σταθερός χαρακτήρας», «Έχω την τάση να βλέπω τα πράγματα δύσκολα». Στις δύο κλίμακες οι συμμετέχοντες απαντούν στα ερωτήματα βάσει μιας κλίμακας τεσσάρων διαβαθμίσεων (1=καθόλου, 2= κάπως, 3= μέτρια, 4= πάρα πολύ). Οι κλίμακες περιλαμβάνουν θετικές φράσεις π.χ. «Αισθάνομαι

αναστατωμένος» και αρνητικές φράσεις π.χ. «Είμαι χαλαρωμένος». Οι αρνητικές αντιστρέφονται κατά την τελική βαθμολόγηση των ερωτηματολογίων. Η βαθμολόγηση των ερωτηματολογίων γίνεται με την άθροιση όλων των ερωτημάτων και το σκορ του κάθε ερωτηματολογίου κυμαίνεται από 20 έως 80. Όσο πιο υψηλό είναι το σκορ τόσο μεγαλύτερο είναι το άγχος που βιώνει το άτομο.

Πρώιμες αναμνήσεις γονικής ανατροφής (EMBU-C): Πρόκειται για ένα ερωτηματολόγιο της Perris (1980) , το οποίο μεταφράστηκε στην ελληνική γλώσσα από τους Κοκκέβη & Στεφανή (1988). Η αναθεωρημένη έκδοση του EMBU-C, απευθύνεται σε παιδιά και εφήβους και αποτελείται από 80 ερωτήματα, τα οποία μπορούν να κατηγοριοποιηθούν σε 4 έγκυρες διαστάσεις της γονικής λειτουργίας: συναισθηματική ζεστασιά, απόρριψη, υπερπροστασία και αγχώδης ανατροφή. Τα ερωτήματα αφορούν στο πώς νιώθουν οι έφηβοι σχετικά με τον τρόπο που η μητέρα και ο πατέρας συμπεριφέρεται. Οι απαντήσεις που δίνονται αναφέρονται τόσο στην συμπεριφορά της μητέρας, όσο και στον πατέρα ξεχωριστά και οι έφηβοι απαντούν σύμφωνα με μία από τις παρακάτω επιλογές: 1= όχι ποτέ, 2= σχεδόν πάντα, 3= ναι συχνά, 4= σχεδόν πάντα. Ακολουθεί ένα παράδειγμα από το προϊόν της κλίμακας: «Όταν επιστρέφεις στο σπίτι, πρέπει να πεις στους γονείς σου τι έκανες».

Αυτονομία: Οι αναφορές των εφήβων, για συμπεριφορές που δηλώνουν την εκχωρούμενη αυτονομία που δίνεται από τους γονείς, μετρήθηκαν με μία κλίμακα 10 ερωτημάτων, ξεχωριστά για την συμπεριφορά της μητέρας και του πατέρα, με το ερωτηματολόγιο εκχώρησης αυτονομίας (Autonomy Granting Scale), (Sessa & Steinberg, 1991, όπως αναφέρεται στο Bush και συν., 2002). Τα ερωτήματα δηλώνουν τον βαθμό, στον οποίο οι μητέρες και οι πατέρες επιτρέπουν στους εφήβους να αποφασίζουν αυτόνομα για την ζωή τους και να επιδίδονται στην διαμόρφωση διαπροσωπικών σχέσεων και σε αγαπημένες τους δραστηριότητες, χωρίς να υφίστανται σε υπέρμετρο βαθμό την γονική εμπλοκή. Επί πρόσθετα, στα ερωτήματα αναφέρονται

και στις προτιμήσεις του τρόπου ζωής, της επιλογής της ένδυσης, των εκπαιδευτικών στόχων και των επαγγελματικών επιλογών για την σταδιοδρομία. Πρόκειται για μία κλίμακα αξιολόγησης τετράβαθμου τύπου Likert 1-4, όπου το 1 σημαίνει «συμφωνώ απόλυτα», το 2 «σχεδόν συμφωνώ», το 3 «σχεδόν διαφωνώ», το 4 «διαφωνώ απόλυτα». Ένα δείγμα από το προϊόν της κλίμακας είναι: «Μου δίνει αρκετή ελευθερία», «Μου επιτρέπει να είμαι ο εαυτός μου, αρκετές φορές».

Διαδικασία συλλογής δεδομένων

Η συλλογή των δεδομένων έγινε από την μεταπτυχιακή φοιτήτρια της παρούσας εργασίας, η οποία ύστερα από την γραπτή συγκατάθεση των γονέων, χορήγησε τα ερωτηματολόγια στους μαθητές. Για το δείγμα, επιλέχθηκαν ένα Λύκειο και ένα φροντιστήριο μέσης εκπαίδευσης, του νομού Αττικής, από τα οποία απάντησαν οι μαθητές και οι μαθήτριες της β' και γ' λυκείου που δέχθηκαν να συμμετάσχουν.

Η διαδικασία χορήγησης και συλλογής δεδομένων ολοκληρώθηκε σε τρεις επισκέψεις για το εκάστοτε πλαίσιο. Η πρώτη επίσκεψη είχε απώτερο στόχο την άμεση επαφή και ενημέρωση με τους διευθυντές των σχολείων και του φροντιστηρίου, οι οποίοι είχαν ήδη ενημερωθεί τηλεφωνικά σχετικά με την έρευνα. Παράλληλα, κατά τη διάρκεια της επίσκεψης, ενημερώθηκαν και οι εκπαιδευτικοί των τμημάτων, στα οποία θα χορηγούνταν τα ερωτηματολόγια. Αναλυτικά, οι διευθυντές ενημέρωσαν με μία επιστολή τους γονείς, στην οποία ζητούνταν η γραπτή συγκατάθεσή τους, όσον αφορά στη συμμετοχή των εφήβων στην έρευνα. Το ποσοστό των αρνητικών απαντήσεων από τους γονείς ήταν πρακτικά μηδενικό. Ακολούθησαν δύο ακόμα επισκέψεις για τη συμπλήρωση των ερωτηματολογίων από τους μαθητές. Κάθε επίσκεψη είχε διάρκεια μίας διδακτικής ώρας. Τα ερωτηματολόγια χορηγούνταν σε δύο τμήματα της κάθε τάξης από τους μαθητές, των οποίων οι γονείς είχαν δώσει τη

συγκατάθεσή τους. Λόγω της εθελοντικής φύσης της έρευνας, παρατηρήθηκε μεγαλύτερο ποσοστό ανταπόκρισης από τους μαθητές της ηλικίας των 16 ετών (109) συγκριτικά με τη συμμετοχή των υπόλοιπων μαθητών, οι οποίοι βρίσκονται στην ηλικία των 17 ετών (68). Για τη χορήγησή τους συνεργάστηκαν οι εκπαιδευτικοί του σχολείου, οι οποίοι ήταν πρόθυμοι να αφιερώσουν κάποιες διδακτικές ώρες, για την διεξαγωγή της έρευνας. Στην αρχή δόθηκαν πληροφορίες στους μαθητές σχετικά με το περιεχόμενο και τους σκοπούς της έρευνας και οδηγίες για τον τρόπο συμπλήρωσης των ερωτηματολογίων. Οι μαθητές ενημερώνονταν ότι οι απαντήσεις είναι ανώνυμες και εμπιστευτικές και για αυτόν τον λόγο δεν αναγραφόταν το όνομά τους στα ερωτηματολόγια. Επιπλέον, δόθηκε έμφαση στην ενημέρωση των μαθητών πως η συμμετοχή τους είναι εθελοντική. Έτσι, επισημάνθηκε στους μαθητές πως μπορούν να αποχωρήσουν από τη διαδικασία, οποιαδήποτε στιγμή το νιώσουν. Επίσης, στις οδηγίες αναφέρονταν πως δεν υπήρχαν σωστές ή λανθασμένες απαντήσεις, στοιχείο που αναφερόταν και προφορικά από τους καθηγητές που χορήγησαν τα ερωτηματολόγια. Ζητούνταν από τους μαθητές να εργαστεί ο καθένας μόνος του και να απαντήσει με τη μεγαλύτερη δυνατή ειλικρίνεια. Οι εκπαιδευτικοί, βρίσκονταν στην αίθουσα σε όλη τη διάρκεια της ώρας, σε συνεργασία με τη φοιτήτρια, για πιθανές διευκρινίσεις και για τη συλλογή των ερωτηματολογίων μετά τη συμπλήρωσή τους.

Η διαδικασία χορήγησης και συλλογής των δεδομένων διήρκεσε από τον Φεβρουάριο μέχρι τον Μάρτιο του 2017.

ΕΥΡΗΜΑΤΑ

Παρατίθενται οι περιγραφικοί δείκτες του άγχους, της αυτονομίας, και των διαστάσεων γονικής λειτουργίας. Όπως προέκυψε από τους δείκτες του άγχους οι συμμετέχοντες εμφάνισαν σχετικά υψηλότερους δείκτες στο άγχος προδιάθεσης ($M = 2,32$, $T.A. = 0,51$) από ότι στο άγχος κατάστασης ($M = 2,26$, $T.A. = 0,48$). Αναφορικά με την αυτονομία οι δείκτες ήταν σχετικά υψηλότεροι για την μητέρα ($M = 1,78$, $T.A. = 0,62$) σε σχέση με τον πατέρα ($M = 1,71$, $T.A. = 0,62$). Στην συνέχεια, παρατίθενται οι περιγραφικοί δείκτες για την υπερπροστασία από τον πατέρα ($M = 2,01$, $T.A. = 0,50$) και την μητέρα ($M = 2,22$, $T.A. = 0,56$), για την συναισθηματική ζεστασιά από τον πατέρα ($M = 3,00$, $T.A. = 0,59$) και την μητέρα ($M = 3,10$, $T.A. = 0,58$), για την απόρριψη από τον πατέρα ($M = 1,57$, $T.A. = 0,58$) και την μητέρα ($M = 1,66$, $T.A. = 0,59$) και την αγχώδη ανατροφή από τον πατέρα ($M = 2,48$, $T.A. = 0,56$) και την μητέρα ($M = 2,66$, $T.A. = 0,57$). Όλοι δείκτες εμφάνισαν αποδεκτούς δείκτες εσωτερικής συνέπειας (βλ. Πίνακα 1).

Πίνακας 1.

Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις και δείκτες εσωτερικής συνέπειας Cronbach's α .

	M.O.	T.A.	Αριθμός προτάσεων	Cronbach's α
Άγχος Κατάστασης	2,26	0,48	20	0,83
Άγχος προδιάθεσης	2,32	0,51	20	0,85
Αυτονομία: Μητέρα	1,78	0,62	10	0,89
Αυτονομία: Πατέρας	1,71	0,62	10	0,88
Υπερπροστασία: Πατέρας	2,01	0,5	10	0,75
Υπερπροστασία: Μητέρα	2,22	0,56	10	0,77
Συναισθηματική ζεστασιά: Πατέρας	3,00	0,59	10	0,86
Συναισθηματική ζεστασιά: Μητέρα	3,10	0,58	10	0,87
Απόρριψη: Πατέρας	1,57	0,58	10	0,89
Απόρριψη: Μητέρα	1,66	0,59	10	0,87
Αγχώδης ανατροφή: Πατέρας	2,48	0,56	10	0,78
Αγχώδης ανατροφή: Μητέρα	2,66	0,57	10	0,77

Διαφορές ως προς την επίδραση του φύλου στο άγχος, στην αυτονομία και στις διαστάσεις της γονικής λειτουργίας

Διενεργήθηκε έλεγχος με το t κριτήριο για ανεξάρτητα δείγματα προκειμένου να ελεγχθεί η επίδραση του φύλου στους δείκτες του άγχους, της αυτονομίας και των διαστάσεων της γονικής λειτουργίας. Ειδικότερα, όπως προέκυψε από τα αποτελέσματα προέκυψαν συστηματικές διαφορές φύλου ως προς το άγχος κατάστασης και το άγχος προδιάθεσης. Ειδικότερα, αναφορικά με το άγχος κατάστασης, τα κορίτσια εμφάνισαν συστηματικά υψηλότερους δείκτες ($M = 2,34$, $T.A. = 0,48$) από τα αγόρια του δείγματος ($M = 2,17$, $T.A. = 0,46$) ($t(175) = -2,50$, $p = 0,013$). Παράλληλα, ως προς το άγχος προδιάθεσης τα κορίτσια εμφάνισαν συστηματικά υψηλότερα επίπεδα ($M = 2,44$, $T.A. = 0,51$) σε σχέση με τα αγόρια του δείγματος ($M =$

2,17, $T.A. = 0,48$) ($t(175) = -3,65, p = 0,001$). Ως προς τους υπόλοιπους δείκτες δεν προέκυψαν συστηματικές διαφορές ως προς το φύλο (βλ. Πίνακα 2).

Πίνακας 2.

Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις και t κριτήριο διαφορών ως προς το φύλο.

	Αγόρια		Κορίτσια		<i>df</i>	<i>t</i>
	<i>M</i>	<i>T.A.</i>	<i>M</i>	<i>T.A.</i>		
Άγχος Κατάστασης	2,17	0,46	2,34	0,48	175	-2,50*
Άγχος Προδιάθεσης	2,17	0,48	2,44	0,51	175	-3,65***
Αυτονομία: Μητέρα	1,78	0,62	1,77	0,62	174	0,12
Αυτονομία: Πατέρας	1,66	0,54	1,76	0,68	174	-1,06
Υπερπροστασία: Πατέρας	2,00	0,47	2,02	0,53	174	-0,31
Υπερπροστασία: Μητέρα	2,24	0,55	2,21	0,56	174	0,30
Συναισθηματική ζεστασιά: Πατέρας	2,99	0,61	3,01	0,58	174	-0,19
Συναισθηματική ζεστασιά: Μητέρα	3,06	0,61	3,12	0,56	174	-0,72
Απόρριψη: Πατέρας	1,59	0,59	1,56	0,58	174	0,31
Απόρριψη: Μητέρα	1,66	0,64	1,66	0,56	174	0,00
Αγχώδης ανατροφή: Πατέρας	2,47	0,55	2,49	0,56	174	-0,27
Αγχώδης ανατροφή: Μητέρα	2,66	0,59	2,65	0,54	174	0,04

Σημείωση * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$.

Διαφορές ως προς το επίπεδο εκπαίδευσης των γονέων

Αναφορικά με το επίπεδο εκπαίδευσης της μητέρας και του πατέρα δεν προέκυψαν συστηματικές διαφορές για κανένα από τους δείκτες του άγχους, της αυτονομίας και των διαστάσεων γονικής λειτουργίας (βλ. Πίνακα 3 και 4).

Πίνακας 3.

Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις και t κριτήριο διαφορών ως προς το επίπεδο εκπαίδευσης της μητέρας.

	Επίπεδο εκπαίδευσης μητέρας					
	Δευτεροβάθμια		Τριτοβάθμια		df	t
	εκπαίδευση		εκπαίδευση			
	M	T.A.	M	T.A.		
Άγχος Κατάστασης	2,27	0,49	2,24	0,46	174	0,45
Άγχος προδιάθεσης	2,35	0,51	2,27	0,51	174	0,93
Αυτονομία: Μητέρα	1,74	0,58	1,83	0,68	174	-0,95
Αυτονομία: Πατέρας	1,67	0,58	1,8	0,69	173	-1,35
Υπερπροστασία: Πατέρας	2,00	0,52	2,03	0,47	173	-0,35
Υπερπροστασία: Μητέρα	2,22	0,58	2,23	0,52	174	-0,08
Συναισθηματική ζεστασιά: Πατέρας	3,00	0,62	2,98	0,54	173	0,20
Συναισθηματική ζεστασιά: Μητέρα	3,11	0,58	3,08	0,59	174	0,28
Απόρριψη: Πατέρας	1,52	0,58	1,67	0,57	173	-1,62
Απόρριψη: Μητέρα	1,61	0,59	1,74	0,59	174	-1,38
Αγχώδης ανατροφή: Πατέρας	2,50	0,57	2,45	0,54	173	0,63
Αγχώδης ανατροφή: Μητέρα	2,70	0,56	2,59	0,57	174	1,21

Σημείωση * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$.

Πίνακας 4.

Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις και t κριτήριο διαφορών ως προς το επίπεδο εκπαίδευσης του πατέρα.

	Επίπεδο εκπαίδευσης πατέρα				df	t
	Δευτεροβάθμια εκπαίδευση		Τριτοβάθμια εκπαίδευση			
	M	T.A.	M	T.A.		
Άγχος Κατάστασης	2,24	0,44	2,3	0,53	151,17	-0,75
Άγχος προδιάθεσης	2,31	0,48	2,34	0,56	174	-0,46
Αυτονομία: Μητέρα	1,78	0,61	1,77	0,63	173	0,01
Αυτονομία: Πατέρας	1,69	0,60	1,74	0,64	174	-0,50
Υπερπροστασία: Πατέρας	2,01	0,49	2,01	0,52	174	0,05
Υπερπροστασία: Μητέρα	2,21	0,54	2,25	0,57	173	-0,47
Συναισθηματική ζεστασιά: Πατέρας	2,99	0,61	3,01	0,57	174	-0,26
Συναισθηματική ζεστασιά: Μητέρα	3,12	0,65	3,07	0,51	173	0,57
Απόρριψη: Πατέρας	1,58	0,62	1,56	0,53	174	0,22
Απόρριψη: Μητέρα	1,66	0,64	1,65	0,54	173	0,09
Αγχώδης ανατροφή: Πατέρας	2,5	0,54	2,46	0,58	174	0,52
Αγχώδης ανατροφή: Μητέρα	2,67	0,55	2,65	0,58	173	0,19

Διαφορές στην αυτονομία και στις διαστάσεις γονικής λειτουργίας ως προς τους δύο γονείς

Διενεργήθηκε έλεγχος με το t κριτήριο για εξαρτημένα δείγματα προκειμένου να ελεγχθεί αν υπάρχουν διαφορές ως προς την αυτονομία και τους δείκτες των διαστάσεων γονικής λειτουργίας αναφορικά με τις αξιολογήσεις των συμμετεχόντων ως προς τους δύο γονείς.

Προέκυψαν διαφορές ως προς τη διάσταση της υπερπροστασίας με τα παιδιά να αναφέρουν υψηλότερα επίπεδα για την μητέρα ($M = 2,22$, $T.A. = 0,56$) σε σχέση με τον πατέρα ($M = 2,01$, $T.A. = 0,50$), $t(175) = -7,71$, $p = 0,001$. Συστηματικές διαφορές

προέκυψαν επίσης για την διάσταση της συναισθηματικής ζεστασιάς με τα παιδιά να αναφέρουν υψηλότερα επίπεδα για την μητέρα ($M = 3,09$, $T.A. = 0,59$) σε σχέση με τον πατέρα ($M = 3,00$, $T.A. = 0,59$), $t(175) = -2,85$, $p = 0,005$. Συστηματικές διαφορές προέκυψαν επίσης για τη διάσταση της απόρριψης με τα παιδιά να αναφέρουν υψηλότερα επίπεδα για την μητέρα ($M = 1,66$, $T.A. = 0,59$) σε σχέση με τον πατέρα ($M = 1,58$, $T.A. = 0,58$), $t(175) = -3,26$, $p = 0,001$. Τέλος, συστηματικές διαφορές εντοπίζουμε για τη διάσταση της αγχώδους ανατροφής με τα παιδιά να αναφέρουν υψηλότερα επίπεδα για την μητέρα ($M = 2,66$, $T.A. = 0,57$) σε σχέση με τον πατέρα ($M = 2,48$, $T.A. = 0,56$), $t(175) = -5,96$, $p = 0,001$.

Πίνακας 5.

Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις της αυτονομίας και των δεικτών γονικής λειτουργίας όπως αξιολογήθηκε από κάθε συμμετέχοντα για τους δύο γονείς του.

	Πατέρας		Μητέρα		t ($df = 174$)
	M	$T.A.$	M	$T.A.$	
Αυτονομία	1,78	0,62	1,71	0,62	1,61
Υπερπροστασία	2,01	0,50	2,22	0,56	-7,71***
Συναισθηματική ζεστασία	3,00	0,59	3,09	0,59	-2,85**
Απόρριψη	1,58	0,58	1,66	0,59	-3,26***
Αγχώδης ανατροφή	2,48	0,56	2,66	0,57	-5,96***

Σημείωση * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$.

Δείκτες συνάφειας μεταξύ των δεικτών

Το άγχος κατάστασης συνδέθηκε θετικά με όλες τις διαστάσεις της γονικής λειτουργίας, με εξαίρεση τη διάσταση της συναισθηματικής ζεστασιάς με την οποία συνδέθηκε αρνητικά. Το μέγεθος των δεικτών κυμάνθηκε από 0,18 (Άγχος Κατάστασης X Αγχώδης ανατροφή από την μητέρα) έως -0,41 (Άγχος Κατάστασης X Συναισθηματική ζεστασιά από την μητέρα). Το άγχος προδιάθεσης συνδέθηκε θετικά με όλους τους δείκτες, με εξαίρεση τη διάσταση της συναισθηματικής ζεστασιάς με το οποία συνδέθηκε αρνητικά. Το μέγεθος των δεικτών κυμάνθηκε από 0,19 (Άγχος Προδιάθεσης X Αγχώδης ανατροφή από πατέρα) έως -0,49 (Άγχος Προδιάθεσης X Συναισθηματική ζεστασιά από τον πατέρα) (βλ. Πίνακα 6).

Πίνακας 6

Δείκτες συνάφειας r του Pearson μεταξύ των διαστάσεων του άγχους, την αυτονομία και των δεικτών πρόωμων αναμνήσεων γονικής ανατροφής.

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.
1. Άγχος Κατάστασης	--											
2. Άγχος προδιάθεσης	0,78**	--										
3. Αυτονομία: Μητέρα	0,28**	0,39**	--									
4. Αυτονομία: Πατέρας	0,30**	0,37**	0,67**	--								
5. Υπερπροστασία: Πατέρας	0,32**	0,35**	0,56**	0,50**	--							
6. Υπερπροστασία: Μητέρα	0,20**	0,28**	0,55**	0,35**	0,77**	--						
7. Συναισθηματική ξεστασία: Πατέρας	-0,39**	-0,49**	-0,48**	-0,51**	-0,20**	-0,16*	--					
8. Συναισθηματική ξεστασία: Μητέρα	-0,41**	-0,39**	-0,50**	-0,35**	-0,26**	-0,12	0,69**	--				
9. Απόρριψη: Πατέρας	0,37**	0,47**	0,68**	0,65**	0,55**	0,42**	-0,69**	-0,54**	--			
10. Απόρριψη: Μητέρα	0,31**	0,40**	0,73**	0,50**	0,50**	0,53**	-0,55**	-0,61**	0,83**	--		
11. Αγχώδης ανατροφή: Πατέρας	0,26**	0,19*	0,37**	0,30**	0,69**	0,53**	-0,05	-0,09	0,35**	0,30**	--	
12. Αγχώδης ανατροφή: Μητέρα	0,18*	0,20**	0,39**	0,25**	0,55**	0,66**	-0,14	0,02	0,33**	0,35**	0,77**	--

Σημείωση * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$

Στατιστική πρόβλεψη άγχους κατάστασης και προδιάθεσης

Διενεργήθηκαν δύο αναλύσεις πολλαπλής παλινδρόμησης για την στατιστική πρόβλεψη του άγχους κατάστασης και προδιάθεσης από δημογραφικούς και ψυχολογικούς δείκτες. Ειδικότερα κατά το πρώτο βήμα εισήχθησαν στο μοντέλο οι δημογραφικές μεταβλητές φύλο, ηλικία και επίπεδο εκπαίδευσης γονέων. Κατά το δεύτερο βήμα εισήχθησαν στο μοντέλο οι δείκτες της αυτονομίας και οι δείκτες γονικής ανατροφής. Όπως προέκυψε από τα αποτελέσματα κατά το τέταρτο βήμα το άγχος κατάστασης κατάφεραν να προβλέψουν το φύλο ($\beta = 0,18$, $t = 2,81$, $p = 0,01$, $\Delta R^2 = 0,03$) (με τα κορίτσια να εμφανίζουν συστηματικά υψηλότερα επίπεδα), η συναισθηματική ζεστασιά της μητέρας ($\beta = -0,22$, $t = -2,35$, $p = 0,02$, $\Delta R^2 = 0,18$), η υπερπροστασία του πατέρα ($\beta = 0,24$, $t = 3,56$, $p = 0,001$, $\Delta R^2 = 0,05$) και η συναισθηματική ζεστασιά του πατέρα ($\beta = -0,21$, $t = -2,31$, $p = 0,02$, $\Delta R^2 = 0,02$). Αναφορικά με το άγχος προδιάθεσης, την εξαρτημένη μεταβλητή κατάφεραν να προβλέψουν το φύλο ($\beta = 0,26$, $t = 4,35$, $p = 0,001$, $\Delta R^2 = 0,07$) (με τα κορίτσια να εμφανίζουν συστηματικά υψηλότερα επίπεδα), η συναισθηματική ζεστασιά ($\beta = -0,44$, $t = -7,12$, $p = 0,001$, $\Delta R^2 = 0,24$) και η υπερπροστασία του πατέρα ($\beta = 0,26$, $t = 4,17$, $p = 0,001$, $\Delta R^2 = 0,06$). Συνεπώς, αναμένονται συστηματικά υψηλά επίπεδα άγχους κατάστασης για κορίτσια που έχουν πατέρες με υψηλούς δείκτες υπερπροστασίας και χαμηλούς δείκτες συναισθηματικής ζεστασίας και από τους δύο γονείς. Αντίστοιχα για το άγχος προδιάθεσης αναμένονται υψηλότερα επίπεδα για τα κορίτσια που έχουν πατέρες με υψηλή βαθμολογία στην υπερπροστασία και χαμηλούς δείκτες συναισθηματικής ζεστασίας.

Πίνακας 7.

Αναλύσεις πολλαπλής παλινδρόμησης (μέθοδος stepwise) για την στατιστική πρόβλεψη του άγχους (κατάστασης και προδιάθεσης) από δημογραφικές και γονικές μεταβλητές

	Άγχος Κατάστασης		Άγχος Προδιάθεσης	
	Βήμα		βήμα	
	(ΔR^2)	β	(ΔR^2)	β
Φύλο	1(0,03)	0,18**	1(0,07)	0,26***
Ηλικία	--	--	--	--
Επίπεδο εκπαίδευσης πατέρα	--	--	--	--
Επίπεδο εκπαίδευσης μητέρας	--	--	--	--
Αυτονομία: Μητέρα	--	--	--	--
Αυτονομία: Πατέρας	--	--	--	--
Υπερπροστασία: Πατέρας	3(0,05)	0,24***	3(0,06)	0,26***
Υπερπροστασία: Μητέρα				
Συναισθηματική ζεστασιά: Πατέρας	4(0,02)	-0,21*	2(0,24)	-0,44***
Συναισθηματική ζεστασιά: Μητέρα	2(0,18)	-0,22*	--	--
Απόρριψη: Πατέρας	--	--	--	--
Απόρριψη: Μητέρα	--	--	--	--
Αγχώδης ανατροφή: Πατέρας	--	--	--	--
Αγχώδης ανατροφή: Μητέρα	--	--	--	--
	$R^2 = 0,29$		$R^2 = 0,37$	

Σημείωση * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$.

Στατιστική πρόβλεψη αυτονομίας σύμφωνα με τις διαστάσεις γονικής λειτουργίας

Διενεργήθηκαν δύο αναλύσεις πολλαπλής παλινδρόμησης για την στατιστική πρόβλεψη της αυτονομίας από τους δείκτες απεικόνισης των διαστάσεων γονικής ανατροφής ξεχωριστά για τον κάθε γονέα. Ο δείκτης αυτονομίας όπως επισημάνθηκε και στην περιγραφή του μέσου μέτρησης όσο χαμηλότερος είναι, τόσο περισσότερη αυτονομία δείχνει. Συνεπώς, η έλλειψη αυτονομίας από τον πατέρα (εξάρτηση) προβλέφθηκε κατά το τρίτο βήμα από την Απόρριψη ($\beta = 0,36, t = 3,84, p = 0,001, \Delta R^2 = 0,36$), την Υπερπροστασία ($\beta = 0,26, t = 3,66, p = 0,001, \Delta R^2 = 0,03$) και την Συναισθηματική ζεστασιά ($\beta = -0,23, t = -2,68, p = 0,008, \Delta R^2 = 0,02$). Αντίστοιχα η έλλειψη αυτονομίας από την μητέρα προβλέφθηκε από την Απόρριψη ($\beta = 0,46, t = 6,05, p = 0,001, \Delta R^2 = 0,53$), την Υπερπροστασία ($\beta = 0,28, t = 4,67, p = 0,001, \Delta R^2 = 0,04$) και την Συναισθηματική ζεστασιά ($\beta = -0,19, t = -2,95, p = 0,004, \Delta R^2 = 0,02$). Όπως διευκρινίστηκε και στη μέθοδο στην περιγραφή του δείκτη αυτονομίας, ο δείκτης όσο μεγαλύτερος είναι τόσο λιγότερη αυτονομία παρέχεται από τον γονέα. Συνεπώς, οι μαθητές εμφανίζουν υψηλότερη αυτονομία όταν οι γονείς τους (πατέρας και μητέρα) εμφανίζουν υψηλά επίπεδα συναισθηματικής ζεστασιάς και χαμηλά επίπεδα απόρριψης και υπερπροστασίας.

Πίνακας 8.

Αναλύσεις πολλαπλής παλινδρόμησης (μέθοδος stepwise) για την στατιστική πρόβλεψη της αυτονομίας από τις διαστάσεις γονικής ανατροφής ξεχωριστά για τον κάθε γονέα.

	Αυτονομία πατέρα		Αυτονομία μητέρα	
	βήμα		βήμα	
	(ΔR^2)	β	(ΔR^2)	B
Υπερπροστασία	2(0,03)	0,26	2(0,04)	0,28
Συναισθηματική				
ζεστασιά	3(0,02)	-0,21	3(0,02)	-0,19
Απόρριψη	1(0,36)	0,42	1(0,53)	0,46
Αγχώδης				
ανατροφή	--	--	--	--
	$R^2 = 0,47$		$R^2 = 0,59$	

Διαφορές ως προς την ηλικία

Διενεργήθηκε έλεγχος της επίδρασης της ηλικίας των συμμετεχόντων αναφορικά με τις δύο διαστάσεις του άγχους, την εκχωρούμενη αυτονομία από τους δύο γονείς και την γονική ανατροφή. Προέκυψαν συστηματικές διαφορές μόνο ως προς τη διάσταση της αγχώδους ανατροφής από τον πατέρα με τους συμμετέχοντες στην ηλικία των 16 ετών ($M = 2,40$, $T.A. = 0,52$) να εμφανίζουν συστηματικά χαμηλότερα επίπεδα σε σύγκριση με την ομάδα των παιδιών 17 ετών ($M = 2,62$, $T.A. = 0,59$) $t(174) = 2,53$, $p = 0,012$ (βλ. Πίνακα 3.10).

Πίνακας 9.

Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις στους δείκτες αναφορικά με την ηλικία των μαθητών.

	16 ετών		17 ετών		df	t
	M	T.A.	M	T.A.		
Άγχος Κατάστασης	2,22	0,48	2,34	0,48	175	-1,65
Άγχος προδιάθεσης	2,29	0,56	2,36	0,43	166,46	-0,96
Αυτονομία: Μητέρα	1,72	0,53	1,86	0,73	108,32	-1,36
Αυτονομία: Πατέρας	1,64	0,52	1,82	0,75	104,90	-1,75
Υπερπροστασία: Πατέρας	1,98	0,45	2,05	0,58	174	-0,89
Υπερπροστασία: Μητέρα	2,20	0,49	2,26	0,65	112,84	-0,65
Συναισθηματική ζεστασιά: Πατέρας	3,01	0,56	2,99	0,64	174	0,23
Συναισθηματική ζεστασιά: Μητέρα	3,14	0,51	3,03	0,69	110,56	1,1
Απόρριψη: Πατέρας	1,58	0,56	1,57	0,62	174	0,11
Απόρριψη: Μητέρα	1,64	0,54	1,69	0,68	116,63	-0,54
Αγχώδης ανατροφή: Πατέρας	2,40	0,52	2,62	0,59	174	-2,53*
Αγχώδης ανατροφή: Μητέρα	2,61	0,52	2,74	0,62	174	-1,48

Σημείωση * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$.

ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Σκοπός της παρούσας έρευνας ήταν να αποσαφηνιστούν οι πρακτικές διαπαιδαγώγησης που υιοθετούν οι γονείς κατά την περίοδο της εφηβείας και η σύνδεση τους με την εκδήλωση συμπτωμάτων του άγχους κατάστασης και προδιάθεσης. Συμπληρωματικά, θεωρώντας την παροχή αυτονομίας ως ένα σημαντικό αναπτυξιακό σταθμό για τη ζωή των εφήβων (Steinberg, 2001), μελετήθηκε κατά πόσο σχετίζεται με τις πρακτικές ανατροφής που αναφέρονται, κάποιες από τις οποίες, εν συνεχεία, συνδέονται με την εκδήλωση των δύο διαστάσεων του άγχους.

Σύμφωνα με την ανασκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας, η γονική συναισθηματική ζεστασιά, της οποίας κύρια χαρακτηριστικά είναι η υποστήριξη, η επίβλεψη, η καθοδήγηση και η φροντίδα, αντιπροσωπεύει ένα διαλλακτικό τύπο γονέα, ο οποίος συνδέεται με θετικά αποτελέσματα στην ψυχοκοινωνική προσαρμογή των εφήβων (Deslandes & Bertrand, 2005. Minke & Anderson, 2005. Sheldon & Epstein, 2005). Τα ερευνητικά ευρήματα που αφορούν τις επιδράσεις της συναισθηματικής ζεστασιάς μέσα στην οικογένεια, φαίνεται πως συμφωνούν στο σημείο ότι αυτή η διάσταση της γονικής λειτουργίας επιφέρει τα καλύτερα αποτελέσματα για την κοινωνική και συναισθηματική επάρκεια του ατόμου (Laurin, Joussemet, Tremblay, & Boivin, 2015). Συνεπώς, υποστηρίζεται πως οι υποστηρικτικοί γονείς αποτελούν έναν παράγοντα προστατευτικότητας στην εκδήλωση συμπτωμάτων άγχους (Muris et al., 2003). Παρόμοια αποτελέσματα προκύπτουν και στην παρούσα έρευνα, καθώς η συναισθηματική ζεστασιά ως διάσταση της γονικής λειτουργίας, σχετίζεται αρνητικά τόσο με το άγχος κατάστασης, όσο και με το άγχος προδιάθεσης. Αντίθετα, η υπερπροστασία, η αγχώδης ανατροφή και η απόρριψη συνδέονται θετικά με την εκδήλωση του άγχους. Επιπρόσθετα, στην παρούσα μελέτη φαίνεται η ενεργός συμμετοχή της μητέρας στον τρόπο διαπαιδαγώγησης των εφήβων, καθώς επίσης και

ο σημαντικός ρόλος του πατέρα κατά την περίοδο της εφηβείας για την εκδήλωση των συμπτωμάτων άγχους. Ως προς τις διαφυλικές διαφορές για το άγχος, φαίνεται πως τα κορίτσια εκδηλώνουν μεγαλύτερο άγχος συγκριτικά με τα αγόρια. Το εύρημα αυτό υποστηρίζεται από τη σχετική βιβλιογραφία και ίσως οφείλεται στο γεγονός πως τα κορίτσια επηρεάζονται περισσότερο από τις γονικές πρακτικές διαπαιδαγώγησης, με αποτέλεσμα να εσωτερικεύουν τα συναισθήματά τους (Crouter, Head, McHale, & Tucker, 2004). Ωστόσο, δεν παρατηρήθηκε η επίδραση του φύλου για την παροχή αυτονομίας από τους γονείς. Επιπρόσθετα, αναφορικά με το επίπεδο εκπαίδευσης του πατέρα και της μητέρας δεν προέκυψαν συστηματικές διαφορές για κανέναν από τους δείκτες του άγχους, της αυτονομίας και των διαστάσεων γονικής λειτουργίας. Ως προς την επίδραση της ηλικίας των συμμετεχόντων, προέκυψαν μόνο συστηματικές διαφορές για τη διάσταση της αγχώδους ανατροφής από τον πατέρα για τους συμμετέχοντες ηλικίας 16 ετών και μία μικρή, αλλά όχι στατιστικά σημαντική, αύξηση της υπερπροστασίας και των δύο γονέων για τους συμμετέχοντες ηλικίας 17 ετών. Τέλος, σχετικά με την πρόβλεψη της εκχωρούμενης αυτονομίας από τις διαστάσεις της γονικής λειτουργίας, φαίνεται πως η απόρριψη και η υπερπροστασία αποτελούν πρακτικές διαπαιδαγώγησης που δεν ενθαρρύνουν την αυτονομία των εφήβων, σε αντίθεση με τη συναισθηματική ζεστασιά, η οποία συνδέεται θετικά με την παροχή αυτονομίας και από τους δύο γονείς. Στη συνέχεια, παρατίθενται αναλυτικά τα ευρήματα της παρούσας μελέτης.

Τα αποτελέσματα της έρευνας φανερώνουν μεγαλύτερα ποσοστά του προδιαθεσιακού άγχους στους εφήβους σε σχέση με το περιστασιακό άγχος. Αυτό ίσως οφείλεται στο γεγονός πως στην εφηβεία τα παιδιά καλούνται να αντιμετωπίσουν πολλές προκλήσεις και αλλαγές (Coccia et al., 2012. Feldman, 2011), με αποτέλεσμα να απεικονίζεται πιο έντονα μία γενική τάση ευαισθησίας στο άγχος. Αντίθετα, το

περιστασιακό άγχος αφορά την παρούσα συναισθηματική κατάσταση των συμμετεχόντων κατά τη διάρκεια συμπλήρωσης του ερωτηματολογίου και ίσως αυτή η στιγμή για τους εφήβους να μην αποτέλεσε σημαντικό ερέθισμα ανησυχίας για εκείνους.

Στην παρούσα έρευνα όλες οι διαστάσεις της γονικής λειτουργίας – απόρριψη-υπερπροστασία - αγχώδης ανατροφή, πέραν της συναισθηματικής ζεστασιάς, συνδέονται τόσο με το περιστασιακό όσο και με το προδιαθεσιακό άγχος.

Σύμφωνα με τη σχετική βιβλιογραφία η απόρριψη συνδέεται με αυξημένα επίπεδα άγχους (McLeod et al., 2007. McGinn et al., 2005. Naz & Kausar, 2014). Ένας απορριπτικός γονέας, είναι πιθανόν να δημιουργήσει χαμηλή αίσθηση αυτοαξίας στη ζωή του παιδιού, ενώ παράλληλα δεν του προσφέρει συναισθηματική υποστήριξη (Garber & Flynn, 2001).

Επιπλέον, άλλα ερευνητικά ευρήματα συσχετίζουν τη διάσταση της υπερπροστασίας με υψηλά επίπεδα άγχους (Borelli et al., 2015. Chorpita et al., 1998. McLeod et al., 2007). Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τη σχετική βιβλιογραφία, οι έφηβοι με υπερπροστατευτικούς γονείς δεν μπορούν να δοκιμαστούν σε συμπεριφορές, που θα τους επέτρεπαν να διερευνήσουν τον κόσμο, καθώς δεν είναι αποδεκτές από τους γονείς τους (Rapee, 2002). Επιπλέον, οι γνωστικές εκτιμήσεις που κάνουν οι έφηβοι για τις καταστάσεις είναι συνήθως επηρεασμένες από τις αντιλήψεις των γονέων τους, γεγονός που μπορεί να μειώσει την αυτοαποτελεσματικότητά τους (Becker et al., 2010. Bögels & Brechman-Toussaint, 2006. Hudson et al., 2008. McLeod et al., 2007). Παράλληλα, η «καταστροφολογία» των γεγονότων εκ μέρους των γονέων, ενδεικτικό χαρακτηριστικό για έναν υπερπροστατευτικό γονέα, μπορεί να συμβάλλει στην ανάπτυξη και διατήρηση του άγχους των εφήβων, καθώς μαθαίνουν να ερμηνεύουν τις καταστάσεις με έναν δυσλειτουργικό τρόπο, ο οποίος επιδεινώνει την ανησυχία τους

και τους εμποδίζει να βρουν λύση στο εκάστοτε πρόβλημα (Fisak & Grills-Taquechel, 2007. Moore, Guzman, Hair, Lippman, & Garrett, 2004).

Επιπλέον, τα αποτελέσματα της έρευνας απεικονίζουν συσχέτιση του περιστασιακού και προδιαθεσιακού άγχους με την διάσταση της αγχώδους ανατροφής. Το άγχος μπορεί να μεταδοθεί ανάμεσα στα μέλη της οικογένειας με πολλούς τρόπους. Η αγχώδης ανατροφή περιλαμβάνει όλες τις συμπεριφορές που υιοθετούν οι γονείς και είναι ικανές να μεταδώσουν ή προκαλέσουν αισθήματα ανησυχίας στους εφήβους (Muris et al., 2003). Στο ερωτηματολόγιο των γονικών πρακτικών ανατροφής οι έφηβοι που εκδήλωσαν αυξημένα ποσοστά και στις δύο διαστάσεις του άγχους, έδωσαν θετικές απαντήσεις στα ερωτήματα που υποδηλώνουν την αγχώδη ανατροφή εκ μέρους των γονέων. Το εύρημα αυτό είναι συνεπές με την ανασκόπηση της βιβλιογραφίας, στην οποία υποστηρίζεται πως όταν οι γονείς μοιράζονται αγχογόνες εμπειρίες με τα παιδιά τους, είναι πιθανόν να μεταδώσουν το άγχος στη ζωή τους (Muris et al., 2003. Fisak & Grills-Taquechel, 2007). Αν και η απόρριψη, η υπερπροστασία και η αγχώδης ανατροφή συνδέονται θετικά και με τις δύο κατηγορίες του άγχους, αξίζει να σημειωθεί πως στην παρούσα μελέτη η συσχέτιση του προδιαθεσιακού άγχους με τις προαναφερθείσες πρακτικές ανατροφής είναι μεγαλύτερη από εκείνη του περιστασιακού άγχους.

Αντίθετα, η συναισθηματική ζεστασιά των γονέων συνδέεται αρνητικά με το άγχος προδιάθεσης και κατάστασης. Ως προς την συναισθηματική ζεστασιά υπάρχει κοινή συμφωνία μεταξύ των ερευνητών πως πρόκειται για μία πρακτική που δίνει έμφαση στην φροντίδα, στη δημιουργία ενός κλίματος κατανόησης και στοργής μεταξύ των γονέων και εφήβων (Castro et al., 1993. Muris et al., 2003). Τα ευρήματα της έρευνας επιβεβαιώνουν τη σημασία της συναισθηματικής ζεστασιάς ως έναν προστατευτικό παράγοντα για τη ψυχική τους υγεία των εφήβων (Laible et al., 2004).

Συνεπώς, οι εμπειρίες ανάμεσα στα παιδιά και τα άτομα που τα φροντίζουν φαίνεται να έχουν κυρίαρχο ρόλο για τα αισθήματα άγχους που εμφανίζουν (Eley et al., 2003). Ιδιαίτερα, η υποστήριξη και η φροντίδα από τους γονείς συνεχίζουν να κατέχουν έναν σημαντικό ρόλο για την υγιή κοινωνικοσυναισθηματική ανάπτυξη στην εφηβεία, παρότι η επιρροή από τους συνομηλίκους αυξάνεται όλο και περισσότερο (Laible, Carlo, & Raffaelli, 2000).

Παράλληλα, στην παρούσα έρευνα μελετήθηκε κατά πόσο παρατηρούνται διαφυλικές διαφορές ως προς την εκδήλωση του προδιαθεσιακού και περιστασιακού άγχους. Ως τώρα, η σχετική βιβλιογραφία έχει κάνει εμφανή την ύπαρξη διαφυλικών διαφορών στην εφηβεία, με τα κορίτσια να σημειώνουν υψηλότερα επίπεδα άγχους κατά τη διάρκεια αυτής της αναπτυξιακής περιόδου (Bosco et al., 2003. Seiffge-Krenke, 2011. Washburn-Ormachea et al., 2004. Weiss & Last, 2001). Στην παρούσα μελέτη διαπιστώθηκαν στατιστικά σημαντικές διαφορές ως προς την επίδραση του φύλου στο άγχος προδιάθεσης και στο άγχος κατάστασης. Συγκεκριμένα, τα κορίτσια εμφάνισαν υψηλά επίπεδα και στις δύο διαστάσεις του άγχους, συγκριτικά με τα αγόρια, επιβεβαιώνοντας τα παλαιότερα ερευνητικά ευρήματα. Η διαπίστωση ότι τα κορίτσια είναι πιο ευάλωτα στην εκδήλωση συμπτωμάτων άγχους, ίσως οφείλεται σε ορμονικές αλλαγές της ήβης (Feldman, 2011) αλλά και στο γεγονός ότι τα κορίτσια επηρεάζονται περισσότερο από τις αντιλήψεις των γονέων τους και το οικογενειακό κλίμα, δίνουν έμφαση στη συνοχή και στη συναισθηματική φροντίδα που εισπράττουν από τους γονείς (Berenson et al., 2015. Rudolf & Conley, 2005), και είναι κοινωνικοποιημένες από την οικογένεια τους να είναι πιο συνεργάσιμες και υπάκουες, με αποτέλεσμα να υφίστανται τον γονικό έλεγχο σε μεγαλύτερο βαθμό συγκριτικά με τα αγόρια (Steinberg, 2001. Washburn- Ormachea et al., 2004). Γενικά, φαίνεται πως τα κορίτσια επηρεάζονται και από τους δύο γονείς και εκδηλώνουν περισσότερες

συμπεριφορές εσωτερίκευσης, όπως είναι το άγχος, συγκριτικά με τα αγόρια στην εφηβεία που εκδηλώνουν συνήθως συμπεριφορές εξωτερίκευσης (Bosco et al., 2003).

Στην παρούσα μελέτη δεν βρέθηκαν στατιστικά σημαντικές διαφορές ως προς την επίδραση του φύλου στην παροχή αυτονομίας που εκχωρείται από τους δύο γονείς. Στη σχετική βιβλιογραφία, τα ευρήματα είναι αντιφατικά για την εκχωρούμενη αυτονομία στους εφήβους. Πολλές έρευνες υποστηρίζουν πως στα κορίτσια δίνεται λιγότερη αυτονομία συγκριτικά με τα αγόρια, λόγω της ύπαρξης των στερεότυπων σχετικά με το φύλο (Bidjerano & Newman, 2010. Lanza et al., 2013. Leaper & Friedman, 2007). Αντίθετα, σε άλλες έρευνες παρατηρήθηκαν μικρές διαφορές ως προς την παροχή αυτονομίας ή διαφορές μόνο σε επιμέρους θέματα αυτονομίας (Bulcroft, et al., 1996. Daddis, 2011). Παρόλο αυτά, το γεγονός πως σε αυτήν την έρευνα δεν παρατηρήθηκαν διαφορές ίσως οφείλεται στο γεγονός ότι τα κορίτσια κατέχουν κοινωνικές δεξιότητες, επικοινωνούν προβάλλοντας επιχειρήματα στους γονείς τους και αυτό πιθανόν να συμβάλλει στην διεκδίκηση της αυτονομίας τους και της ίσης αντιμετώπισης από τους γονείς τους (Youniss & Smolar, 1985). Επιπλέον, στη σχετική βιβλιογραφία υποστηρίζεται πως τα κορίτσια συμμετέχουν ενεργά στη λήψη αποφάσεων, συγκριτικά με τα αγόρια (Brown & Mann, 1990. Fuligni & Eccles, 1993. Holmbeck & O'Donnell, 1991. Jacobs, Bennett, & Flanagan, 1993), γεγονός που τους επιτρέπει τη διεκδίκηση της ανεξαρτησίας τους. Η αυτονόμηση αποτελεί ένα μέρος της κοινωνικής ανάπτυξης του εφήβου, καθώς προϋποθέτει την κατάλληλη κοινωνική επάρκεια για την διαπροσωπική αλληλεπίδραση και για την κατάκτηση της προσωπικής ανεξαρτησίας (Χατζηχρήστου, Πολυχρόνη, Μπεζεβέγκης, & Μυλωνάς, 2008). Συνεπώς, λόγω της ικανότητας να επιλύουν κοινωνικά προβλήματα και να χρησιμοποιούν καλύτερα τη γλώσσα, τα κορίτσια είναι σε θέση να διεκδικούν την αυτονομία, καθώς με τις κοινωνικές δεξιότητες που κατέχουν ασκούν επιρροή στους

γονείς τους (Pinquart & Silbereisen, 2002). Τέλος, το γεγονός ότι στην παρούσα έρευνα δεν βρέθηκαν στατιστικά σημαντικές διαφορές ως προς το φύλο των εφήβων για την αυτονομία, ίσως οφείλεται και στα ιδιαίτερα δημογραφικά χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων στις προηγούμενες έρευνες.

Επιπρόσθετα, δεν παρατηρήθηκαν σημαντικές διαφορές για την επίδραση του φύλου στις γονικές πρακτικές ανατροφής και αυτό ίσως φανερώνει πως οι γονείς των εφήβων προσπαθούν να διατηρούν μία κοινή στάση διαπαιδαγώγησης ως προς τα δύο φύλα, η οποία χαρακτηρίζεται από αμοιβαία υποστήριξη και συνεργασία μεταξύ των δύο γονέων (Teubert & Pinquart, 2010).

Ένα άλλο εύρημα που προκύπτει από την παρούσα μελέτη είναι πως οι έφηβοι αντιλαμβάνονται τη μητέρα τους ως περισσότερο προστατευτική συγκριτικά με τον πατέρα. Αξίζει να σημειωθεί, πως σε όλες τις διαστάσεις γονικής λειτουργίας, η μητέρα φαίνεται ότι κατέχει τα υψηλότερα ποσοστά. Αυτό το γεγονός ίσως απεικονίζει την σημερινή κοινωνία κατά την οποία οι μητέρες περνούν περισσότερο χρόνο μαζί με τα παιδιά και είναι επιφορτισμένες με την ευθύνη της ανατροφής τους και την διευθέτηση της εφηβικής συμπεριφοράς (Steinberg, 1987). Έτσι, οι μητέρες λόγω της ευθύνης που φέρουν για την ανατροφή των παιδιών τους και των πολλαπλών ρόλων που καλούνται να ισορροπήσουν, υιοθετούν περισσότερο προστατευτικές μορφές συμπεριφοράς για να προστατεύσουν τα παιδιά τους από τους πιθανούς κινδύνους. Στη σχετική βιβλιογραφία, επικρατεί η άποψη πως οι μητέρες είναι πιο υποστηρικτικές και δεμένες με τους εφήβους συγκριτικά με τους πατέρες (Collins & Russell, 1991), με αποτέλεσμα να είναι πιο ευαίσθητες στις πολυάριθμες αλλαγές που συμβαίνουν στις σχέσεις που διαμορφώνουν (Holmbeck et al., 1995). Τέλος, η υπερπροστασία από την πλευρά των μητέρων ίσως εξηγεί και τις συχνές συγκρούσεις που παρατηρούνται

ανάμεσα σε εκείνες και στα έφηβα παιδιά τους (Besevegkis & Giannitsas, 1996. Fuligni, 1998. Θεοχαράκη, 2000. Jackson et al., 1996).

Επιπλέον, οι έφηβοι αναφέρουν τις μητέρες ως περισσότερο υποστηρικτικές συγκριτικά με τον πατέρα, στοιχείο που φανερώνεται στη διάσταση της συναισθηματικής ζεστασιάς. Το εύρημα αυτό είναι συνεπές με προηγούμενα ευρήματα παλαιότερων ερευνών που υποστηρίζουν πως οι έφηβοι και ιδίως τα κορίτσια θεωρούν περισσότερο τις μητέρες ως συναισθηματικές, τρυφερές και στοργικές συγκριτικά με τον πατέρα τους (Jackson, Bijstra, Oostra, & Bosma, 1998. Larson & Richards, 1994. Μπεζεβέγκης & Γεωργουλέας, 2004. Youniss & Smolar, 1985).

Αναφορικά με το επίπεδο εκπαίδευσης της μητέρας και του πατέρα δεν προέκυψαν συστηματικές διαφορές για τους δείκτες του άγχους, της αυτονομίας και των διαστάσεων γονικής λειτουργίας. Αυτό ίσως οφείλεται στη συμπτωματική λήψη του δείγματος και στο γεγονός ότι σε άλλες έρευνες πιθανά υπάρχουν διαφορές ως προς τα δημογραφικά χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων.

Όσον αφορά την πρόβλεψη του άγχους κατάστασης και προδιάθεσης, φαίνεται πως το φύλο επιδρά και στις δύο κατηγορίες του άγχους. Όπως προαναφέρθηκε τα κορίτσια σημειώνουν υψηλότερα επίπεδα άγχους συγκριτικά με τα αγόρια. Συγκεκριμένα, το άγχος κατάστασης των εφήβων προβλέπεται από την υπερπροστασία του πατέρα. Παράλληλα, η υπερπροστασία του πατέρα έχει ισχυρότερη προβλεπτική ισχύ για το άγχος προδιάθεσης των εφήβων, ιδιαίτερα για τα κορίτσια, χωρίς ωστόσο αυτό να σημαίνει πως η επίδραση του πατέρα στα αγόρια είναι αμελητέα. Γενικά, η υπερπροστασία εκ μέρους των γονέων μειώνει την αίσθηση της αυτοαποτελεσματικότητας του ατόμου για να αντιμετωπίσει τον κόσμο (Becker et al., 2010. Bögels & Brechman-Toussaint, 2006. Hudson et al., 2008. McLeod et al., 2007). Ωστόσο, ενδιαφέρον παρουσιάζει πως η υπερπροστασία του πατέρα προβλέπει το

άγχος κατάστασης και προδιάθεσης των εφήβων, με μεγαλύτερη επιρροή στη ζωή των κοριτσιών. Για την ερμηνεία αυτών των ευρημάτων παρατίθενται τα λόγια του Jean Lacan ο οποίος αναφέρεται στον ρόλο του πατέρα στην εφηβεία και στην επίδραση που μπορεί να έχει η υιοθέτηση υπερπροστατευτικών μορφών συμπεριφοράς από τον πατέρα: *«Η έξοδος του υποκειμένου στον κόσμο, χρόνος τον οποίο ονομάζω σήμερα «εφηβεία», είναι η στιγμή που καθένας μπορεί να απαλλαγεί από τον πατέρα σε έναν κόσμο χωρίς θρησκεία, τον δικό μας για την ώρα, και αυτό είναι ένα είδος ευκαιρίας που πρέπει κανείς να αδράξει. Ή, αλλιώς, το υποκείμενο μπορεί επίσης να παραμείνει υποταγμένο στον πατέρα και με αυτήν την έννοια θα είναι νευρωτικός, με άλλα λόγια θα επιλέξει την κοινή λύση»* (Κανελλοπούλου, 2012). Στα παραπάνω λόγια διαφαίνεται ο καθοριστικός ρόλος που μπορεί να έχει η παρουσία του πατέρα στη ζωή του εφήβου (Connell & Goodman, 2002). Γενικά, η σχέση με τον πατέρα και για τα δύο φύλα χαρακτηρίζεται από απόσταση και σεβασμό και η πατρική φιγούρα θεωρείται ως μία μορφή εξουσίας (Jackson et al., 1996). Οι πατέρες, πιο φειδωλοί στην εκδήλωση συμπεριφορών αποδοχής και υποστήριξης, ασκούν έντονη επίδραση στη διαμόρφωση της συμπεριφοράς των παιδιών τους (Decovic & Meeus, 1997). Έτσι, η υπερπροστασία από την πλευρά του πατέρα μπορεί να βιώνεται με περισσότερα συμπτώματα άγχους την περίοδο της εφηβείας. Στα πλαίσια αυτού του συλλογισμού, η υπερπροστασία και η έλλειψη συναισθηματικής ζεστασιάς από την πατρική φιγούρα μπορεί να προκαλέσει την εκδήλωση του άγχους προδιάθεσης στη ζωή των κοριτσιών, πιθανά γιατί τα κορίτσια είναι πιο ευαίσθητα στις επιδράσεις της κοινωνικοποίησης (Bean & Northrup, 2009), βιώνουν συχνά τη σχέση που αναπτύσσουν με τον πατέρα τους ως απόμακρη (Fuligni, 1998. Kawaguchi, Welsh, Powers, & Rostosky, 1998. Youniss & Smolar, 1985). Επιπλέον, υπάρχουν ενδείξεις πως τα κορίτσια αγχώνονται περισσότερο από τα αγόρια ως αντίδραση στην υπερπροστασία, καθώς βασίζονται στις απόψεις των γονέων τους και στις σχέσεις εγγύτητας που διαμορφώνουν μαζί τους

(Berenson et al., 2005). Συνεπώς, η έλλειψη συναισθηματικής υποστήριξης και ενεργής παρουσίας του πατέρα για τα κορίτσια μπορεί να οδηγεί σε μία γενικότερη ευαισθησία στο άγχος. Το εύρημα αυτό είναι συνεπές με προηγούμενες μελέτες που υποστηρίζουν πως τα παιδιά που χαρακτηρίζονται από υψηλά επίπεδα άγχους στην εφηβεία, έχουν πατέρες που είναι ιδιαίτερα ελεγκτικοί και λιγότερο υποστηρικτικοί στις ανάγκες τους (Bögels & Phares, 2008). Τέλος, η έλλειψη συναισθηματικής ζεστασιάς από τον πατέρα ερμηνεύεται πιθανά από το γεγονός πως οι πατέρες περνούν λιγότερο χρόνο με τα παιδιά τους και ίσως είναι λιγότεροι ενήμεροι για τις καθημερινές δραστηριότητές τους (Larson & Richards, 1994. Laursen, Wilder, Noack, & Williams, 2000).

Όσον αφορά στην πρόβλεψη αυτονομίας από τις διαστάσεις της γονικής λειτουργίας, προέκυψε πως οι δύο γονείς που εμφανίζουν υψηλά επίπεδα συναισθηματικής ζεστασιάς και χαμηλά επίπεδα απόρριψης και υπερπροστασίας, τείνουν να παρέχουν περισσότερη αυτονομία στα παιδιά τους. Στη σχετική βιβλιογραφία, υποστηρίζεται πως οι γονείς που είναι υπερπροστατευτικοί, ασκώντας σε υπέρμετρο βαθμό έλεγχο στη ζωή των παιδιών τους, μεταδίδουν το μήνυμα πως δεν εμπιστεύονται τις ικανότητες τους να επιλύουν αυτόνομα τα προβλήματα που καλούνται να αντιμετωπίσουν (Bögels & Brechman-Toussaint, 2006). Συνεπώς, η υπερπροστασία, συνοδεύεται από αποθάρρυνση για την ανάπτυξη αυτονομίας και μπορεί να επιφέρει άγχος στη ζωή ενός παιδιού (Barlow, 2004. Borelli, et al., 2015. Chorpita et al., 1996. Chorpita et al., 1998. Dadds, 2002. Vasey & Dadds, 2001). Επιπλέον, οι απορριπτικοί γονείς, που είτε αδιαφορούν για τις ανάγκες των παιδιών τους, είτε διατηρούν μία ψυχρή στάση επιβάλλοντας τους δικούς τους κανόνες, συνήθως δεν παρέχουν αυτονομία, καθώς τείνουν να αποθαρρύνουν τις επιλογές τους και να μην επιζητούν τη γνώμη τους στη λήψη αποφάσεων (Clark & Ladd, 2000). Υπό

αυτήν την έννοια, η απόρριψη μπορεί να είναι ένας προβλεπτικός παράγοντας για την έλλειψη αυτονομίας. Αντίθετα, η παροχή συναισθηματικής ζεστασιάς συνδέεται περισσότερο με τον διαλλακτικό τύπο γονέα και προβλέπει μεγαλύτερα επίπεδα εκχωρούμενης αυτονομίας (Aunola et al., 2000. Baumrind et al., 2010). Το εύρημα αυτό έγκειται στο γεγονός πως οι γονείς που είναι φυσικά και πνευματικά παρόντες στις ανάγκες των παιδιών τους, τείνουν να συζητούν μαζί τους και να ενθαρρύνουν την από κοινού λήψη αποφάσεων, παρέχοντάς του το δικαίωμα για ανεξαρτησία και αυτόνομη δράση.

Τέλος, διερευνήθηκε η επίδραση της ηλικίας των συμμετεχόντων αναφορικά με τις διαστάσεις του άγχους, την εκχωρούμενη αυτονομία και των δύο γονέων και τις γονικές πρακτικές ανατροφής. Γενικά, δεν παρατηρήθηκαν διαφορές μεταξύ των δύο ηλικιακών ομάδων, γεγονός που αποδίδεται και στην ανομοιογένεια των συμμετεχόντων, καθώς λόγω της εθελοντικής φύσης της έρευνας απάντησαν 109 μαθητές ηλικίας 16 ετών και 68 έφηβοι ηλικίας 17 ετών. Παρόλο αυτά, ενδιαφέρον παρουσιάζει πως προέκυψαν συστηματικές διαφορές ως προς τη διάσταση της αγχώδους ανατροφής από τον πατέρα με τους συμμετέχοντες στην ηλικία των 16 ετών να εμφανίζουν χαμηλότερα επίπεδα σε σύγκριση με την ομάδα των παιδιών 17 ετών, ενώ παρατηρείται αύξηση της υπερπροστασίας των γονέων για τους συμμετέχοντες της ηλικίας 17 ετών, η οποία όμως δεν κρίνεται ως στατιστικά σημαντική. Όσον αφορά, στους γονείς που τα παιδιά τους βρίσκονται στην ηλικία των 17 ετών, ίσως επιδεικνύουν περισσότερο υπερπροστατευτικές συμπεριφορές λόγω του ότι θα αντιμετωπίσουν ένα είδος αποχωρισμού, καθώς πολλοί έφηβοι μετά την αποφοίτηση τους σπουδάζουν μακριά από τους γονείς, γεγονός που μπορεί να προκαλέσει αυξανόμενο άγχος (Bernier, Larose, & Whipple, 2005). Για αυτόν τον λόγο, ίσως οι γονείς έχουν περισσότερο την ανάγκη να τους προστατεύσουν. Από την άλλη μεριά,

οι έφηβοι της ηλικίας των 16 ετών σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας αντιλαμβάνονται την αγχώδη ανατροφή από τον πατέρα τους σε μικρότερο βαθμό. Αυτό μπορεί να συμβαίνει λόγω της μη ενεργής εμπλοκής του πατέρα στη ζωή του εφήβου (Larson & Richards, 1994. Laursen et al., 2000), αλλά και στο γεγονός πως σε αυτό το ενδιαμέσο χρονικό στάδιο της μέσης εφηβείας, έχουν επιλυθεί πολλές συγκρούσεις σε σχέση με τα προηγούμενα χρόνια (Smentana et al., 2006).

Περιορισμοί της έρευνας

Σκοπός της έρευνας ήταν η εξέταση κάποιων παραγόντων σε αναπτυξιακό επίπεδο. Εξετάστηκαν οι δημογραφικοί παράγοντες φύλο γονέων και φύλο εφήβων, καθώς επίσης και το μορφωτικό επίπεδο των γονέων. Οι παραπάνω παράγοντες μελετήθηκαν σε σχέση με το άγχος προδιάθεσης και το άγχος κατάστασης των εφήβων, καθώς επίσης και ως προς τον παράγοντα της εκχωρούμενης αυτονομίας, ένα σημαντικό αναπτυξιακό σταθμό κατά την περίοδο της εφηβείας (Feldman, 2011). Ωστόσο, τόσο το άγχος, όσο και η αυτονομία προσεγγίστηκαν μόνο υπό το πρίσμα της αντίληψης των εφήβων. Οι αναφορές των εφήβων είναι πιθανόν να δίνουν μία εικόνα για το δικό τους «σκέπτεσθαι» ως προς τη γονική συμπεριφορά, αλλά το γεγονός αυτό δεν καθορίζει πλήρως την πραγματική συμπεριφορά της οικογένειας. Συνεπώς, η παροχή αυτονομίας και οι αντιλαμβανόμενες γονικές πρακτικές ανατροφής δεν εξετάζονται συμπληρωματικά μέσα από ερωτηματολόγια αυτοαναφοράς των γονέων. Στη σχετική βιβλιογραφία, παρατηρείται μεγάλη ασυμφωνία στις αναφορές των εφήβων και των γονέων, στον τρόπο που αντιλαμβάνονται και ερμηνεύουν τις γονικές πρακτικές ανατροφής, σύμφωνα με τις οποίες οι έφηβοι εκφράζουν μικρότερα ποσοστά θετικών τρόπων διαπαιδαγώγησης, σε σύγκριση με τις δηλώσεις των γονέων τους (Bögels & van Melick, 2004. Bögels et al., 2001. Caster, Inderbitzen, & Hope, 1999.

Hartos & Power, 2000). Γενικά, οι γονείς συνήθως πιστεύουν πως είναι πιο υποστηρικτικοί συγκριτικά με τις δηλώσεις των παιδιών τους (Gaylord, Kitzmann, & Coleman, 2003). Παράλληλα, πολλές έρευνες υποστηρίζουν πως η σχέση μεταξύ γονέων και εφήβων για τη μεταβίβαση του άγχους είναι αμφίδρομη, καθώς σε κάποιες έρευνες υποστηρίζεται πως η συμπεριφορά των γονέων, επηρεάζεται από τις συμπεριφορές που προκαλούν τα ίδια τα παιδιά (Kerr & Stattin, 2003).

Επιπλέον, στην αναπτυξιακή περίοδο της εφηβείας, οι έφηβοι λόγω της ιδιαίτερης αυξημένης γνωστικής ανάπτυξης, τείνουν να αμφισβητούν και να αντιδρούν υπερβολικά στις συμπεριφορές των γονέων τους (Shaffer & Kipp, 2013). Παρόλο αυτά, οι αντιλήψεις των εφήβων έχουν καίρια σημασία για την ποιότητα της σχέσης που διαμορφώνουν με τους γονείς τους (Silk, Morris, Kanaya, & Steinberg, 2003).

Όσο αναφορά τα μεθοδολογικά ζητήματα της έρευνας, όλες οι στατιστικές αναλύσεις γίνονται εκ των υστέρων, καθώς δεν υπάρχει εμπειρική τεκμηρίωση, η οποία θα μπορούσε να προέλθει από κάποιον πειραματικό σχεδιασμό. Συνεπώς, ακόμη και τα ευρήματα που χαρακτηρίζονται ως στατιστικά σημαντικά ή η προβλεπτική ισχύ που προέρχεται μέσα από τις αναλύσεις παλινδρόμησης, πρέπει να ληφθούν υπόψη με επιφύλαξη, καθώς οι σχέσεις που απεικονίζονται είναι κυρίως συναφειακές, στοιχείο που δεν επιτρέπει αιτιώδη εξαγωγή συμπερασμάτων.

Ένας βασικός περιορισμός αυτής της έρευνας αφορά στην επιλογή των συμμετεχόντων, η οποία δεν έγινε με τυχαία δειγματοληψία, συνεπώς τα εξαγόμενα συμπεράσματα δεν μπορούν να γενικευτούν με ασφάλεια στο γενικό πληθυσμό. Επιπλέον, το δείγμα της έρευνας δεν αναφέρεται σε κλινικό πληθυσμό, αποτυχαίνοντας μια ολιστική σύγκριση ως προς τις διαφορές που θα μπορούσαν να εμφανιστούν ανάμεσα σε έφηβους που έχουν μία αγχώδη διαταραχή και σε εκείνους που σημειώνουν κάποια αγχώδη προδιάθεση. Παράλληλα, το ηλικιακό εύρος των συμμετεχόντων ήταν

πολύ περιορισμένο (έφηβοι 16-17 ετών). Το γεγονός αυτό καθιστά προβληματική τη γενίκευση των συμπερασμάτων μας σε όλο το ηλικιακό φάσμα της εφηβείας. Άλλος περιορισμός της έρευνας είναι ο συγχρονικός της χαρακτήρας, ο οποίος δεν επιτρέπει να εντοπιστούν τυχόν διακυμάνσεις της γονικότητας σε βάθος χρόνου και της σύνδεσης της με τα επίπεδα του άγχους αλλά και της παρεχόμενης αυτονομίας.

Η εφηβεία είναι μία δύσκολη αναπτυξιακή περίοδος για τη ζωή του ατόμου, λόγω των πολλών αλλαγών που πραγματοποιούνται, με αποτέλεσμα να υπάρχουν πολλοί παράγοντες για τους οποίους τα άτομα θα μπορούσαν να εκδηλώσουν έντονα συναισθήματα άγχους. Μεταξύ αυτών, σημαντικό ρόλο έχουν οι γενετικοί παράγοντες και οι δεξιότητες αυτορρύθμισης συναισθήματος (Wenar & Kerig, 2000). Στα πλαίσια αυτού του συλλογισμού, είναι σημαντικό το ζήτημα να εξετάζεται υπό το ευρύτερο πρίσμα των μελών μίας οικογένειας. Είναι πιθανόν, τα παιδιά που παρουσιάζουν άγχος, να εισπράττουν τις γονικές πρακτικές ανατροφής ως περισσότερο ψυχρές ή απορριπτικές, εξαιτίας της υψηλής ευαισθησίας τους στην απόρριψη (Bögels & van Melick, 2004. Bögels et al., 2001).

Παρά τους περιορισμούς, η παρούσα μελέτη συμβάλλει στη βιβλιογραφία, μελετώντας ζητήματα τα οποία έχουν αποδειχθεί πως είναι ζωτικής σημασίας για τους εφήβους και τα οποία έχουν προεκτάσεις και στην ενήλικη ζωή. Η εφηβεία αποτελεί μία περίοδο στην οποία, αν και οι έφηβοι φαίνεται να επηρεάζονται έντονα από την διαπροσωπική αλληλεπίδραση με τους συνομηλίκους τους, οι γονείς παραμένουν σημαντικά πρόσωπα αναφοράς για τη διαμόρφωση της προσωπικότητάς τους (Reitz, Deković, Meijer, & Engels, 2006).

Αρχικά, οι περισσότερες έρευνες οι οποίες συσχετίζουν τις επιδράσεις της οικογένειας με το άγχος των εφήβων αναφέρονται στην εμφάνιση μίας αγχώδους διαταραχής. Ωστόσο, πολύ λίγες έρευνες έχουν δείξει τον τρόπο με τον οποίο

οικογενειακοί παράγοντες συμβάλλουν σε συμπτώματα άγχους (Muris et al., 2003). Η ικανοποίηση από τη ζωή στην εφηβική ηλικία φαίνεται πως συνιστά ένα κλειδί για την ψυχική ευημερία στη μετέπειτα ζωή του ατόμου (Gilman & Huebner, 2003).

Υπάρχει κοινή ομοφωνία πως ο τρόπος διαπαιδαγώγησης επιδρά σημαντικά τόσο στην εφηβεία, όσο και σε όλη τη διάρκεια της ζωής του ατόμου (Griffin, Botvin, Scheir, Diaz, & Miller, 2000). Επιπλέον, το άγχος είναι ένα συναίσθημα το οποίο μπορεί να οδηγήσει τόσο σε αγχώδεις διαταραχές, όσο και σε διαταραχές της διάθεσης όπως είναι η κατάθλιψη. Συνεπώς, ο τρόπος με τον οποίο οι έφηβοι διαχειρίζονται το άγχος, που προκαλείται από την οικογένεια, είναι καίριος για τις μετέπειτα σχέσεις των ατόμων στην ενήλικη ζωή (Persike & Seiffge-Kvenke, 2016).

Στις μελλοντικές έρευνες θα ήταν ενδιαφέρον να εξασφαλιστεί ο μεθοδολογικός σχεδιασμός που θα βασίζεται σε ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα. Επιπλέον, όπως έχουν συμπεράνει πολλοί ερευνητές (Θεοχαράκη, 2000. Paulson & Sputa, 1996), γονείς και έφηβοι αντιλαμβάνονται με διαφορετικό τρόπο τη γονική συμπεριφορά, με αποτέλεσμα να μην είναι ξεκάθαρο ποιανού οι αντιλήψεις απεικονίζουν με μεγαλύτερη ακρίβεια την οικογενειακή πραγματικότητα. Κρίνεται αναγκαίο να ληφθούν υπόψη και άλλοι παράγοντες που επιδρούν στη γονική συμπεριφορά και στη ζωή των εφήβων (Wissink et al., 2006). Παράλληλα, θα είχε ενδιαφέρον να μελετηθούν οι παραπάνω διαστάσεις της γονικής λειτουργίας και η εκχωρούμενη αυτονομία σε σχέση με το προδιαθεσιακό και περιστασιακό άγχος, με διαπολιτισμικές μελέτες, ώστε να αποτυπωθεί η διαμόρφωση της γονικής συμπεριφοράς σε διαφορετικά πολιτισμικά πλαίσια. Τέλος, εν συνεχεία αυτής της έρευνας, ενδιαφέρον θα ήταν να εντοπιστεί η αυτονομία ως παράγων διαμεσολάβησης των δύο διαστάσεων του άγχους και των γονικών πρακτικών ανατροφής.

Επίλογος

Η ενημέρωση και εκπαίδευση και των δύο γονέων να χειριστούν αποτελεσματικά τις στρεσογόνες καταστάσεις μπορεί να οδηγήσει στην δημιουργία ενός οικογενειακού κλίματος που θα ωφελήσει όλα τα μέλη της (Bakoula, Kolaitis, Veltsista, Gika, & Chrousos, 2009). Για κάθε γονέα που αποζητά τα βέλτιστα αποτελέσματα στη ζωή του παιδιού του, η οικογενειακή θεραπεία θα μπορούσε να αποβεί χρήσιμη για τα συμπτώματα άγχους που δημιουργούνται από τις γονικές πρακτικές, καθώς επίσης και για τα θέματα που αφορούν την αυτονομία του εφήβου (Lee, Hankin, & Mermelstein, 2010).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αναγνωστοπούλου, Τ. & Κιοσέογλου Γ. (2002). Ερωτηματολόγιο άγχους του Spielberg. "Στο: Σταλίκας Α, Σ. Τριλίβα Σ, Ρούσση Π (Επιμ.). *Τα ψυχομετρικά εργαλεία στην Ελλάδα*.
- Ανωγειάκης, Γ., Καραγιαννίδου, Μ., & Παπαλιάγκας, Β. (2008). *Αγχώδεις διαταραχές*. Αθήνα: Παρισιάνου.
- Ainsworth, M. S. (1979). Infant–mother attachment. *American psychologist*, 34(10), 932-937. Doi:10.1037/0003-066X.34.10.932
- Allen, J. P., Hauser, S. T., Bell, K. L., & O'Connor, T. G. (1994). Longitudinal assessment of autonomy and relatedness in adolescent-family interactions as predictors of adolescent ego development and self-esteem. *Child development*, 179-194. Doi:10.1111/j.1467-8624.1994.tb00743.x
- Amato, P. R., & Rezac, S. J. (1994). Contact with nonresident parents, interparental conflict, and children's behavior. *Journal of Family Issues*, 15(2), 191-207. Doi:10.1177/0192513X94015002003
- American Psychiatric Association (1994). Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (4th ed.). Washington, DC: Author. Doi:10.1017/s0033291700035765
- Αναστασόπουλος, Δ. (1997). Η Ψυχοσυναισθηματική Ανάπτυξη στην Εφηβεία, στο Ι.Τσιαντής: *Βασική Παιδοψυχιατρική*, (τόμος Β΄, σελ. 1-57). Αθήνα: Καστανιώτης.

- Aunola, K., Stattin, H., & Nurmi, J. E. (2000). Parenting styles and adolescents' achievement strategies. *Journal of adolescence*, 23(2), 205-222.
Doi:10.1006/jado.2000.030
- Bakoula, C., Kolaitis, G., Veltsista, A., Gika, A., & Chrousos, G. P. (2009). Parental stress affects the emotions and behaviour of children up to adolescence: A Greek prospective, longitudinal study. *Stress*, 12(6), 486-498.
Doi:10.1080/10253890802645041
- Bandura, A. (1988). Self-efficacy conception of anxiety. *Anxiety research*, 1(2), 77-98. Doi:10.1080/10615808808248222
- Bariaud, F., & Dumora, B. (2004). Les adolescents dans la société d'aujourd'hui. *L'orientation scolaire et professionnelle*, 33(2), 191-204.
Doi:10.4000/osp.2136
- Barlow, D. H. (2004). *Anxiety and its disorders: The nature and treatment of anxiety and panic*. Guilford press.
- Barrett, P. M., Fox, T., & Farrell, L. J. (2005). Parent-Child interactions with anxious children and with their siblings: An observational study. *Behaviour Change*, 22(4), 220-235. Doi:10.1375/bech.22.4.220
- Baumrind, D. (1966). Effects of authoritative parental control on child behavior. *Child development*, 37(4), 887-907. Doi:10.1111/j.1467-8624.1966.tb05416.x
- Baumrind, D. (1971). Current patterns of parental authority. *Developmental psychology*, 4(1p2), 1-103. Doi:10.1037/h0030372

- Baumrind, D. (1991). Effective parenting during the early adolescent transition. *Family transitions*, 2(1), 1.
- Baumrind, D. (1996). The discipline controversy revisited. *Family relations*, 45(4) 405-414. Doi:10.2307/585170
- Baumrind, D., Larzelere, R. E., & Owens, E. B. (2010). Effects of preschool parents' power assertive patterns and practices on adolescent development. *Parenting: Science and Practice*, 10(3), 157-201. Doi:10.1080/15295190903290790
- Benoit Allen, K., Silk, J. S., Meller, S., Tan, P. Z., Ladouceur, C. D., Sheeber, L. B., & Ryan, N. D. (2015). Parental autonomy granting and child perceived control: effects on the everyday emotional experience of anxious youth. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 57(7), 835-842. Doi:10.1111/jcpp.12482
- Bidjerano, T., & Newman, J. (2010). Autonomy in after-school activity choice among preadolescents from Taiwan and the United States. *The Journal of Early Adolescence*, 30(5), 733-764. Doi:10.1177/0272431609342986
- Becker, K. D., Ginsburg, G. S., Domingues, J., & Tein, J. Y. (2010). Maternal control behavior and locus of control: examining mechanisms in the relation between maternal anxiety disorders and anxiety symptomatology in children. *Journal of abnormal child psychology*, 38(4), 533-543. Doi:10.1007/s10802-010-9388-z
- Ben-Noun, L. L. (1998). Generalized anxiety disorder in dysfunctional families. *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry*, 29(2), 115-122. Doi:10.1016/s0924-9338(00)94776-x

- Berenson, K. R., Crawford, T. N., Cohen, P., & Brook, J. (2005). Implications of identification with parents and parents' acceptance for adolescent and young adult self-esteem. *Self and Identity*, 4(3), 289-301.
Doi:10.1080/13576500444000272
- Bernier, A., Larose, S., & Whipple, N. (2005). Leaving home for college: A potentially stressful event for adolescents with preoccupied attachment patterns. *Attachment & Human Development*, 7(2), 171-185.
Doi:10.1080/14616730500147565
- Besevegis, E., & Giannitsas, N. (1996). Parent-adolescent relations and conflicts as perceived by adolescents. In L. Verhofstadt - Deneve, Y. Kienhorst y Braet (Eds.), *Conflict and Development in Adolescence* 93-102.
- Beyers, W., Goossens, L., Vansant, I., & Moors, E. (2003). A structural model of autonomy in middle and late adolescence: Connectedness, separation, detachment, and agency. *Journal of youth and adolescence*, 32(5), 351-365.
Doi:10.1023/A:1024922031510
- Bögels, S. M., van Oosten, A., Muris, P., & Smulders, D. (2001). Familial correlates of social anxiety in children and adolescents. *Behaviour Research and Therapy*, 39(3), 273-287. Doi:10.1016/s0005-7967(00)00005-x
- Bögels, S. M., & van Melick, M. (2004). The relationship between child-report, parent self-report, and partner report of perceived parental rearing behaviors and anxiety in children and parents. *Personality and Individual Differences*, 37(8), 1583-1596. Doi:10.1016/j.paid.2004.02.014

- Bögels, S. M., & Brechman-Toussaint, M. L. (2006). Family issues in child anxiety: Attachment, family functioning, parental rearing and beliefs. *Clinical psychology review*, 26(7), 834-856. Doi:10.1016/j.cpr.2005.08.001
- Bögels, S., & Phares, V. (2008). Fathers' role in the etiology, prevention and treatment of child anxiety: A review and new model. *Clinical psychology review*, 28(4), 539-558. Doi:10.1016/j.cpr.2007.07.011
- Borelli, J. L., Margolin, G., & Rasmussen, H. F. (2015). Parental overcontrol as a mechanism explaining the longitudinal association between parent and child anxiety. *Journal of Child and Family Studies*, 24(6), 1559-1574. Doi:10.1007/s10826-014-9960-1
- Bornstein, M. H., Putnick, D. L., & Lansford, J. E. (2011). Parenting attributions and attitudes in cross-cultural perspective. *Parenting*, 11(2-3), 214-237. Doi:10.1080/15295192.2011.585568
- Bosco, G. L., Renk, K., Dinger, T. M., Epstein, M. K., & Phares, V. (2003). The connections between adolescents' perceptions of parents, parental psychological symptoms, and adolescent functioning. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 24(2), 179-200. Doi:10.1016/S0193-3973(03)00044-3
- Bosma, H. A., Jackson, S. E., Zijlsling, D. H., Zani, B., Cicognani, E., Xerri, M. L., ... & Charman, L. (1996). Who has the final say? Decisions on adolescent behaviour within the family. *Journal of adolescence*, 19(3), 277-291. Doi: 10.1006/jado.1996.0025
- Bowen, M. (1993). *Family therapy in clinical practice*. Jason Aronson.

- Branje, S. J., van Doorn, M., van der Valk, I., & Meeus, W. (2009). Parent–adolescent conflicts, conflict resolution types, and adolescent adjustment. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 30(2), 195-204.
Doi:10.1016/j.appdev.2008.12.004
- Bredehoft, D. J., Mennicke, S. A., Potter, A. M., & Clarke, J. I. (1998). Perceptions attributed by adults to parental overindulgence during childhood. *Journal of Family and Consumer Sciences Education Volume*, 16(2).
- Brody, G. H., Moore, K., & Glei, D. (1994). Family processes during adolescence as predictors of parent-young adult attitude similarity: A six-year longitudinal analysis. *Family Relations*, 43(4), 369-373. Doi:10.2307/585366
- Brody, G. H., Murry, V. M., Kim, S., & Brown, A. C. (2002). Longitudinal pathways to competence and psychological adjustment among African American children living in rural single–parent households. *Child development*, 73(5), 1505-1516. Doi:10.1111/1467-8624.00486
- Broeren, S., Muris, P., Diamantopoulou, S., & Baker, J. R. (2013). The course of childhood anxiety symptoms: developmental trajectories and child-related factors in normal children. *Journal of abnormal child psychology*, 41(1), 81-95. Doi:10.1007/s10802-012-9669-9
- Brown, J. E., & Mann, L. (1990). The relationship between family structure and process variables and adolescent decision making. *Journal of adolescence*, 13(1), 25-37. Doi:10.1016/0140-1971(90)90039-a
- Brunelli, S. A., Wasserman, G. A., Rauh, V. A., Alvarado, L. E., & Caraballo, L. R. (1995). Mothers' reports of paternal support: Associations with maternal child-rearing attitudes. *Merrill-Palmer Quarterly (1982-)*, 152-171.

- Buckley, A. F., & Woodruff-Borden, J. (2006). Maternal modeling of coping: relation to child anxiety. *Child & family behavior therapy*, 28(4), 59-80.
Doi:10.1300/j019v28n04_04
- Bulcroft, R. A., Carmody, D. C., & Bulcroft, K. A. (1996). Patterns of parental independence giving to adolescents: Variations by race, age, and gender of child. *Journal of Marriage and the Family*, 58(4), 866-883.
Doi:10.2307/353976
- Bumpus, M. F., Crouter, A. C., & McHale, S. M. (2001). Parental autonomy granting during adolescence: exploring gender differences in context. *Developmental psychology*, 37(2), 163- 173. Doi:10.1037/0012-1649.37.2.163
- Bush, K. R., Peterson, G. W., Cobas, J. A., & Supple, A. J. (2002). Adolescents' perceptions of parental behaviors as predictors of adolescent self-esteem in mainland China. *Sociological Inquiry*, 72(4), 503-526. Doi:10.1111/1475-682x.00031
- Caster, J. B., Inderbitzen, H. M., & Hope, D. (1999). Relationship between youth and parent perceptions of family environment and social anxiety. *Journal of Anxiety Disorders*, 13(3), 237-251. Doi:10.1016/s0887-6185(99)00002-x
- Castro, J., Toro, J., Van der Ende, J., & Arrindell, W. A. (1993). Exploring the Feasibility of Assessing Perceived Parental Rearing Styles in Spanish Children With Theembu. *International Journal of Social Psychiatry*, 39(1), 47-57. Doi:10.1177/002076409303900105
- Cicchetti, D., & Rogosch, F. A. (2002). A developmental psychopathology perspective on adolescence. *Journal of consulting and clinical psychology*, 70(1), 6. Doi:10.1037/0022-006X.70.1.6

- Chao, R. K. (1994). Beyond parental control and authoritarian parenting style: Understanding Chinese parenting through the cultural notion of training. *Child development*, 65(4), 1111-1119. Doi:10.1111/j.1467-8624.1994.tb00806.x
- Chao, R. K. (2001). Extending research on the consequences of parenting style for Chinese Americans and European Americans. *Child development*, 72(6), 1832-1843. Doi:10.1111/1467-8624.00381
- Chorpita, B. F., Albano, A. M., & Barlow, D. H. (1996). Cognitive processing in children: Relation to anxiety and family influences. *Journal of Clinical Child Psychology*, 25(2), 170-176. Doi:10.1207/s15374424jccp2502_5
- Chorpita, B. F., & Barlow, D. H. (1998). The development of anxiety: the role of control in the early environment. *Psychological bulletin*, 124(1), 3-21. Doi:10.1037/0033-2909.124.1.3
- Chorpita, B. F., Brown, T. A., & Barlow, D. H. (1998). Perceived control as a mediator of family environment in etiological models of childhood anxiety. *Behavior Therapy*, 29(3), 457-476. Doi:10.1016/s0005-7894(98)80043-9
- Claes, M. (1998). Adolescents' closeness with parents, siblings, and friends in three countries: Canada, Belgium, and Italy. *Journal of Youth and Adolescence*, 27(2), 165-184. Doi: 10.1023/A:1021611728880
- Claes, M., & Lacourse, É. (2001). Pratiques parentales et comportements déviants à l'adolescence. *Enfance*, 53(4), 379-399. Doi:[10.3917/enf.534.0379](https://doi.org/10.3917/enf.534.0379)
- Claes, M. (2003). L'univers social des adolescents. PUM.

- Clark, K. E., & Ladd, G. W. (2000). Connectedness and autonomy support in parent–child relationships: Links to children's socioemotional orientation and peer relationships. *Developmental psychology*, 36(4), 485-498. Doi:10.1037/0012-1649.36.4.485
- Cobham, V. E., & Dadds, M. R. (1999). Anxious children and their parents: What do they expect?. *Journal of Clinical Child Psychology*, 28(2), 220-231. Doi:10.1207/s15374424jccp2802_9
- Coccia, C., Darling, C. A., Rehm, M., Cui, M., & Sathe, S. K. (2012). Adolescent health, stress and life satisfaction: The paradox of indulgent parenting. *Stress and Health*, 28(3), 211-221. Doi:10.1002/smi.1426
- Collins, W. A., & Laursen, B. (2004). Changing relationships, changing youth: Interpersonal contexts of adolescent development. *The Journal of Early Adolescence*, 24(1), 55-62. Doi:10.1177/0272431603260882
- Collins, W. A., & Russell, G. (1991). Mother-child and father-child relationships in middle childhood and adolescence: A developmental analysis. *Developmental Review*, 11(2), 99-136. Doi:10.1016/0273-2297(91)90004-8
- Collins, W. A., & Steinberg, L. (2006). Adolescent development in interpersonal context. *Handbook of child psychology*. Doi:10.1002/9780470147658.chpsy0316
- Connell, A. M., & Goodman, S. H. (2002). The association between psychopathology in fathers versus mothers and children's internalizing and externalizing behavior problems: a meta-analysis. Doi:10.1037//0033-2909.128.5.746
- Cooper, P. J., Fearn, V., Willetts, L., Seabrook, H., & Parkinson, M. (2006). Affective disorder in the parents of a clinic sample of children with anxiety disorders.

Journal of Affective Disorders, 93(1), 205-212.

Doi:10.1016/j.jad.2006.03.017

Corr, P. J. (2011). Anxiety: Splitting the phenomenological atom. *Personality and Individual Differences*, 50(7), 889-897. Doi:10.1016/j.paid.2010.09.013

Coslin, P. G. (2007). *La socialisation de l'adolescent*. Armand Colin.

Crawford, A. M., & Manassis, K. (2001). Familial predictors of treatment outcome in childhood anxiety disorders. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 40(10), 1182-1189. Doi:10.1097/00004583-200110000-00012

Crouter, A. C., Head, M. R., McHale, S. M., & Tucker, C. J. (2004). Family time and the psychosocial adjustment of adolescent siblings and their parents. *Journal of Marriage and Family*, 66(1), 147-162. Doi: 10.1111/j.0022-2445.2004.00010.x-i1

Cummings, E. M. (1994). Marital conflict and children's functioning. *Social Development*, 3(1), 16-36. Doi:10.1111/j.1467-9507.1994.tb00021.x

Cummings, E. M., Goeke-Morey, M. C., Papp, L. M., & Dukewich, T. L. (2002). Children's responses to mothers' and fathers' emotionality and tactics in marital conflict in the home. *Journal of Family Psychology*, 16(4), 478. Doi:10.1037//0893-3200.16.4.478

Cummings, E. M. (2003). Parental dysphoria and children's internalizing symptoms: Marital conflict styles as mediators of risk. *Child Development*, 74(6), 1663-1681. Doi:10.1046/j.1467-8624.2003.00630.x

- Daddis, C. (2011). Desire for increased autonomy and adolescents' perceptions of peer autonomy: "Everyone else can; why can't I?". *Child development*, 82(4), 1310-1326. Doi:10.1111/j.1467-8624.2011.01587.x
- Dadds, M. R. (2002). Learning and intimacy in the families of anxious children. In *The effects of parental dysfunction on children*, 87-104. Doi:10.1007/978-1-4615-1739-9_5
- Dadds, M. R., Barrett, P. M., Rapee, R. M., & Ryan, S. (1996). Family process and child anxiety and aggression: An observational analysis. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 24(6), 715-734. Doi:10.1007/bf01664736
- Dallos, R., & Miel, D. (2011). *Διαπροσωπικές Σχέσεις. Μία συνεχής κοινωνική αλληλεπίδραση*. (επιμ. Α.Γκαρή), Αθήνα: Πεδίο.
- Deković, M., & Meeus, W. (1997). Peer relations in adolescence: Effects of parenting and adolescents' self-concept. *Journal of adolescence*, 20(2), 163-176. Doi:10.1006/jado.1996.0074
- Deslandes, R., & Bertrand, R. (2005). Motivation of parent involvement in secondary-level schooling. *The Journal of Educational Research*, 98(3), 164-175. Doi:10.3200/joer.98.3.164-175
- Dishion, T. J., & McMahon, R. J. (1998). Parental monitoring and the prevention of child and adolescent problem behavior: A conceptual and empirical formulation. *Clinical child and family psychology review*, 1(1), 61-75. Doi:10.1023/A:1021800432380
- Duchesne, S., Larose, S., Vitaro, F., & Tremblay, R. E. (2010). Trajectories of anxiety in a population sample of children: Clarifying the role of children's

- behavioral characteristics and maternal parenting. *Development and psychopathology*, 22(2), 361-373. Doi:10.1017/s0954579410000118
- Dumas, J. E., LaFreniere, P. J., & Serketich, W. J. (1995). "Balance of power": a transactional analysis of control in mother-child dyads involving socially competent, aggressive, and anxious children. *Journal of abnormal psychology*, 104(1), 104-113. Doi:10.1037/0021-843x.104.1.104
- Dumont, M., & Plancherel, B. (2001). *Stress et adaptation chez l'enfant* (Vol. 8). PUQ.
- Dunkel, C. S. (2000). Possible selves as a mechanism for identity exploration. *Journal of adolescence*, 23(5), 519-529. Doi:10.1006/jado.2000.0340
- Dwairy, M., & Achoui, M. (2010). Parental control: A second cross-cultural research on parenting and psychological adjustment of children. *Journal of Child and Family Studies*, 19(1), 16-22. Doi:10.1007/s10826-009-9334-2
- Eisemann, M. (1997). Parental rearing and adult psychopathology. *The Development of Psychiatry and its Complexity*, 79.
- Eisenberg, A. E., Baron, J., & Seligman, M. E. (1998). Individual differences in risk aversion and anxiety. *Psychological Bulletin*, 87(1), 245-251.
- Eley, T. C. (2001). Contributions of behavioral genetics research: Quantifying genetic, shared environmental and nonshared environmental influences. *The developmental psychopathology of anxiety*, 45-59.
- Eley, T. C., Bolton, D., O'Connor, T. G., Perrin, S., Smith, P., & Plomin, R. (2003). A twin study of anxiety-related behaviours in pre-school children. *Journal of*

Child Psychology and Psychiatry, 44(7), 945-960. Doi:10.1111/1469-7610.00179

- Eley, T. C., & Gregory, A. M. (2004). Behavioral genetics. *Anxiety disorders in children and adolescents*, 2, 71-97.
- Enns, M., Cox, B. J., & Clara, I. (2002). Parental bonding and adult psychopathology: results from the US National Comorbidity Survey. *Psychological medicine*, 32(6), 997-1008. Doi:10.1017/s0033291702005937
- Erikson, E. H. (1994). *Identity: Youth and Crisis*. WW Norton & Company.
- Feinberg, M. E. (2003). The internal structure and ecological context of coparenting: A framework for research and intervention. *Parenting: Science and Practice*, 3(2), 95-131. Doi:10.1207/S15327922PAR0302_01
- Feldman, R. S. (2011). *Εξελικτική Ψυχολογία: Δια βίου ανάπτυξη* (τόμος 2) Η. Μπεξεβέγκης (Επιμ.), Αθήνα: Gutenberg (Το πρωτότυπο έργο δημοσιεύτηκε το 2008).
- Feng, X., Shaw, D. S., & Silk, J. S. (2008). Developmental trajectories of anxiety symptoms among boys across early and middle childhood. *Journal of abnormal psychology*, 117(1), 32. Doi:10.1037/0021-843x.117.1.32
- Field, A. P., Hamilton, S. J., Knowles, K. A., & Plews, E. L. (2003). Fear information and social phobic beliefs in children: a prospective paradigm and preliminary results. *Behaviour Research and Therapy*, 41(1), 113-123. Doi:10.1016/s0005-7967(02)00050-5
- Finkenauer, C., Engels, R., & Baumeister, R. (2005). Parenting behaviour and adolescent behavioural and emotional problems: The role of self-control.

International Journal of Behavioral Development, 29(1), 58-69. Doi:
10.1080/01650250444000333

Fisak Jr, B., & Grills-Tauechel, A. E. (2007). Parental modeling, reinforcement, and information transfer: risk factors in the development of child anxiety?
Clinical child and family psychology review, 10(3), 213-231.
Doi:10.1007/s10567-007-0020-x

Fletcher, A. C., Elder, G. H. J., & Mekos, D. (2000). Parental influences on adolescent involvement in community activities. *Journal of Research on adolescence*, 10(1), 29-48. Doi:10.1207/sjra1001_2

Freud, A. (1969). Adolescence as a developmental disturbance.

Fuligni, A. J. (1998). Authority, autonomy, and parent–adolescent conflict and cohesion: A study of adolescents from Mexican, Chinese, Filipino, and European backgrounds. *Developmental psychology*, 34(4), 782.
Doi:10.1037/0012-1649.34.4.782

Fuligni, A. J., & Eccles, J. S. (1993). Perceived parent-child relationships and early adolescents' orientation toward peers. *Developmental psychology*, 29(4), 622.
Doi:10.1037//0012-1649.29.4.622

Gallagher, B., & Cartwright-Hatton, S. (2008). The relationship between parenting factors and trait anxiety: Mediating role of cognitive errors and metacognition. *Journal of Anxiety Disorders*, 22(4), 722-733.
Doi:10.1016/j.janxdis.2007.07.006

Gar, N. S., & Hudson, J. L. (2008). An examination of the interactions between mothers and children with anxiety disorders. *Behaviour Research and Therapy*, 46(12), 1266-1274. Doi:10.1016/j.brat.2008.08.006

- Garber, J., & Flynn, C. (2001). Predictors of depressive cognitions in young adolescents. *Cognitive Therapy and Research*, 25(4), 353-376. Doi: 10.1023/A:1005530402239
- Garber, J., Robinson, N. S., & Valentiner, D. (1997). The relation between parenting and adolescent depression self-worth as a mediator. *Journal of Adolescent Research*, 12(1), 12-33. Doi:10.1177/0743554897121003
- Gaylord, N. K., Kitzmann, K. M., & Coleman, J. K. (2003). Parents' and children's perceptions of parental behavior: Associations with children's psychosocial adjustment in the classroom. *Parenting: Science and Practice*, 3(1), 23-47. Doi:10.1207/s15327922par0301_02
- Georgas, J., Berry, J. W., Van de Vijver, F. J., Kagitçibasi, Ç., & Poortinga, Y. H. (Eds.). (2006). *Families across cultures: A 30-nation psychological study*. Cambridge University Press.
- Gershoff, E. T. (2002). Corporal punishment by parents and associated child behaviors and experiences: a meta-analytic and theoretical review. *Psychological bulletin*, 128(4), 539. Doi:10.1037/0033-2909.128.4.539
- Gilman, R., & Huebner, S. (2003). A review of life satisfaction research with children and adolescents. *School Psychology Quarterly*, 18(2), 192. Doi:10.1521/scpq.18.2.192.21858
- Ginsburg, G. S., & Schlossberg, M. C. (2002). Family-based treatment of childhood anxiety disorders. *International Review of Psychiatry*, 14(2), 143-154. Doi:10.1080/09540260220132662

- Ginsburg, G. S., Siqueland, L., Masia-Warner, C., & Hedtke, K. A. (2005). Anxiety disorders in children: Family matters. *Cognitive and Behavioral Practice*, 11(1), 28-43. Doi:10.1016/s1077-7229(04)80005-1
- Gonzalez, A. R., Holbein, M. F. D., & Quilter, S. (2002). High school students' goal orientations and their relationship to perceived parenting styles. *Contemporary Educational Psychology*, 27(3), 450-470. Doi:10.1006/ceps.2001.1104
- Gottman, J. M., Katz, L. F., & Hooven, C. (1997). *Meta-emotion: How families communicate emotionally*. Psychology Press.
- Graber, J. A., & Brooks-Gunn, J. (1999). Sometimes I think that you don't like me": How mothers and daughters negotiate the transition into adolescence. *Conflict and cohesion in families: Causes and consequences*, 207-242.
- Greco, L. A., & Morris, T. L. (2002). Paternal child-rearing style and child social anxiety: Investigation of child perceptions and actual father behavior. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*, 24(4), 259-267. Doi:10.1023/A:1020779000183
- Griffin, K. W., Botvin, G. J., Scheier, L. M., Diaz, T., & Miller, N. L. (2000). Parenting practices as predictors of substance use, delinquency, and aggression among urban minority youth: Moderating effects of family structure and gender. *Psychology of addictive behaviors: journal of the Society of Psychologists in Addictive Behaviors*, 14(2), 174. Doi:10.1037/0893-164x.14.2.174
- Grills-Taquechel, A. E., Norton, P., & Ollendick, T. H. (2010). A longitudinal examination of factors predicting anxiety during the transition to middle

school. *Anxiety, Stress, & Coping*, 23(5), 493-513.

Doi:10.1080/10615800903494127

Grossmann, K., Grossmann, K. E., Fremmer-Bombik, E., Kindler, H., & Scheuerer-Englisch, H. (2002). The uniqueness of the child–father attachment relationship: Fathers’ sensitive and challenging play as a pivotal variable in a 16-year longitudinal study. *Social development*, 11(3), 301-337.

Doi:10.1111/1467-9507.00202

Grüner, K., Muris, P., & Merckelbach, H. (1999). The relationship between anxious rearing behaviours and anxiety disorders symptomatology in normal children. *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry*, 30(1), 27-35. Doi:10.1016/s0005-7916(99)00004-x

Hair, E. C., Moore, K. A., Garrett, S. B., Ling, T., & Cleveland, K. (2008). The continued importance of quality parent–adolescent relationships during late adolescence. *Journal of research on adolescence*, 18(1), 187-200.

Doi:10.1111/j.1532-7795.2008.00556.x

Hansson, L., & Björkman, T. (2007). Are factors associated with subjective quality of life in people with severe mental illness consistent over time? A 6-year follow-up study. *Quality of Life Research*, 16(1), 9-16. Doi:10.1007/s11136-006-9119-7

Hartos, J. L., & Power, T. G. (2000). Association between mother and adolescent reports for assessing relations between parent–adolescent communication and adolescent adjustment. *Journal of youth and adolescence*, 29(4), 441-450. Doi:10.1023/A:1005158425861

- Hauser Kunz, J., & Grych, J. H. (2013). Parental psychological control and autonomy granting: Distinctions and associations with child and family functioning. *Parenting, 13*(2), 77-94. Doi:10.1080/15295192.2012.709147
- Hay, I., & Ashman, A. F. (2003). The development of adolescents' emotional stability and general self-concept: The interplay of parents, peers, and gender. *International Journal of Disability, Development and Education, 50*(1), 77-91. Doi:10.1080/1034912032000053359
- Helsen, M., Vollebergh, W., & Meeus, W. (2000). Social support from parents and friends and emotional problems in adolescence. *Journal of youth and adolescence, 29*(3), 319-335. Doi: 10.1023/A:1005147708827
- Herbert, M. (1999). Ψυχολογικά προβλήματα εφηβικής ηλικίας (5^η Έκδ.), (επιμ. Α. Καλαντζή- Αζίζι). Ελληνικά Γράμματα.
- Hill, N. E., Bromell, L., Tyson, D. F., & Flint, R. (2007). Developmental commentary: Ecological perspectives on parental influences during adolescence. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology, 36*(3), 367-377. Doi:10.1080/15374410701444322
- Hoff, E., Laursen, B., & Tardif, T. (2002). Socioeconomic status and parenting. *Handbook of parenting Volume 2: Biology and ecology of parenting, 8*(2), 231-52.
- Holmbeck, G. N., Colder, C., Shapera, W., Westhoven, V., Kenealy, L., & Updegrove, A. (2000). Working with adolescents: Guides from developmental psychology.

- Holmbeck, G. N., & O'Donnell, K. (1991). Discrepancies between perceptions of decision making and behavioral autonomy. *New Directions for Child and Adolescent Development*, 1991(51), 51-69. Doi:10.1002/cd.23219915105
- Holmbeck, G. N., Paikoff, R. L., & Brooks-Gunn, J. (1995). Parenting adolescents.
- Hudson, J. L., & Rapee, R. M. (2002). Parent-child interactions in clinically anxious children and their siblings. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 31(4), 548-555. Doi:10.1207/s15374424jccp3104_13
- Hudson, J. L., & Rapee, R. M. (2004). From Anxious Temperament to Disorder: An Etiological Model.
- Hudson, J. L., Comer, J. S., & Kendall, P. C. (2008). Parental responses to positive and negative emotions in anxious and nonanxious children. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 37(2), 303-313. Doi:10.1080/15374410801955839
- Θεοχαράκη, Ε. (2000). Αντιλήψεις εφήβων και γονέων για τις μεταξύ τους σχέσεις: Γονεϊκοί τύποι και συγκρούσεις στην εφηβεία. Διπλωματική εργασία. Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας, Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών στη Σχολική Ψυχολογία, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα.
- Jackson, A. E., Cicognani, E., & Charman, L. (1996). The measurement of conflict in parent-adolescent relationships. Στο L. Verhofstadt – Deneve, I. Kienhorst & -C. Braet, (Eds.), *Conflict and development in adolescence*, 75-91. DSWO Press, Leiden University, The Netherlands.
- Jackson, S., Bijstra, J., Oostra, L., & Bosma, H. (1998). Adolescents' perceptions of communication with parents relative to specific aspects of relationships with

parents and personal development. *Journal of adolescence*, 21(3), 305-322.

Doi:10.1006/jado.1998.0155

Jacobs, J. E., Bennett, M. A., & Flanagan, C. (1993). Decision making in one-parent and two-parent families: Influence and information selection. *The Journal of Early Adolescence*, 13(3), 245-266. Doi:10.1177/0272431693013003002

Ituráin, S., López-Goñi, J. J., Arteaga, A., Deusto, C., & Fernandez-Montalvo, J. (2017). Educational styles, parenting stressors and psychopathological symptoms in parents of adolescents with high-risk behaviours. *Drugs: Education, Prevention and Policy*, 24(2), 163-169.

Doi:10.1080/09687637.2016.1191062

Kagitcibasi, C. (2013). Adolescent autonomy-relatedness and the family in cultural context: What is optimal? *Journal of Research on Adolescence*, 23(2), 223-235. Doi:10.1111/jora.12041

Κάκουρος, Ε. & Μανιαδάκη, Κ. (2005). *Ψυχοπαθολογία παιδιών και εφήβων: αναπτυξιακή προσέγγιση*. Αθήνα: Τυπωθήτω.

Κανελλοπούλου, Β. Α. (2012). *Η είσοδος στην ανάλυση και το πέραςμα: Από τον Freud στον Lacan*. Αθήνα: Ίων

Katz, L. F., & Low, S. M. (2004). Marital violence, co-parenting, and family-level processes in relation to children's adjustment. *Journal of Family Psychology*, 18(2), 372. Doi:10.1037/0893-3200.18.2.372

Kawaguchi, M. C., Welsh, D. P., Powers, S. I., & Rostosky, S. S. (1998). Mothers, fathers, sons, and daughters: Temperament, gender, and adolescent—parent Relationships. *Merrill-Palmer Quarterly* 44(1), 77-96.

Kerr, M., & Stattin, H. (2003). Parenting of adolescents: Action or reaction.

Children's influence on family dynamics: The neglected side of family relationships, 121-151.

Kokkevi, A., & Stefanis, C. (1988). Parental rearing patterns and drug abuse:

Preliminary report. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 78(S344), 151-157.

Doi:10.1111/j.1600-0447.1988.tb09015.x

Koops, W., & Zuckerman, M. (2003). Introduction: A historical developmental

approach to adolescence. *The history of the family*, 8(3), 345-354.

Doi:10.1016/s1081-602x(03)00041-1

Krohne, H. W., & Hock, M. (1991). Relationships between restrictive mother-child interactions and anxiety of the child. *Anxiety Research*, 4(2), 109-124.

Doi:10.1080/08917779108248768

La Greca, A. M., & Harrison, H. M. (2005). Adolescent peer relations, friendships, and romantic relationships: Do they predict social anxiety and depression?

Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology, 34(1), 49-61.

Doi:10.1207/s15374424jccp3401_5

Laible, D. J., Carlo, G., & Raffaelli, M. (2000). The differential relations of parent and peer attachment to adolescent adjustment. *Journal of Youth and*

Adolescence, 29(1), 45-59. Doi: 10.1023/A:1005169004882

Laible, D. J., Carlo, G., & Roesch, S. C. (2004). Pathways to self-esteem in late

adolescence: The role of parent and peer attachment, empathy, and social behaviours. *Journal of adolescence*, 27(6), 703-716.

Doi:10.1016/j.adolescence.2004.05.005

- Laird, R. D., Pettit, G. S., Bates, J. E., & Dodge, K. A. (2003). Parents' monitoring-relevant knowledge and adolescents' delinquent behavior: evidence of correlated developmental changes and reciprocal influences. *Child development, 74*(3), 752-768. Doi:10.1111/1467-8624.00566
- Lamb, M. E. (2000). The history of research on father involvement: An overview. *Marriage & Family Review, 29*(2-3), 23-42. Doi:10.1300/J002v29n02_03
- Lamborn, S. D., Mounts, N. S., Steinberg, L., & Dornbusch, S. M. (1991). Patterns of competence and adjustment among adolescents from authoritative, authoritarian, indulgent, and neglectful families. *Child development, 62*(5), 1049-1065. Doi:10.2307/1131151
- Lanza, H. I., Huang, D. Y., Murphy, D. A., & Hser, Y. I. (2012). A latent class analysis of maternal responsiveness and autonomy-granting in early adolescence: Prediction to later adolescent sexual risk-taking. *The Journal of early adolescence, 33*(3), 404-428. Doi:10.1177/0272431612445794
- Larson, R., & Richards, M. H. (1994). Divergent Realities: The Emotional Lives of Mothers, Fathers, and Adolescents. *Choice Reviews Online, 32*(4), 32–2436–32–2436. Doi:10.5860/choice.32-2436
- Laskey, B. J., & Cartwright-Hatton, S. (2009). Parental discipline behaviours and beliefs about their child: Associations with child internalizing and mediation relationships. *Child: care, health and development, 35*(5), 717-727. Doi:10.1111/j.1365-2214.2009.00977.x
- Laurin, J. C., Joussemet, M., Tremblay, R. E., & Boivin, M. (2015). Early forms of controlling parenting and the development of childhood anxiety. *Journal of*

Child and Family Studies, 24(11), 3279-3292. Doi:10.1007/s10826-015-0131-9

Laursen, B., Wilder, D., Noack, P., & Williams, V. (2000). Adolescent perceptions of reciprocity, authority, and closeness in relationships with mothers, fathers, and friends. *International Journal of Behavioral Development*, 24(4), 464-471. Doi:10.1080/016502500750038017

Leaper, C., & Friedman, C. K. (2007). The socialization of gender. *Handbook of socialization: Theory and research*, 561-587.

Lee, A., Hankin, B. L., & Mermelstein, R. J. (2010). Perceived social competence, negative social interactions, and negative cognitive style predict depressive symptoms during adolescence. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 39(5), 603-615. Doi:10.1080/15374416.2010.501284

Lerner, R. M., & Steinberg, L. (2009). *Handbook of Adolescent Psychology, Volume 1: Individual Bases of Adolescent Development* (Vol. 1). John Wiley & Sons.

Leve, L. D., Kim, H. K., & Pears, K. C. (2005). Childhood temperament and family environment as predictors of internalizing and externalizing trajectories from ages 5 to 17. *Journal of abnormal child psychology*, 33(5), 505-520. Doi:10.1007/s10802-005-6734-7

Leung, P. W., & Kwan, K. S. (1998). Parenting styles, motivational orientations, and self-perceived academic competence: A mediational model. *Merrill-Palmer Quarterly* (1982-), 1-19.

Lewinsohn, P. M., Gotlib, I. H., Lewinsohn, M., Seeley, J. R., & Allen, N. B. (1998). Gender differences in anxiety disorders and anxiety symptoms in

adolescents. *Journal of abnormal psychology*, 107(1), 109.

Doi:10.1037/0021-843X.107.1.109

Λιάκος, Α., & Γιαννίτση, Σ. (1984). Αξιοπιστία και εγκυρότητα της τροποποιημένης

Ελληνικής κλίμακας άγχους του Spielberger. *Εγκέφαλος*, 21, 71-76.

Loeber, R., Farrington, D. P., Stouthamer-Loeber, M., & Van Kammen, W. B. (1998).

Antisocial behavior and mental health problems: Explanatory factors in childhood and adolescence. Psychology Press.

Loeber, R., Drinkwater, M., Yin, Y., Anderson, S. J., Schmidt, L. C., & Crawford, A.

(2000). Stability of family interaction from ages 6 to 18. *Journal of abnormal child psychology*, 28(4), 353-369.

Manassis, K. (2001). Child–parent relations: Attachment and anxiety disorders.

Anxiety disorders in children and adolescents, 255-272.

Doi:10.1017/cbo9780511663239.012

Manassis, K., & Hood, J. (1998). Individual and familial predictors of impairment in

childhood anxiety disorders. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 37(4), 428-434. Doi:10.1097/00004583-199804000-00021

Markiewicz, D., Lawford, H., Doyle, A. B., & Haggart, N. (2006). Developmental

differences in adolescents' and young adults' use of mothers, fathers, best friends, and romantic partners to fulfill attachment needs. *Journal of Youth and Adolescence*, 35(1), 121-134. Doi:10.1007/s10964-005-9014-5

Masten, A. S., Burt, K. B., & Coatsworth, J. D. (2006). Competence and

psychopathology in development. Doi: 10.1002/9780470939406.ch19

- Masten, A. S., & Coatsworth, J. D. (1998). The development of competence in favorable and unfavorable environments: Lessons from research on successful children. *American psychologist*, 53(2), 205-220.
Doi:10.1037/0003-066x.53.2.205
- McElhaney, K. B., Allen, J. P., Stephenson, J. C., & Hare, A. L. (2009). Attachment and autonomy during adolescence. *Handbook of adolescent psychology*.
Doi:10.1002/9780470479193.adlpsy001012
- McGinn, L. K., Cukor, D., & Sanderson, W. C. (2005). The relationship between parenting style, cognitive style, and anxiety and depression: Does increased early adversity influence symptom severity through the mediating role of cognitive style? *Cognitive Therapy and Research*, 29(2), 219-242.
Doi:10.1007/s10608-005-3166-1
- McKinney, C., & Renk, K. (2008). Multivariate models of parent-late adolescent gender dyads: The importance of parenting processes in predicting adjustment. *Child Psychiatry & Human Development*, 39(2), 147-170.
Doi:10.1007/s10578-007-0078-1
- McLeod, B. D., Wood, J. J., & Weisz, J. R. (2007). Examining the association between parenting and childhood anxiety: A meta-analysis. *Clinical psychology review*, 27(2), 155-172. Doi:10.1016/j.cpr.2006.09.002
- Mineka, S., & Zinbarg, R. (2006). A contemporary learning theory perspective on the etiology of anxiety disorders: it's not what you thought it was. *American psychologist*, 61(1), 10. Doi:10.1037/0003-066X.61.1.10

- Minke, K. M., & Anderson, K. J. (2005). Family—School Collaboration and Positive Behavior Support. *Journal of Positive Behavior Interventions*, 7(3), 181-185. Doi:10.1177/10983007050070030701
- Moore, K. A., Guzman, L., Hair, E., Lippman, L., & Garrett, S. (2004). Parent-teen relationships and interactions: Far more positive than not. *Child Trends*, 25, 1-8. Doi:10.1037/e311122005-001
- Μόττη- Στεφανίδη, Φ. (2003). Ο ψυχολογικά επαρκής έφηβος: Αντιλήψεις των ειδικών της ψυχικής υγείας των γονέων και των εκπαιδευτικών. *Ψυχολογία*, 10(4), 449-461.
- Μόττη – Στεφανίδη, Φ. (2005). Ψυχικά ανθεκτικοί μετανάστες/ παλιννοστούντες μαθητές: Προστατευτικοί παράγοντες και παράγοντες επικινδυνότητας. Στο Α. Παπαστυλιανού (Επιμ.), *Διαπολιτιστικές διαδρομές: Παλιννόστηση και ψυχοκοινωνική προσαρμογή*, (σ. 167-193). Αθήνα: Ελληνικά γράμματα.
- Motti-Stefanidi, F., Pavlopoulos, V., & Tantaros, S. (2011). Parent-adolescent conflict and adolescents' adaptation: A longitudinal study of Albanian immigrant youth living in Greece. *International Journal of Developmental Science*, 5(1-2), 57-71. Doi: 10.3233/DEV-2011-11074
- Μπεζεβέγκης, Η. (2001). Άγχος, αγχογόνες καταστάσεις και η αντιμετώπισή τους σε παιδιά και εφήβους, στο Ε. Βασιλάκη, Η. Μπεζεβέγκης & Σ, Τριλίβα (Επιμ.), *Το στρες, το άγχος και η αντιμετώπισή τους*. Αθήνα : Ελληνικά Γράμματα.
- Μπεζεβέγκης, Η., & Γεωργουλέας, Γ. (2004). Σχέσεις γονέων- εφήβων: Είναι τόσο άσχημα τα πράγματα; Στο Σ.Τάνταρος (επιστημονική επιμέλεια), *Ανθρώπινη ανάπτυξη και οικογένεια* (σελ. 103-123). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

- Mroczek, D. K., & Almeida, D. M. (2004). The effect of daily stress, personality, and age on daily negative affect. *Journal of personality*, 72(2), 355-378.
Doi:10.1111/j.0022-3506.2004.00265.x
- Muris, P., Meesters, C., Merckelbach, H., & Hülsebeck, P. (2000). Worry in children is related to perceived parental rearing and attachment. *Behaviour research and therapy*, 38(5), 487-497. Doi:10.1016/s0005-7967(99)00072-8
- Muris, P., Meesters, C., & van den Berg, S. (2003). Internalizing and externalizing problems as correlates of self-reported attachment style and perceived parental rearing in normal adolescents. *Journal of Child and family Studies*, 12(2), 171-183. Doi:10.1023/A:1022858715598
- Muris, P., & Merckelbach, H. (1998). Perceived parental rearing behaviour and anxiety disorders symptoms in normal children. *Personality and Individual Differences*, 25(6), 1199-1206. Doi:10.1016/s0191-8869(98)00153-6
- Muris, P., Schmidt, H., Engelbrecht, P., & Perold, M. (2002). DSM-IV–defined anxiety disorder symptoms in South African children. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 41(11), 1360-1368.
Doi:10.1097/00004583-200211000-00018
- Muris, P., Steerneman, P., Merckelbach, H., & Meesters, C. (1996). The role of parental fearfulness and modeling in children's fear. *Behaviour research and therapy*, 34(3), 265-268. Doi:10.1016/0005-7967(95)00067-4
- Naz, F., & Kausar, R. (2014). Parental Rejection, Personality Maladjustment and Anxiety Symptoms in Adolescents with Somatoform Disorders. *Journal of the Indian Academy of Applied Psychology*, 40(1), 145-154. Doi: 10.9790/0837-1415665

- Nijhof, K. S., & Engels, R. C. (2007). Parenting styles, coping strategies, and the expression of homesickness. *Journal of adolescence*, 30(5), 709-720.
Doi:10.1016/j.adolescence.2006.11.009
- Νικολαΐδου, Α., & Κύρου, Ι. (2008). Οι απόψεις των γονέων απέναντι στις αλλαγές συμπεριφοράς που βιώνουν τα παιδιά τους στην εφηβεία.
- Nishikawa, S., Sundbom, E., & Hägglöf, B. (2010). Influence of perceived parental rearing on adolescent self-concept and internalizing and externalizing problems in Japan. *Journal of Child and Family Studies*, 19(1), 57-66.
Doi:10.1007/s10826-009-9281-y
- Noakes, M. A., & Rinaldi, C. M. (2006). Age and gender differences in peer conflict. *Journal of Youth and Adolescence*, 35(6), 881-891. Doi:10.1007/s10964-006-9088-8
- Noom, M. J., Deković, M., & Meeus, W. (2001). Conceptual analysis and measurement of adolescent autonomy. *Journal of youth and adolescence*, 30(5), 577-595. Doi: 10.1023/A:1010400721676
- Oldehinkel, A. J., Veenstra, R., Ormel, J., De Winter, A. F., & Verhulst, F. C. (2006). Temperament, parenting, and depressive symptoms in a population sample of preadolescents. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 47(7), 684-695.
Doi:10.1111/j.1469-7610.2005.01535.x
- Paulson, S. E., & Sputa, C. L. (1996). Patterns of parenting during adolescence: Perceptions of adolescents and parents. *Adolescence*, 31(122), 369-382.
- Paulus, M. P., Feinstein, J. S., Simmons, A., & Stein, M. B. (2004). Anterior cingulate activation in high trait anxious subjects is related to altered error processing

during decision making. *Biological Psychiatry*, 55(12), 1179-1187.

Doi:10.1016/j.biopsych.2004.02.023

Peleg-Popko, O. (2002). Bowen theory: A study of differentiation of self, social anxiety, and physiological symptoms. *Contemporary Family Therapy*, 24(2), 355-369. Doi:10.1023/A:1015355509866

Pels, T., & De Haan, M. (2007). Socialization practices of Moroccan families after migration A reconstruction in an 'acculturative arena'. *Young*, 15(1), 71-89. Doi:10.1177/1103308807072690

Perris, C., Jacobsson, L., Linndström, H., Knorrning, L. V., & Perris, H. (1980). Development of a new inventory for assessing memories of parental rearing behaviour. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 61(4), 265-274. Doi: 10.1111/j.1600-0447.1980.tb00581.x

Persike, M., & Seiffge-Krenke, I. (2016). Stress with parents and peers: How adolescents from 18 nations cope with relationship stress. *Anxiety, Stress, & Coping*, 29(1), 38-59. Doi:10.1080/10615806.2015.1021249

Phares, V., Lopez, E., Fields, S., Kamboukos, D., & Duhig, A. M. (2005). Are fathers involved in pediatric psychology research and treatment? *Journal of Pediatric Psychology*, 30(8), 631-643. Doi:10.1093/jpepsy/jsi050

Pinderhughes, E. E., Dodge, K. A., Bates, J. E., Pettit, G. S., & Zelli, A. (2000). Discipline responses: influences of parents' socioeconomic status, ethnicity, beliefs about parenting, stress, and cognitive-emotional processes. *Journal of family psychology*, 14(3), 380. Doi:10.1037/0893-3200.14.3.380

- Pinquart, M., & Silbereisen, R. K. (2002). Changes in adolescents' and mothers' autonomy and connectedness in conflict discussions: An observation study. *Journal of adolescence*, 25(5), 509-522. Doi:10.1006/jado.2002.0491
- Rapee, R. M. (1997). Potential role of childrearing practices in the development of anxiety and depression. *Clinical psychology review*, 17(1), 47-67. Doi:10.1016/s0272-7358(96)00040-2
- Rapee, R.M. (2001). The development of generalized anxiety. In M.W. Vasey & M.R. Dadds (Eds.), *The developmental psychopathology of anxiety* (pp. 481-503). Doi:10.1093/med:psych/9780195123630.001.0001
- Rapee, R. M. (2002). The development and modification of temperamental risk for anxiety disorders: Prevention of a lifetime of anxiety? *Biological psychiatry*, 52(10), 947-957. Doi:10.1016/S0006-3223(02)01572-X
- Reiss, D., Hetherington, E. M., Plomin, R., Howe, G. W., Simmens, S. J., Henderson, S. H., ... & Law, T. (1995). Genetic questions for environmental studies: Differential parenting and psychopathology in adolescence. *Archives of General Psychiatry*, 52(11), 925-936. Doi:10.1001/archpsyc.1995.03950230039007
- Reitman, D., Rhode, P. C., Hupp, S. D., & Altobello, C. (2002). Development and validation of the parental authority questionnaire—revised. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*, 24(2), 119-127. Doi: 10.1023/A:1015344909518
- Reitz, E., Deković, M., Meijer, A. M., & Engels, R. C. (2006). Longitudinal relations among parenting, best friends, and early adolescent problem behavior:

- Testing bidirectional effects. *The Journal of Early Adolescence*, 26(3), 272-295. Doi:10.1177/0272431606288591
- Richter-Appelt, H., Schimmelmann, B. G., & Tiefensee, J. (2004). Questionnaire on parental attitudes and rearing practices (FEPS). *Psychotherapie, Psychosomatik, medizinische Psychologie*, 54(1), 23-33.
- Richter, J., Krecklow, B., & Eisemann, M. (2002). Interrelations between temperament, character, and parental rearing among delinquent adolescents: A cross-validation. *Comprehensive psychiatry*, 43(3), 210-214. Doi:10.1053/comp.2002.32351
- Robinson, J. L., Kagan, J., Reznick, J. S., & Corley, R. (1992). The heritability of inhibited and uninhibited behavior: A twin study. *Developmental Psychology*, 28(6), 1030. Doi:10.1037/0012-1649.28.6.1030
- Roelofs, J., Meesters, C., ter Huurne, M., Bamelis, L., & Muris, P. (2006). On the links between attachment style, parental rearing behaviors, and internalizing and externalizing problems in non-clinical children. *Journal of Child and family Studies*, 15(3), 319. Doi:10.1007/s10826-006-9025-1
- Roisman, G. I., Masten, A. S., Coatsworth, J. D., & Tellegen, A. (2004). Salient and emerging developmental tasks in the transition to adulthood. *Child development*, 75(1), 123-133. Doi:10.1111/j.1467-8624.2004.00658.x
- Rohner, R. P., & Britner, P. A. (2002). Worldwide mental health correlates of parental acceptance-rejection: Review of cross-cultural and intracultural evidence. *Cross-Cultural Research*, 36(1), 16-47. Doi:10.1177/106939710203600102

- Rudolph, K. D., & Conley, C. S. (2005). The Socioemotional Costs and Benefits of Social-Evaluative Concerns: Do Girls Care Too Much?. *Journal of personality*, 73(1), 115-138. Doi: 10.1111/j.1467-6494.2004.00306.x
- Seiffge-Krenke, I. (2011). Coping with relationship stressors: A decade review. *Journal of research on adolescence*, 21(1), 196-210. Doi:10.1111/j.1532-7795.2010.00723.x
- Seligman, M. E., Schulman, P., & Tryon, A. M. (2007). Group prevention of depression and anxiety symptoms. *Behaviour Research and Therapy*, 45(6), 1111-1126. Doi:10.1016/j.brat.2006.09.010
- Shaffer, D. R., & Kipp, K. (2013). *Developmental psychology: Childhood and adolescence*. Cengage Learning.
- Shearer, C. L., Crouter, A. C., & McHale, S. M. (2005). Parents' perceptions of changes in mother-child and father-child relationships during adolescence. *Journal of Adolescent Research*, 20(6), 662-684. Doi:10.1037/t20702-000
- Sheldon, S. B., & Epstein, J. L. (2005). Involvement counts: Family and community partnerships and mathematics achievement. *The Journal of Educational Research*, 98(4), 196-207. Doi:10.3200/joer.98.4.196-207
- Shortt, A. L., Barrett, P. M., Dadds, M. R., & Fox, T. L. (2001). The influence of family and experimental context on cognition in anxious children. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 29(6), 585-596. Doi:10.1023/A:1012289427845
- Sigel, I. E., McGillicuddy-DeLisi, A. V., & Goodnow, J. J. (2014). *Parental belief systems: The psychological consequences for children*. Psychology Press.

- Silk, J. S., Morris, A. S., Kanaya, T., & Steinberg, L. (2003). Psychological control and autonomy granting: Opposite ends of a continuum or distinct constructs?. *Journal of Research on Adolescence*, 13(1), 113-128.
Doi:10.1111/1532-7795.1301004
- Silverman, W. K., & Ollendick, T. H. (2008). Child and adolescent anxiety disorders. *A guide to assessments that work*, 181-206.
Doi:10.1093/med:psych/9780195310641.003.0009
- Siqueland, L., Kendall, P. C., & Steinberg, L. (1996). Anxiety in children: Perceived family environments and observed family interaction. *Journal of Clinical Child Psychology*, 25(2), 225-237. Doi:10.1207/s15374424jccp2502_12
- Smetana, J. G. (1988). Adolescents' and parents' conceptions of parental authority. *Child development*, 321-335. Doi:10.2307/1130313
- Smetana, J. G. (1991). Adolescents' and mothers' evaluations of justifications for conflicts. *New Directions for Child and Adolescent Development*, 1991(51), 71-86. Doi:10.1002/cd.23219915106
- Smetana, J. G. (1995). Parenting styles and conceptions of parental authority during adolescence. *Child development*, 66(2), 299-316. Doi:10.1111/j.1467-8624.1995.tb00872.x
- Smetana, J. G., Campione-Barr, N., & Metzger, A. (2006). Adolescent development in interpersonal and societal contexts. *Annu. Rev. Psychol.*, 57(1), 255-284.
Doi:10.1146/annurev.psych.57.102904.190124
- Smetana, J. G., Crean, H. F., & Daddis, C. (2002). Family processes and problem behaviors in middle-class African American adolescents. *Journal of Research on Adolescence*, 12(2), 275-304. Doi:10.1111/1532-7795.00034

- Smetana, J. G., Metzger, A., Gettman, D. C., & Campione-Barr, N. (2006). Disclosure and secrecy in adolescent–parent relationships. *Child development*, 77(1), 201-217. Doi:10.1002/9781444390896.ch11
- Skinner, E., Johnson, S., & Snyder, T. (2005). Six dimensions of parenting: A motivational model. *Parenting: Science and Practice*, 5(2), 175-235. Doi:10.1207/s15327922par0502_3
- Skowron, E. A., Stanley, K. L., & Shapiro, M. D. (2009). A longitudinal perspective on differentiation of self, interpersonal and psychological well-being in young adulthood. *Contemporary Family Therapy*, 31(1), 3-18. Doi:10.1007/s10591-008-9075-1
- Soenens, B., Vansteenkiste, M., & Sierens, E. (2009). How are parental psychological control and Autonomy-Support related? A Cluster-Analytic approach. *Journal of Marriage and Family*, 71(1), 187-202. Doi:10.1111/j.1741-3737.2008.00589.x
- Soenens, B., & Vansteenkiste, M. (2010). A theoretical upgrade of the concept of parental psychological control: Proposing new insights on the basis of self-determination theory. *Developmental Review*, 30(1), 74-99. Doi:10.1016/j.dr.2009.11.001
- Soenens, B., Vansteenkiste, M., & Luyten, P. (2010). Toward a Domain-Specific Approach to the Study of Parental Psychological Control: Distinguishing Between Dependency-Oriented and Achievement-Oriented Psychological Control. *Journal of personality*, 78(1), 217-256. Doi: 10.1111/j.1467-6494.2009.00614.x.

- Spielberger, C. D. (1966). Theory and research on anxiety. *Anxiety and behavior*, 1, 3-20. Doi:10.1016/b978-1-4832-3131-0.50006-8
- Spielberger, C. D., Gorsuch, R. L., & Lushene, R. E. (1970). Manual for the state-trait anxiety inventory.
- Stein, M. B., Jang, K. L., & Livesley, W. J. (2002). Heritability of social anxiety-related concerns and personality characteristics: a twin study. *The Journal of nervous and mental disease*, 190(4), 219-224. Doi:10.1097/00005053-200204000-00002
- Steinberg, L. (1987). Recent research on the family at adolescence: The extent and nature of sex differences. *Journal of Youth and Adolescence*, 16(3), 191-197. Doi: 0.1007/BF02139090
- Steinberg, L. (1990). Autonomy, conflict, and harmony in the family relationship.
- Steinberg, L. (2001). We know some things: Parent-adolescent relationships in retrospect and prospect. *Journal of research on adolescence*, 11(1), 1-19. Doi:10.1111/1532-7795.00001
- Steinberg, L., Lamborn, S. D., Darling, N., Mounts, N. S., & Dornbusch, S. M. (1994). Over-time changes in adjustment and competence among adolescents from authoritative, authoritarian, indulgent, and neglectful families. *Child development*, 65(3), 754-770. Doi:10.2307/1131416
- Steinberg, L., & Silk, J. S. (2002). Parenting adolescents. *Handbook of parenting*, 1, 103-133.
- Steinberg, L., & Silverberg, S. B. (1986). The vicissitudes of autonomy in early adolescence. *Child development*, 841-851.

- Sternberg, K. J., Baradaran, L. P., Abbott, C. B., Lamb, M. E., & Guterman, E. (2006). Type of violence, age, and gender differences in the effects of family violence on children's behavior problems: A mega-analysis. *Developmental Review, 26*(1), 89-112. Doi:10.1016/j.dr.2005.12.001
- Stolz, H. E., Barber, B. K., & Olsen, J. A. (2005). Toward disentangling fathering and mothering: An assessment of relative importance. *Journal of Marriage and Family, 67*(4), 1076-1092. Doi:10.1111/j.1741-3737.2005.00195.x
- Supple, A. J., Ghazarian, S. R., Peterson, G. W., & Bush, K. R. (2009). Assessing the cross-cultural validity of a parental autonomy granting measure comparing adolescents in the United States, China, Mexico, and India. *Journal of Cross-Cultural Psychology, 40*(5), 816-833. Doi:10.1177/0022022109339390
- Τάνταρος, Σ. (2012). Το άγχος στην οικογένεια, η γονικότητα και η γονική εμπλοκή. Στο Χ.Χατζηχρήστου & Η. Μπεζεβέγκης (Επιμ.). *Θέματα Ανάπτυξης και προσαρμογής των παιδιών στην οικογένεια και το σχολείο*. Αθήνα: Πεδίο.
- Teubert, D., & Pinquart, M. (2010). The association between coparenting and child adjustment: A meta-analysis. *Parenting: Science and Practice, 10*(4), 286-307. Doi:10.1080/15295192.2010.492040
- Τσαμπαρλή, Α. (2004). Η ψυχαναλυτική Προσέγγιση της Οικογένειας. Αθήνα: Ατραπός.
- Tuason, M. T., & Friedlander, M. L. (2000). Do parents' differentiation levels predict those of their adult children? and other tests of Bowen theory in a Philippine sample. *Journal of Counseling Psychology, 47*(1), 27. Doi:10.1037//0022-0167.47.1.27

- Turner, S. M., Beidel, D. C., Roberson-Nay, R., & Tervo, K. (2003). Parenting behaviors in parents with anxiety disorders. *Behaviour research and therapy*, 41(5), 541-554. Doi:10.1016/s0005-7967(02)00028-1
- Van Brakel, A. M., Muris, P., Bögels, S. M., & Thomassen, C. (2006). A multifactorial model for the etiology of anxiety in non-clinical adolescents: Main and interactive effects of behavioral inhibition, attachment and parental rearing. *Journal of Child and Family Studies*, 15(5), 568-578. Doi:10.1007/s10826-006-9061-x
- Vasey, M. W., & Dadds, M. R. (2001). An introduction to the developmental psychopathology of anxiety. *The developmental psychopathology of anxiety*, 3-26. Doi:10.1093/med:psych/9780195123630.003.0001
- Vinay, A. (2003). L'adolescent adopté: pour une nouvelle compréhension. *Neuropsychiatrie de l'enfance et de l'adolescence*, 51(5), 269-276. Doi:10.1016/s0222-9617(03)00062-x
- Warren, S. L., Huston, L., Egeland, B., & Sroufe, L. A. (1997). Child and adolescent anxiety disorders and early attachment. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 36(5), 637-644. Doi:10.1097/00004583-199705000-00014
- Washburn-Ormachea, J. M., Hillman, S. B., & Sawilowsky, S. S. (2004). Gender and gender-role orientation differences on adolescents' coping with peer stressors. *Journal of Youth and Adolescence*, 33(1), 31-40. Doi:10.1023/A:1027330213113

- Weiss, D. D., & Last, C. G. (2001). Developmental variations in the prevalence and manifestation of anxiety disorders. *The developmental psychopathology of anxiety*, 1, 27-42. Doi:10.1093/med:psych/9780195123630.003.0002
- Wenar, C., & Kerig, P. (2000). *Developmental psychopathology: From infancy through adolescence*. McGraw-Hill.
- Werner, N. E., & Silbereisen, R. K. (2003). Family relationship quality and contact with deviant peers as predictors of adolescent problem behaviors: The moderating role of gender. *Journal of Adolescent Research*, 18(5), 454-480. Doi:10.1177/0743558403255063
- Whaley, S. E., Pinto, A., & Sigman, M. (1999). Characterizing interactions between anxious mothers and their children. *Journal of consulting and clinical psychology*, 67(6), 826-836. Doi:10.1037/0022-006x.67.6.826
- Wissink, I. B., Dekovic, M., & Meijer, A. M. (2006). Parenting behavior, quality of the parent-adolescent relationship, and adolescent functioning in four ethnic groups. *The Journal of Early Adolescence*, 26(2), 133-159. Doi:10.1177/0272431605285718
- Wolfradt, U., Hempel, S., & Miles, J. N. (2003). Perceived parenting styles, depersonalisation, anxiety and coping behaviour in adolescents. *Personality and individual differences*, 34(3), 521-532. Doi:10.1016/s0191-8869(02)00092-2
- Wood, J. J., McLeod, B. D., Sigman, M., Hwang, W. C., & Chu, B. C. (2003). Parenting and childhood anxiety: Theory, empirical findings, and future directions. *Journal of child psychology and psychiatry*, 44(1), 134-151. Doi:10.1111/1469-7610.00106

- Woodruff-Borden, J., Morrow, C., Bourland, S., & Cambron, S. (2002). The behavior of anxious parents: Examining mechanisms of transmission of anxiety from parent to child. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 31(3), 364-374. Doi:10.1207/s15374424jccp3103_08
- Wray, L. D., & Stone, E. R. (2005). The role of self-esteem and anxiety in decision making for self versus others in relationships. *Journal of Behavioral Decision Making*, 18(2), 125-144. Doi:10.1002/bdm.490
- Χατζηχρήστου, Χ., Κατή, Α., & Γεωργαντή, Κ. (2011). Σχολείο και Οικογένεια. Στο Χ., Χατζηχρήστου (επ.), Κοινωνική και Συναισθηματική Αγωγή στο Σχολείο: Πρόγραμμα για την Προαγωγή της Ψυχικής Υγείας και της Μάθησης στη Σχολική Κοινότητα (τ. 10). Αθήνα: Τυπωθήτω – Γιώργος Δαρδανός.
- Χατζηχρήστου, Χ., Πολυχρόνη, Φ., Μπεζεβέγκης, Η., & Μυλωνάς, Κ. (2008). Εργαλείο Ψυχοκοινωνικής Προσαρμογής Παιδιών Προσχολικής και Σχολικής Ηλικίας: Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών & Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων: ΕΠΕΑΕΚ.
- Xiong, Z. B., Detzner, D. F., & Rettig, K. D. (2001). Southeast Asian immigrant parenting practices and perceptions of parent-adolescent conflicts. *Journal of Teaching in Marriage & Family*, 1(1), 27-48. Doi:10.1300/j226v01n01_03
- Youniss, J., & Smollar, J. (1985). *Adolescent relations with mothers, fathers and friends*. University of Chicago Press.
- Zahn-Waxler, C., Klimes-Dougan, B., & Slattery, M. J. (2000). Internalizing problems of childhood and adolescence: Prospects, pitfalls, and progress in understanding the development of anxiety and depression. *Development and psychopathology*, 12(03), 443-466. Doi:10.1017/s0954579400003102

Zimmermann, J. J., Eisemann, M. R., & Fleck, M. P. (2008). Is parental rearing an associated factor of quality of life in adulthood? *Quality of Life Research*, 17(2), 249-255. Doi:10.1007/s11136-007-9261-x